

T.C.

GAZİANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER VE ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜ
BAKIMINDAN BORÇLULUK**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Mazhar OGUL

Danışman

Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

GAZİANTEP
2023

T.C.
GAZIANTEP İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER VE ZEKÂT
YÜKÜMLÜLÜĞÜ BAKIMINDAN BORÇLULUK

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed Mazhar OGUL

Danışman
Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

GAZIANTEP
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Muhammed Mazhar OGUL tarafından, Doç. Dr. Bekir KARADAĞ danışmanlığında hazırlanan Zekâtın Verileceği Yerler ve Zekât Yükümlülüğü Bakımından Borçluluk başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından/....../2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği/çokluğu ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı/Soyadı Üniversitesi

Ana Bilim/Ana Sanat Dalı

İmza

Sonuç

Başkan

Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

Kabul

Ret

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN

Kabul

Ret

Üye

Doç. Dr. Adnan ALGÜL

Kabul

Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı

Jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... /

Dr. Öğr. Üyesi Adnan Akalın

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK VE BEYANI

Hazırladığım yüksek lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

.../.../2023

Muhammed Mazhar OGUL

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Zekâtın Verileceği Yerler ve Zekât Yükümlülüğü Bakımından Borçluluk

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 13/06/2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı: %
Tek kaynak oranı: %çıkıştır.

İmza

... /... / 20...

Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

ÖZET
ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER VE ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜ
BAKIMINDAN BORÇLULUK

Muhammed Mazhar OGUL
Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz/2023
Danışman: Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

Zekât İslam hukukunda çeşitli alt başlıkları olan geniş kapsamlı mali bir ibadettir. Bu çalışma hem zekât yükümlülüğü açısından borçluluğu ele alarak, hem zekâtın verileceği yerler bakımından borçluluk durumunda zekâtın nasıl uygulanabileceğini incelemektedir. Borçluluk bireylerin veya kurumların finansal yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunu ifade eder. Bu çalışma ilk olarak, İslam hukukunda zekâtın verileceği yerler ve kişiler belirlenirken hangi kriterlerin göz önünde bulundurulması gerektiği üzerine odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra borçluluğun zekât yükümlülüğünü nasıl etkilediği ve borçluların zekât alabileceği durumlar ve sınırlar incelenmektedir. Bu çalışmanın amacı, zekâtın verileceği yerler ve zekât yükümlülüğü açısından borçluluğun ele alınarak İslam hukukuna göre borçluluğun zekâta tesirini açıklamaktır. Borçluluk fakihlerin çoğunluğuna göre zekât yükümlülüğüne belirli şartlar çerçevesinde tesir etmektedir. Aynı şekilde borçlular zekât sarf yerleri açısından da belirli şartlarla zekâta konu olmaktadır.

Anahtar kelimeler: İslam hukuku, Zekât, Borçluluk, Zekât Sarf Yerleri, Zekât Yükümlülüğü.

ABSTRACT

RECIPIENTS OF ZAKAT AND THE OBLIGATION OF ZAKAT IN TERMS OF INDEBTEDNESS

Muhammed Mazhar OGUL
Gaziantep Islam University of Science and Technology
Institute of Postgraduate Education
Department of Basic Islamic Sciences
Master Thesis, July/2023
Consultant: Doç. Dr. Bekir KARADAĞ

Zakāt is a comprehensive financial worship in Islamic law with various sub-headings. This study examines how zakāt can be applied in cases of indebtedness, both in terms of the obligation to pay zakāt and in terms of the places where zakāt can be paid. Indebtedness refers to the inability of individuals or institutions to fulfil their financial obligations. This study firstly, it focuses on the criteria that should be taken into consideration when determining the places and persons to whom zakāt is to be given in Islāmic law. In addition, how indebtedness affects the obligation of zakāt and the conditions and limits under which debtors can receive zakāt are analysed. The aim of this study is to explain the effect of indebtedness on zakāt according to Islamic law by considering indebtedness in terms of places where zakāt is To explain the effect of indebtedness on zakāt according to Islamic law. In conclusion, according to majority of the jurists, indebtedness affects the zakāt obligation under certain conditions. Likewise, debtors are subject to zakāt under certain conditions in terms of the places where zakāt is spent.

Keywords: Islāmic Law, Zakāt, Obligation, Zakāt Consumables, Zakāt Liability.

ÖN SÖZ

İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan zekât, Kur'an-ı Kerîm'de çoğunlukla İslam'ın direği namaz ile birlikte zikredilmektedir. Bu nedenle zekât, önemli ibadetlerden biri kabul edilmektedir. Zekât, dini, ahlaki ve hukuki boyutlarıyla çok yönlü bir yükümlülüktür. Bu yapısıyla zekât; bireysel, toplumsal, ekonomik ve hukuki işlevleri olan çok yönlü bir mali sorumluluktur. Temel amacı, servetin belirli ellerde toplanmasını engelleyerek refahın toplumun tüm kesimlerine yayılmasını sağlamaktır. Zekât, kişi ile Allah (c.c.) arasındaki ibadet ilişkisini güçlendirmenin yanı sıra ekonomik ve sosyal işlevleriyle de önemli bir role sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle zekât; hukuk, sosyoloji ve ekonomi gibi birçok alanı ilgilendiren bir ibadettir.

Klasik dönemde İslami ilimler alanında yazılan eserlerde zekât konusu detaylarıyla ele alınmıştır. Bu durum zekâtın önemini ve ilgi çekici yönlerinin olduğunu göstermektedir. Günümüzde ise zekât hakkında kitaplar ve makaleler yazılmış, çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Ancak zekât gibi çok yönlü bir ibadetin hemen her alt başlığı ayrı bir akademik çalışmaya konu olabilecek potansiyelindedir.

Bu çalışmada İslam'ın temel ibadetlerinden biri olan zekâtın hem yükümlülüğü hem de verileceği yerler açısından borçluluk konusu ele alınmıştır. Zekât, maddi varlıklarını paylaşarak toplumsal dayanışmayı ve adaleti sağlama amacını taşıırken, borçluluk ise finansal ilişkilerin bir parçası olup günlük hayatın sağlıklı bir şekilde devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Borçluluk, bireyler ve toplumlar arasında ekonomik dengenin sağlanmasına yardımcı olan bir kavramdır. Günümüzde birçok insan kredi, borç veya finansal taahhütlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum insanların çeşitli nedenlerle maddi kaynaklara ihtiyaç duyduklarını ve bu kaynakları farklı şekillerde elde ettiklerini göstermektedir.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte konunun önemi, amacı, metodu ve konuyla ilgili önceki çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca zekâtın sözlük, kavramsal anlamları ve önemi ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde zekâtın bahsedilme şekilleri belirtilmiş, ayrıca zekâtın tarihçesi özet olarak ele alınmıştır.

Birinci bölümde zekâtla ilgili genel şartlardan bahsedilmiş ve zekât yükümlülüğü açısından borçluluk konusu incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise zekâtın sarf yerlerinden bahsedilmiş ve zekâtın sarf yerleri açısından borçluluk konusu ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise varılan sonuçlar ve öneriler ele alınmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında gerekli yönlendirmeleriyle bana rehberlik eden hem ilminden hem de zengin kütüphanesinden çokça yararlandığım, beni çalışmaya teşvik eden danışman hocam sayın Doç. Dr. Bekir KARADAĞ'a, çalışmamın her safhasında yardımlarını esirgemeyen ve bana çeşitli desteklerle katkıda bulunan hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Adnan AKALIN'a ve yine tezime katkı sunan ve tez savunma komitesinde bulunan sayın Doç. Dr. Adnan ALGÜL'e minnet ve şükranlarımı sunarım.

Son olarak küçük yaşlardan itibaren üzerimde emeği olan tüm hocalarımı hayırla yâd eder, tez yazma aşamasında desteklerini esirgemeyen muhterem annem ve babama teşekkürlerimi arz ederim. Yüce Allah (c.c.) bu vesileyle hepsinden razı olsun.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Muhammed Mazhar OGUL

Gaziantep 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	10
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, YÖNTEMİ VE LİTERATÜR.....	11
1.1. Araştırmanın Konusu	11
1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	11
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	12
1.4. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	12
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	13
2.1. Zekât.....	13
2.1.1. Zekâtın Tanımı	13
2.1.2. Zekât İbadetinin Önemi.....	15
2.2. Borçluluk.....	18
BİRİNCİ BÖLÜM	19
ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜ BAKIMINDAN BORÇLULUK	19
1.1. Zekâtla İlgili Genel Şartlar	20
1.1.1. Mükellefle İlgili Şartlar	20
1.1.1.1. Müslüman Olmak.....	20
1.1.1.2. Akıllı ve Bâliğ Olmak	21
1.1.1.3. Hür Olmak.....	23
1.1.2. Malla İlgili Şartlar	24
1.1.2.1. Tam Mülkiyet Olması	24
1.1.2.2. Nisap Miktarına Ulaşması.....	27
1.1.2.3. Yıllanmış Olması (Havelânü'l-Havl)	29
1.1.2.4. Nemâlaniyor Olması	30
1.1.2.5. Malın İhtiyaç Fazlası (Havaic-i Asliye) Olması	31
1.1.2.6. Borçlu Olmamak	33
1.2. Zekât Verecek Mükellefin Borçlu Olması	33
1.2.1. Matrahtan Düşülen Borçlar	36
1.2.1.1. Bâtinî Mallar Açısından	38
1.2.1.2. Zâhirî Mallar Açısından	40
1.2.2. Zekâtın Matrahtan Düşmesinin Şartları	41
1.2.2.1. Zekâtın Vacib Olmasından Önce Borçlanmış Olmak	43
1.2.2.2. Nisabı Kapsayan veya Aşan Borç	44
1.2.2.3. Kişi Tarafından Talep Edilen Borçlar	45
1.2.3. Matrahtan Düşmeyen Borçlar	46
1.2.4. Alacağın Kısımları	47
1.2.4.1. Ödeme Umudu Olan Alacak	48
1.2.4.2. Ödeme Umudu Olmayan Alacak	49
İKİNCİ BÖLÜM.....	51
ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER BAKIMINDAN BORÇLULUK	51
2.1. Zekât Sarf Yerleri.....	52
2.1.1. Fakirler	53
2.1.2. Miskinler	55
2.1.3. Zekât Görevlileri (Âmilîn)	56
2.1.4. Müellefe-i Kulûb.....	58
2.1.5. Köleler (Rikâb).....	61
2.1.6. Borçlular.....	63
2.1.7. Fî Sebîlillâh (Allah Yolunda Olanlar).....	63
2.1.8. Yolcular (İbnü's-sebîl)	65
2.2. Borçlular (Gârimîn).....	66

2.2.1. Kişinin Kendisi İçin Borçlanması	67
2.2.1.1. Kişinin Müslüman Olması	68
2.2.1.2. Kişinin Ehl-i Beytten Olmaması	68
2.2.1.3. Kişinin İhtiyaç Sebebiyle Borçlanması	70
2.2.1.4. Borcun Hapis Cezası Gerektiren Türden Olması	71
2.2.1.5. Borcun Mübah Bir Sebepden Kaynaklanmış Olması	71
2.2.1.6. Borcun Vadesinin Gelmiş Olması.....	72
2.2.1.7. Borçlunun Başka Malının Olmaması	72
2.2.2. Toplum Menfaati İçin Borçlanmak	73
2.2.3. Kefil Olmak Sebebiyle Borçlanmak	75
2.2.4. Ölen Kimsenin Borcunun Zekât Gelirinden Ödenmesi	76
2.2.5. Karz-ı Hasen.....	76
2.2.6. Borçlulara Verilebilecek Zekât Miktarı	78
SONUÇ	82
KAYNAKÇA.....	85
ÖZ GEÇMİŞ.....	90

KISALTMALAR

- b. : Bin, İbn (Oğul)
bk. : Bakınız
b.y. : Basım yeri yok
c.c. : Celle Celâluhu
çev. : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
ö. : Ölümü
r.a. : Radiyallâhu anh
r.anhâ : Radiyallahu anhâ
s.a.s. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
ts. : Tarihsiz
vs. : Vesaire

GİRİŞ

Yüce Allah (c.c.) dünyayı, insanların gereksinimlerini karşılayabilecekleri ve hayatlarını idame ettirebilecekleri bir düzende yaratmış ve kullarını rızıklandırmıştır. Yüce Allah'ın (c.c.) rızıkını genişlettiği veya daralttığı insanların gelir seviyeleri de buna bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Nitekim Rabbimiz (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de *"Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki onlar Allah'ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?"*¹ buyurmuştur. Gelir farklılıkları, ilahi tasarrufun bir ifadesidir ve insanların hayatlarında belirli bir sebep ve hikmetle meydana gelir. İnsanların gelir seviyeleri ve rızıklarındaki bu farklılık, onların hayatlarını idame etme ve başkalarına yardım etme konusunda farklı imkânlarla sahip olmalarını sağlar. Bu bağlamda zekât, İslam dinindeki sosyal yardımlaşma ve dayanışma prensibinin bir parçasıdır. Müslümanların zenginliği, Allah (c.c.) tarafından verilmiş bir nimet olarak kabul edilir ve bu nimetin diğer insanlarla paylaşılması gerektiği düşünülür.²

İslam, belirli bir ekonomik düzeye ulaşan her Müslümana bazı mali sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklar, kul ile Allah arasındaki kulluk bağına güçlendirmenin yanı sıra ekonomik ve sosyal boyutlarıyla da ön plana çıkmaktadır. Zekât, ibadet olarak verilmesi gereken mali bir sorumluluk olmasının yanı sıra, toplumda sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Zekât, toplumda yoksulluk ve açlıkla mücadele etmek için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Zekât, İslam'ın beş temel şartından biri olup önemli bir ibadettir. Müslümanların yoksullara yardım etmek için belli bir oranda malını vermeleri gereklidir. Zekât, belirli bir miktardan fazla mala sahip olan Müslümanların yılda bir defa ödemeleri gereken bir yükümlülüktür. Zekât vermek, yoksullara yardım etmek ve onların temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmaktadır.

Dinen zengin sayılan Müslümanlar, mallarının belirli bir oranını Kur'an-ı Kerim'de belirtilmiş sekiz sınıfa vermekle yükümlüdür. Bu konuda Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar,*

¹ en-Nahl 16/71.

² Yaşar Yiğit vd, *Zekât İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 17-18.

düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”³ Hz. Peygamber de (s.a.s.) zekât ibadetine önem vermiş ve bu yükümlülüğün mükelleflerden alınıp Kur'an-ı Kerim'de belirtilen sınıflara dağıtımını sağlamıştır.⁴

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI, YÖNTEMİ VE LİTERATÜR

1.1. Araştırmanın Konusu

İslam hukukunda hem mali hem de sosyal yönü olan bir ibadet olması sebebiyle zekâtın kapsamı oldukça geniştir. Bu tür geniş ve kapsamlı bir ibadetin alt başlıklarının detaylarıyla ele alınması gerekmektedir. Zekâtın verileceği yerler ve yükümlüler açısından her iki tarafı da etkileyen bazı şartlar bulunmaktadır. Zekâtın verileceği sekiz sınıftan biri de borçlulardır ve borçlu olanlar zekât yükümlülüğü açısından da önemli bir konudur.

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Borçlu, elinde bulunan mal veya paraya gerçek anlamda sahip değildir. Bu sebeple borçlunun, sahip olduğu mülk veya para üzerinden zekât vermekle yükümlü olup olmadığı tespit edilmelidir.

Borçlular, Tevbe Suresi'nin 60. ayetinde zekât verilebilecek sınıflar arasında yer alırken, ilgili ayette bu sınıflar hakkında detaylı bilgi verilmemektedir. Bu nedenle, borçluluk zekâtın sarf yerleri açısından önemli bir konu haline gelmektedir ve bu konunun ele alınması, zekâtla ilgili önemli bir sorunun açıklığa kavuşturulması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, zekât yükümlülüğü açısından borçlu kişilerin belirlenmesidir. Ayrıca, borçlu kişinin hangi mallarda ve hangi şartlar altında zekât yükümlülüğüne sahip olduğu da tespit edilecektir. Bunun yanı sıra, borçluların zekât verilebileceği yerler açısından incelenmesi yapılacaktır. Zekât verilecek sınıflar

³ et-Tevbe, 9/60.

⁴ Mehmet Erkal, *Zekat Bilgi ve Uygulama*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008), 50.

belirlidir, ancak ilgili ayette zekâtın verilmesi gereken sekiz sınıftan biri olan borçluların kimleri kapsadığı ve hangi şartları taşıması gerektiği ele alınacaktır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, doküman analizi yöntemi kullanılacak ve bu yöntemle geniş bir literatür taraması yapılacaktır. Konuyla ilgili doktora, yüksek lisans tezleri ve çeşitli makalelerin yanı sıra klasik dönem fıkıh eserleri gibi kaynaklar da incelenecektir. Araştırmada başta Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler olmak üzere klasik dönem İslam kaynaklarına başvurulacaktır. Kullanılan kaynaklar, kronolojik olarak başlangıç dönemlerinden itibaren sunulacaktır. Ayet mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın "*Kur'an Yolu*" mealinden yararlanılacaktır. Hadis-i şerifler ise başta kütüb-i sitte olmak üzere meşhur hadis kaynaklarından alınacaktır.

1.4. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Yapılan literatür taramasında zekâtın yükümlülük ve verileceği yerler bağlamında borçluluğu ele alan özel bir çalışma tespit edilememiştir. Ancak konuyla dolaylı olarak ilgili bazı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan önde gelenleri aşağıda sıralanmıştır:

Abdumelik Kutluay: Zekât Ahkâmı Açısından Borcun Nisaba Etkisi. Bu çalışmada, borçların zekât yükümlülüğü açısından nisaba etkisi ele alınmıştır. Klasik fıkıh kaynaklarına ek olarak güncel fıkıh kaynakları da kullanılarak ayrı ayrı borç türlerinin zekât üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışma hem mezhepler hem de güncel perspektiflerle konuyu kapsamlı bir şekilde ele almıştır.

Sibel Duman Yılmaz: Zekât Verilecek Kimseler. Bu çalışmada, zekât genel hatlarıyla ele alınmış ve zekâtın harcama kalemleri olan sarf yerlerine detaylı bir şekilde odaklanılmıştır. Ayrıca, zekâtın verilemeyeceği kimseler de çalışmanın konusu içerisinde yer almaktadır.

Ali Yılmaz: Zekâtın Sarf Yerleri. Bu çalışmada zekât, önceki çalışmalardaki gibi anlatılmış, zekâtın verileceği kimseler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, zekât verilmeyecek kimseler de açıklanmıştır. Çalışmanın sonunda ise zekâtın dağıtım usûlüne değinilmiştir.

Çalışmamız, diğer çalışmalardan farklı olarak borçluluk konusunu zekâtın yükümlülüğü ve zekâtın sarf yerleri olarak iki farklı açıdan ele alarak dört mezhebe

göre ortaya koymaktadır. Bu şekilde, daha önce akademik olarak detaylı bir şekilde ele alınmamış olan borçluluk konusunu zekâtın verileceği yerler ve zekât yükümlülüğü açısından ele alarak geniş kapsamlı olan zekât ibadeti hakkında yapılacak çalışmalara mütevazı bir katkı sağlayacaktır.

Çalışmamızda genel olarak dört mezhebin kaynaklarının çoğundan istifade etmekle beraber mezheplerde kabul görmüş kaynaklara başvurulacaktır. Bunların önde gelenleri şu şekildedir: Ebû Zekeriyâ en-Nevevî'nin *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb* ve *Ravzatü't-tâlibîn* adlı eserleri, Serahsî'nin *Mepsût* adlı eseri, Kâsânî'nin *Bedâiu's-sanâi'* adlı eseri, İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* adlı eseri, Lahmî'nin *Tabsira* adlı eseri, İbn Kudâme'nin *Muğnî* adlı eseridir.

Çalışmamızda günümüzde zekâtla ilgili çalışmalarda başvurulan Karadâvî'nin *İslam Hukukunda Zekât* isimli eseri Vecdi Akyüz'ün *Zekât* isimli eseri, Mehmet Erkal'ın *Zekât* isimli eserlerinden istifade edilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Zekât

2.1.1. Zekâtın Tanımı

Zekât kelimesi “zekâ” (زكي) kelimesinden türemiş olup artma, temizleme⁵, çoğalma, övgü ve bereket gibi anlamlara gelmektedir.⁶ Mesela Hz. Ali'nin “*Mal harcamakla azalır, ilim ise harcamakla çoğalır.*” (المال تنقصه النَّفَقَةُ والعلم يزكو على الإنفاق) sözünde muzâri kalıbında kullanılan “*yezku*” (يَزُكُو) kelimesi çoğalmak anlamını ifade etmektedir.⁷ Öte yandan “Zekâ” (زكي) kelimesi insana nispet edildiği zaman iyi bir kişiliğe sahip olma, nefsin temiz olması gibi anlamlara gelmektedir.⁸ Zekât kelimesi vezin olarak “*sadakatun*” vezninde olup aslı “*zekevetun*”dur. Vâv harfi

⁵ Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Komisyon (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 38/220.

⁶ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, thk. Âmir Ahmed Heyder (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 8/334; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcanî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/114; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 618; Nasi Aslan-Hasan Kayapınar, *Mâli Hukuk, İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 552.

⁷ Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 38/220.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/334.

harekelenip kendisinden önceki harfin harekesi üstün olduğundan dolayı zekât olarak okunmaktadır.⁹

Terim olarak zekât iki farklı anlama gelmektedir. Dar anlamda, zekât terimi İslam'ın beş şartından biri olan mal zekâtını ifade etmektedir. Bu anlamda, zekât mal varlığına dayalı bir ibadet olarak anlaşılmaktadır. Geniş anlamda ise, zekât terimi mal zekâtıyla birlikte beden sadakası anlamına gelen fitır sadakasını da içermektedir.¹⁰ Zekât, Yüce Allah'ın (c.c.) Kur'ân'da belirtilen sınıflara verilmek üzere farz kılınan, dinen zengin sayılan kişilerin, belirli bir zaman geçmesi suretiyle mallarından belirli bir pay vermeleridir.¹¹ Zenginin fakire mal vermesi anlamına gelen zekâta bu ismin verilmesi, Allah'tan (c.c.) malın bereketlenmesi, artmasının istenmesi yahut zekâtın verilmesi sebebiyledir. Nefsin terbiye edilmesi ve iyilik yönünün artmasını beraberinde getirmesi sebebiyle ona bu isim verilmiştir.¹²

Cahiliye devrinde, “zekât” kelimesinin “artmak” anlamı dışında başka bir anlamı olmadığı ifade edilmektedir. Cahiliye döneminde zekât, Kur'an'daki manasıyla kullanılmamakta ve dini bir anlam taşımamaktadır. Ancak malın toplanması ve dağıtılması belirli kurallara göre gerçekleştirilmekteydi. İslam ise bu kurumu zekât ve benzeri kavramlarla şekillendirerek, daha geniş bir anlama kavuşturmuştur. Bu sayede zekât, İslam'ın temel unsurlarından biri haline gelmiştir ve dini bir ibadet olarak değerlendirilmiştir.¹³

Kur'an-ı Kerim'de, “zekâ” (زكى) kelimesi temel olarak artmak anlamıyla kullanılmakla birlikte, Cahiliye devrindeki dar anlamından farklıdır. Kur'an-ı Kerim'de bu anlam daha da derinleşerek manevi ve ruhi kirlilerden arınma, temiz olma, olumlu unsurların artması gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, tamamen dünyevi bir tabir olan “zekâ” (زكى) kelimesine dini bir anlam yükleyerek, doğrudan Allah ile bağlantılı bir anlam kazandırmıştır. Bu nedenle, Cahiliye devrinde sadece artmak anlamında kullanılan bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de temel

⁹ Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, 38/220.

¹⁰ Ebü'l-Mehâsin Fahrü'lislâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî, *Bahrü'l-mezheb fi fîrû'î mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, thk. Târik Fethî es-Seyyid (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 3/4.

¹¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 618.

¹² Şehmus Demir vd, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 24-25.

¹³ Demir vd, *Kur'an ve Sünnette Zekât*, 23.

anlamını korurken aynı zamanda manevi olarak temizlenme, ruhani arınma gibi anlamlarla birlikte, Allah'a yaklaşmaya vesile olan izafi anlamlar kazanmıştır.¹⁴

2.1.2. Zekât İbadetinin Önemi

İslâm'ın beş temel şartından biri olan zekâtın farziyeti kitab, sünnet ve icma' ile sabittir.¹⁵ Abdullah ibn Ömer'den (r.a.) rivayetle Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır: *"İslam beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in onun resulü olduğuna iman etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmaktır."*¹⁶

Zekât ibadeti Kur'ân-ı Kerîm'de 32 yerde geçmekte olup, bunların çoğunda namaz ile beraber zikredilmektedir.¹⁷ Bunlardan bazıları şöyledir: *"Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı eksiksiz görür."*¹⁸

*"Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez"*¹⁹ ayetleri zekâtın farz bir ibadet olduğunun delilidir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) *"Sahip olduğun şeylerin zekâtını verdiğin zaman sana gerekeni yapmış oldun."*²⁰ buyurarak zekâtın önemini vurgulamıştır. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.) veda hutbesinde *"Allah'a karşı takvalı olun. Beş (vakit) namazınızı kılın, ayınızda (Ramazan) oruç tutun, Mallarınızın zekâtını verin, idarecilerinize itaat edin ki Rabbinizin cennetine giresiniz."*²¹ buyurmakta ve zekâtın farz olduğunu bildirmektedir.

¹⁴ Demir v.d, *Kur'ân ve Sünnette Zekât*, 25-26.

¹⁵ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 2/5; Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/536; Rûyânî, *Bahrü'l-mezheb*, 3/3.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, ts.), "İman", 8.

¹⁷ Yaşar Yiğit vd, *Zekât İlmihali*, 36.

¹⁸ el-Bakara 2/110.

¹⁹ el-En'âm 6/141.

²⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Mârûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), "Zekat", 618.

²¹ Tirmizî, *Sünen*, "Zekat", 616.

İslam hukukuna dair eserler, belirli bir sistematığı takip eder. Fıkhi konular birbirleriyle mantıksal bir bağlantı içinde ele alınır ve izlenir. İslam hukukunda mevzular uyumlu ve tutarlı bir şekilde sunulur. Bu düzen, İslam hukukunun genel yapısını anlamamızı ve fıkhi konuların birbiriyle ilişkisini kavramamıza yardımcı olur.²² Zekât, imandan sonra en büyük ibadet olarak namazla birlikte zikredilmiştir, bu da onun ne kadar önemli bir ibadet olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Fakihler de fıkıh eserlerinde namaz bölümünden sonra zekât bölümünü takip ederek Kur'an'ın usulünü takip etmişlerdir. Zekâtın, fıkıh eserlerindeki şeref sıralaması ise şu şekildedir: Dinin direği olan namaz ibadeti başta yer alır, ardından mali bir mükellefiyet olan zekât gelir. Bedeni bir ibadet olan oruç, zekâttan hemen sonra gelir ve bunu hac, umre, cihat ve itikâf gibi ibadetler izler.²³

İslâmiyet insanlara farklı mükellefiyetler yüklemiştir. Bunlardan bir kısmı bedeni olup bir kısmı da mal ile ilgilidir. Mâl ile ilgili yükümlülüklerin başında ise zekât ibadeti gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların Allah yolunda harcama yapmaları ve insanlara maddi olarak yardımın sağlanması vurgulanmaktadır. Toplum içerisinde bulunan asli ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekenlere mali açıdan yardımcı olmak gerekmektedir.²⁴

Zekât, sadece kendilerine zekât verilen kişilere değil, zekât verme yükümlülüğü olan kişilere de bazı faydalar sağlamaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.”²⁵ buyurulmaktadır. Bu ayette sadakanın, (zekât) veren kişi için temizlenme, nefis arındırma işlemi olduğu açıkça anlatılmaktadır.²⁶

İnsanlar her dönemde sosyal bir birey olarak farklı yetenek ve yetkinliğe sahip olmuşlardır. Buna bağlı olarak da aralarındaki gelir dağılımı farklılık göstermektedir. Bu farklılık kimine fazla kazanç getirirken kimine daha az kazanç getirmekte, aralarındaki bağlar kopabilmektedir. Bu sebeple zenginler ile fakirler arasında bir uçurum oluşabilmektedir. Zenginler mâlın verdiği sarhoşlukla kimi zaman zayıf insanları ezebilmektedir. Öte yandan muhtaç insanlar tarafından da zenginlere karşı

²² Bekir Karadağ, “İslâm Hukuku Sistematığına Dair Bir İnceleme (Kitâbu'n-Nikâh Örneği)”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2020), 110.

²³ İlhan Kuş, *Zekât* (İstanbul: Semere Yayınları, 2017), 19.

²⁴ Aslan - Kayapınar, *Mâli Hukuk*, 553.

²⁵ et-Tevbe 9/103.

²⁶ Aslan - Kayapınar, *Mâli Hukuk*, 553.

nefret oluşabilmektedir.²⁷ Zekât zengin ve fakirin birbirine karşı söz konusu negatif duyguları törpüleme işlevi görmektedir. Nitekim zekât, zenginler ve fakirler arası gelir dağılımındaki düzensizlikleri mümkün olan en az miktara indirgeyen İslâm'ın köprüsü olarak nitelendirilmiştir.²⁸

İslam, muhtaç olanlara maddi yardım yapılmasını emretmenin yanı sıra, yardıma muhtaç insanların sadece yardım olarak yaşamalarını engellemek için de tedbirler almıştır. Örneğin, zekât sadece çalışmayan veya çalışmasına rağmen temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilere verilebilir; çalışma yeteneği olan insanlara ise zekât verilemez.²⁹ Bu nedenle, bir insanın muhtaç sayılabilmesi için neredeyse kanıtlanması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu hususla ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: “Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.”³⁰ Ayrıca pek çok hadiste de “veren elin alan elden üstün olduğu”³¹ ifade edilmiştir.

Müslüman olmayan toplumlarda görülen zenginle fakir arasındaki ekonomik farklılık, Müslüman toplumlarda makul bir seviyeye düşürülmüş ve mali açıdan orta kesim artmış olur. Bu sebeple malın sadece zengin kesimin elinde kalması engellenmiş ve fakirlerin de bundan istifade etmesi sağlanmış olur. Zekât, ihtiyaç fazlası olan mal ve paranın belirli bir bölümünün stoklanıp atıl halde kalmasını önleyerek piyasaya girmesini ve üretime katılmasını sağlar. Böylece piyasaya sürekli sıcak para akışı olacağından ekonomide canlılık sağlanır.³² Bu bağlamda malın

²⁷ Aslan - Kayapınar, *Mâli Hukuk*, 553.

²⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 618; İsmail Yılmaz, “Fakirlikle Mücadelede Zekât ve Negatif Gelir Vergisinin Rolü” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Aralık 2019), 962.

²⁹ Aslan - Kayapınar, *Mâli Hukuk*, 553.

³⁰ el-Haşr 59/7.

³¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1955), “Zekât” 1034; Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Ârabî, 1985), “Sadaka” 8; Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Kahire: Merkezü Heçr Li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2011), “Zekât” 7958; Muhammed Fuâd b. Abdülbâkî b. Sâlih el-Mısrî, *el-Lü'lü'ü ve'l-mercân fi me'ttefeka 'aleyhi's-şeyhân* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1986), “Zekât” 611.

³² Kuş, *Zekât*, 19-20.

sadece zenginler arasında kalmaması emredilmiş, zengin ile fakir arasındaki bağların kopması engellenmeye çalışılmıştır.

Zekâtın maddi ve manevi bunalımlara sebebiyet veren faizcilik ve onun doğuracağı kötü sonuçları engelleyerek toplumun huzuruna önemli katkılarda bulunduğu muhakkaktır. Zekât sarf yerleri, toplumun muhtaç kesiminden olan fakir, yolda kalmış, borçlu olan kimseleri; hırsızlık, gasp, ekonomik krizden doğacak bunalım, intihar gibi kötü eylemlerden, tefecilik ve karaborsacılık gibi kötülüklerin de toplumdaki arındırılmasını sağlayarak, topluma maddi ve manevi refah kazandıracaktır.³³

2.2. Borçluluk

Zekât mükellefi için zekâta tabi şartlardan birisi borçlu olmamaktır. Aynı zamanda zekâtın verileceği sınıflardan birisi borçlulardır. İslam hukukunda, borçların kaynakları ve ödenmesi konuları genel ve özel hükümler çerçevesinde ele alınır. Ancak borçluluk, fıkıh literatüründe ayrı bir öneme sahiptir. Borçluluk çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir ve ilgili bölümlerde detaylarıyla ele alınacaktır.

³³ Kuş, *Zekât*, 20.

BİRİNCİ BÖLÜM
ZEKÂT YÜKÜMLÜLÜĞÜ BAKIMINDAN BORÇLULUK

1.1. Zekâtla İlgili Genel Şartlar

Mali bir ibadet olan zekâtın farziyeti için birtakım şartlar bulunmaktadır. Bu şartlardan bir kısmı mükellef ile ilgili iken bir kısmı da mal ile ilgilidir. Konu bütünlüğünün sağlanması ve çalışmamızın vuzuha kavuşması için bu şartları kısaca ele almak faydalı olacaktır.

1.1.1. Mükellefle İlgili Şartlar

Zekât ibadetinde, kişinin mükellef olabilmesi için belirli şartlar bulunmaktadır. Bu şartlar arasında, kişinin Müslüman olması, akıl sahibi olması, erginlik çağına gelmiş olması ve hür olması gibi kriterler ön görülmüştür. Bu şartlar, zekât ibadetinin yerine getirilmesi için gereklidir.³⁴

1.1.1.1. Müslüman Olmak

Zekât ancak Müslüman olan kişilere farzdır.³⁵ Bu sebeple Müslüman olmayan kimseler zekât mükellefi değildir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde “zekât verin”³⁶ şeklinde emir kipindeki ifadelerin muhatabı Müslüman erkek ve kadınlardır.³⁷ Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de mali mükellefiyeti bulunan Müslümanlar için özel olarak “mussaddikîn” ve “mussaddikât”³⁸ ifadeleri geçmektedir.³⁹

Hz. Peygamber (s.a.s.) zekâtı İslam'ın şartları arasında zikretmiştir. Nitekim İslam'ın beş temel üzerine kurulu olduğunu belirttiği hadis-i şerif⁴⁰ bu ibadetle yükümlü olanların sadece Müslümanlar olduğunu göstermektedir. Bu sebeple zekâtı sadece mali yönü bulunan bir vergi gibi düşünmemek gerekir. Zekât, Müslümanları muhatap alan bir ibadet yönünü de içermektedir. Yani, zekât hem maddi yardımlaşmayı teşvik eden bir boyuta sahiptir, hem de Müslümanların

³⁴ İsmail Yılmaz, *Negatif Gelir Vergisi Özelinde Zekât-Vergi İlişkisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 242.

³⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, thk. Zehîr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1991), 2/149; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/4; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/5; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 2/464.

³⁶ el-Bakara 2/43; el-Bakara 2/110; el-Bakara 2/215; et-Tevbe 9/71.

³⁷ Erkal, *Zekat*, 45; Muhlis Akar, *Canın ve Malın Sigortası Zekât* (Ankara: DİB yayınları, 2021), 10.

³⁸ el-Hadîd 57/18.

³⁹ Vecdi Akyüz, *Zekât* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 143; Yılmaz, *Zekât-Vergi İlişkisi*, 86.

⁴⁰ Buhârî, “İman”, 8.

Allah'a karşı bir sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayan bir ibadet olarak değerlendirilmelidir.⁴¹

1.1.1.2. Akıllı ve Bâliğ Olmak

Buluğa ermek, bir Müslümanın dinen erginlik çağına ulaştığı dönemi ifade eder. Bu dönemde kişi, Şâri'in kendisine yüklediği görev ve sorumluluklarına uyma yükümlülüğü altına girer. Buluğ çağına ulaşan kişi artık dinen yetişkin kabul edilir ve ibadetlerini yerine getirmekle ve diğer dini yükümlülüklerle sorumlu tutulur. Bu dönem, fiziksel olarak ergenlik dönemi olan gençlik çağına denk gelir.⁴²

Akıllı olmak, manevi olgunluğu ifade eder. İslam'da, akli melekeleri yerinde olmayan veya zihinsel engelli kişiler eda ehliyetini yitirdikleri için ibadetlerle sorumlu tutulmazlar. İslam hukukunda, kişinin sorumluluğunu yerine getirebilmesi için akli melekelerinin yerinde olması ve düşünce, karar verme yetisiyle hareket edebilmesi gerekir. Akıl ve zihin sağlığı olmayan bireyler, bu konuda muafiyet sahibidir.⁴³

Buluğ çağına ermemiş (çocuk) ve deli kişilerin mallarının zekâta tabii olması konusunda mezhepler arasında ihtilaf bulunmaktadır.

Hanefî mezhebine göre çocuk ile akli melekeleri yerinde olmayan kişi zekât mükellefi değildir. Dolayısıyla onların mallarından zekât alınmaz. Bu konuda Hz. Ali (r.a.) (ö. 40/661) ve Hz. Abdullah b. Abbas'tan (r.a.) (ö. 68/687-88) şöyle bir rivayet bulunmaktadır: “Çocuğun malına kendisine namaz farz olana kadar zekât yoktur.”⁴⁴ Bu sebeple çocuk ergenlik çağı olan namazın farz olma vakti gelmeden zekât mükellefi olmamaktadır. Hanefî mezhebine göre zekât, kişinin mülkiyetine bağlı bir yükümlülüktür. Çocuk ve deli zekât ibadetiyle mükellef değildir. Çünkü zekât salt bir ibadettir. Dolayısıyla çocuk ve deli zekâtın muhatabı değildir. Velilerinden de onların mallarından zekât alınması istenmez. Bu sebeple zekâtı veren kişinin buluğa ermiş ve akıllı olması gerekmektedir.⁴⁵

⁴¹ Erkal, *Zekat*, 45-46.

⁴² Yılmaz, *Zekât-Vergi İlişkisi*, 86-87.

⁴³ Yılmaz, *Zekât-Vergi İlişkisi*, 87.

⁴⁴ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1989), 2/162; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/4.

⁴⁵ Cezîrî, *el-Fıkh*, 1/536-537; Yusuf Balta, *İslam Hukuku'nda Zekât Malları ve Nisapları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 139.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre zekât mala taalluk eden bir ibadettir. Bu bağlamda çocuk ve deli zekât yükümlüsüdür. Dolayısıyla onların malından zekât alınır.⁴⁶ Buna göre çocukların mallarından zekâtları velileri tarafından, akli dengesi yerinde olmayanların mallarından zekât ise vasîleri tarafından ödenir. Şayet temyiz çağına gelmemiş çocuk ile akli melekeleri yerinde olmayan kişilerin mallarından zekâtları ödenmemişse çocuk ergenlik çağına girdiğinde akli melekeleri yerinde olmayan kişi ise akli yerine geldiği zaman geçmiş senelerin zekâtını öder.⁴⁷ Ayrıca Şâfiî mezhebine göre zekât, bedene ve mala taalluk eden zekât olmak üzere iki çeşittir. Bedene taalluk eden zekât fitr sadakasıdır. Mala taalluk eden zekât ise kıymete ve zâta taalluk eden zekât olarak ikiye ayrılmaktadır. Kıymete taalluk eden zekât ticaret mallarıdır. Zâta taalluk eden zekât ise hayvanlar, altın-gümüş ve zirai ürünler olarak üçe ayrılmaktadır.⁴⁸

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından iki hadis rivayet edilmiştir:

“*Kim mal sahibi bir yetime veli olursa onun malı ile ticaret yapsın ve onu (mal) sadakanın tüketmesine terk etmesin.*”⁴⁹ “*Zekâtın yetimlerin mallarını tüketmesine müsaade etmeyin*”⁵⁰

Tabiîn fakihlerinden olan Saîd b. Müseyyeb'den (ö. 94/713) gelen bir rivayete göre Hz. Ömer'in de (r.a.) bu hadis manasında bir sözü bulunmaktadır.⁵¹ Fakat rivayet edilen bu iki hadisin de senedlerinde kopukluk bulunmasından dolayı hadis uzmanları tarafından tenkit edilmişlerdir.⁵²

Yine tabiînden Ebû Amr eş-Şa'bî'den (ö. 104/722) gelen bir rivayete göre Hz. Ömer (r.a.) “*Eğer bunu (ticaret yapmayı) bırakırsak zekât onu tüketir*” demiştir.⁵³

⁴⁶ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/149; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/5; İbn Kudâme, *Muğni*, 2/464.

⁴⁷ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/149; Cezîrî, *el-Fıkh*, 1/537; Yusuf Balta, *İslam Hukuku'nda Zekât Malları ve Nisapları*, 139.

⁴⁸ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fûrû'i fıkhi's-Şâfi'iyye*, (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 443.

⁴⁹ Muhammed b. Abdullah Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-mesâbih*, thk. Muhammed Nâsîru'd-dîn el-Albânî (Beyrut: Mektebü'l-İslamî, 1985), 1/561; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Halil Muhammed Hıras (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.), 546.

⁵⁰ Ebû Ubeyd, *Emvâl*, 547.

⁵¹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Süneni'd-Dârekutnî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004), “Zekât” 1977.

⁵² Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü'l-mesâbih*, 1/561; Erkal, *Zekat*, 46.

⁵³ Ebû Ubeyd, *Emvâl*, 548.

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) (ö. 32/652-53) bu konuyla ilgili olarak şu sözü rivayet edilmiştir: “*Veli yetimin malına tahakkuk eden zekât borçlarını tespit eder, çocuk buluş'a erince ona bu borçlarını haber verir.*”⁵⁴

1.1.1.3. Hür Olmak

Zekât ibadetiyle mükellef olmanın şartlarından birisi kişinin hür olmasıdır. Bunun nedeni ise köle ve cariyelerin tam mülkiyete sahip olamamasıdır. Bu şart Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre muteberdir.⁵⁵ Hürriyet kavramı, kişinin kölelik durumundan bağımsız olarak sahip olduğu doğal ve temel statüyü ifade eder. Kölelik ise kişinin bu özgürlüğünden yoksun bırakıldığı durumu ifade eder. Bu nedenle hürriyet şartı, kişinin kölelik durumunda olmaması şeklinde anlaşılan bir ifadedir. Bu bağlamda hem dinî-hukukî hak ve yükümlülükler elverişli olması anlamına gelen “vücûb ehliyeti” hem de bu hakları kullanma ve hak ve borç doğurucu işlem yapabilme yetkisi olan “edâ ehliyeti” açısından aranır.⁵⁶

Müslüman olup köle olan bir kişi ibadet ve dini mükellefiyetler açısından hür bir kişi gibi değerlendirilir. Zira İslam'da her Müslüman, ibadetlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Dolayısıyla bu yükümlülük köle olan bir kişi için de geçerlidir. Dini görevler, kişinin sosyal statüsünden bağımsız olarak her Müslüman için aynıdır. Ancak köle, mal varlığına sahip olmadığı için zekâttan muaftır.⁵⁷

Hürriyet her ne kadar mükellefte aranan bir şart olarak klasik metinlerde geçse de günümüzde kölelik müessesesi varlığını yitirmiştir. Bundan dolayı zekât mükellefi için hürriyet şartının geçerliliğini kaybettiği söylenebilir. Günümüzde hürriyetinden yoksun olan mahkûm ve tutuklular kölelik kavramıyla ilişkilendirilemez. Hürriyetleri kısıtlanmış olsa da mali işlemlerini yapma yetenekleri ve bu işlemlerin hukuki geçerliliği mevcuttur. Mahkûmlar ve tutuklular, kendileri veya vekilleri aracılığıyla mali işlemlerde bulunabilirler ve bu işlemler hukuki açıdan geçerlidir. Yani banka hesaplarına para yatırabilir, mülk

⁵⁴ Ebû Ubeyd, *Emvâl*, 550; Erkal, *Zekat*, 47.

⁵⁵ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/149; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/5; İbn Kudâme, *Muğni*, 2/464.

⁵⁶ Mustafa Çağrıncı, “Hürriyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/504.

⁵⁷ Mehmed Âkif Aydın-Muhammed Hamîdullah, “Köle” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/239.

satın alabilir, miras bırakabilir veya miras alabilirler. Bu tür mali tasarruflar, mahkumların hürriyetlerinden bağımsız olarak tanınan haklardır.⁵⁸

1.1.2. Malla İlgili Şartlar

Kur'an-ı Kerim'de genel olarak zekâtın yükümlülükleri belirlenirken En'am sûresinde toprak mahsulleri (hars) ve hayvan sürüleri (en'am) olarak, Zâriyât sûresinde ve Bakara sûresinin çeşitli yerlerinde mallar (emval) olarak açıklanmıştır.⁵⁹ Buna bağlı olarak her mal ve ürün zekâta tabii olmayıp bazı şartlar taşıması halinde zekâta tabi olabilir. Hz. Peygamber de (s.a.s.) hadislerinde hangi mallardan ne şekilde zekât alınacağını belirtmiş, zekât memurlarına bunların nasıl tahsil edilmesi gerektiğini öğretmiştir. Böylece zekâtın farz olabilmesi için malların tam mülkiyet, nisap, yıllanma, nemâ, malın borç karşılığı olmaması şartları ortaya çıkmıştır.⁶⁰

1.1.2.1. Tam Mülkiyet Olması

Zekâtın bir malda farz olabilmesi için bünyesinde bazı şartları barındırması gerekmektedir. Bunlardan biri mükellefin bu mal ile ilgili tam mülkiyete sahip olması ve dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahip olması gerektiğidir.⁶¹

Tam mülkiyetin şart olmasının delili ayet-i kerimelerde "malları", "mallarınız" gibi ifadelerin geçmesidir. Bu bağlamda "*Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.*"⁶² ayetinde geçen "mallarından", "mallarınız" ifadesi söz konusu malın sahibinin mülkü olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kendi mülkü olmayan onu başkasına devredemez. İslam hukukçuları arasında tam mülkiyete sahip olma konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır.⁶³

Hanefî fukahası tam mülkiyeti, malın hem mülkiyetinin hem de onda tasarruf yetkisinin bulunmasını yani o malı kullanabiliyor olması gerektiğini belirtir. Buna göre henüz ele geçmemiş mallar için zekât ödenmesi gerekmez. Örneğin henüz alınmamış mehir ve senetsiz alacaklar gibi henüz ele geçmemiş

⁵⁸ Yılmaz, *Zekât-Vergi İlişkisi*, 89.

⁵⁹ Vecdi Akyüz, *Zekât* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 180.

⁶⁰ Erkal, *Zekat*, 50-51.

⁶¹ Akyüz, *Zekât*, 187.

⁶² et-Tevbe 9/103.

⁶³ Akyüz, *Zekât*, 187.

mülkler bu sebeple zekâta tabî olmazlar. Bu bağlamda Hanefî fakihlerinden İmam Serahsî (ö. 483/1090), tam mülkiyetin ancak o malı kabzetmekle gerçekleşeceğini söylemektedir. Mesela bir şeyi satın almak veya kadının mehrini teslim alması buna örnektir. Bir malın tasarruf yetkisine sahip olmak mülkiyeti ifade etmektedir. Fakat tam mülkiyetin gerçekleşmiş olabilmesi için kabzedilmesi de gerekmemekte ve ancak bu şekilde zekâta konu olmaktadır.⁶⁴ Fakat Hanefî fakihlerinden İmam Züfer'e (ö. 158/775) göre malın tam mülkiyet şartının yerine gelebilmesi için kişinin elinde bulunması şart olmayıp sadece tasarruf yetkisinin bulunması yeterlidir.⁶⁵

Hanefî fakihlere göre vakıf malları “mâlû'd-dimâr”⁶⁶ kapsamına girmektedir. Bu tür mallar tam mülkiyet şartını taşımadığından dolayı zekâta tabî değildir. Mesela gasp edilen mallar, inkâr edilen borç ve denizde kaybolan mallar bu kapsama girmektedir. Vakıf malları da esasen kişinin mülkünde olmakla beraber kişinin tasarrufunda bulunmadığından dolayı “mâlû'd-dimâr” kapsamına dâhil edilmiştir.⁶⁷

Şâfiî fakihlere göre bir mal tam mülkiyet ile temellük edilmediği sürece zekâta konu olmaz. Örnek olarak bir kimsenin mukâteb⁶⁸ kölesinin elinde bulunan küçükbaş hayvanları, o kişinin tasarrufu dışında olduğu için elinde bulunmasını yetersiz saymışlardır.⁶⁹ Bu kişinin çocuk veya büyük, kadın veya erkek, deli veya akıllı olması fark etmeksizin zekât vermesi gerektiğini belirtirler. Fakat başkasından ödünç alınmış mallar da üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekâta tabi olurlar.⁷⁰

Şâfiî fakihlere göre vakıf malları vakfedilen açısından muayyen şahıslar ve amme ciheti olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğer mal, fakirler, miskinler, yetimler, medreseler, mescitler gibi belli şahıslara ve kurumlara vakfedilmemişse zayıf

⁶⁴ Serahsî, *Mebûsût*, 2/168.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 2/7.

⁶⁶ Mâlû'd-dimâr: Kendisine sahip olmakla beraber, kullanma hakkının bulunmadığı mallardır. Geniş bilgi için bk. Serahsî, *Mebûsût*, 2/171.

⁶⁷ Serahsî, *Mebûsût*, 2/171.

⁶⁸ “Kölenin hürriyete kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapması anlamında fıkıh terimi.” Geniş bilgi için bk. Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/531.

⁶⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-muhezzeb*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 6/456.

⁷⁰ Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ b. İsmâil el-Müzenî el-Mısrî, *Muhtasarü'l-Müzenî*, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990), 139.

mülkiyet olduğundan dolayı zekât gerekmemektedir. Fakat malın belirli bir şahsa vakfedilmesi durumunda iki görüş söz konusudur. Birinci görüş bu mal her ne kadar bir şahsa verilmiş olsa da, o kişinin zimmetinde bir mülk doğurmamaktadır. Bu tıpkı mukâteb olan kölenin kendine şart koşulan miktarı sahibine vereceği müddet içerisinde nisap miktarı malı elinde tutması gibi zayıf mülkiyeti ifade etmektedir. Dolayısıyla bu mal da zekâta tabii değildir. İkinci görüşe göre ise bir mal ne sebeple olursa olsun kişiye vakfedildiği zaman mülkiyet şartını taşır ve zekâta tabii olur.⁷¹

Mâlikî fukahası tam mülkiyet için kişinin elinde malın bulunmasını ve o malda tasarruf hakkına sahip olmasını şart koşmuşlardır. Bu sebeple bir kimsenin elinde mal olsa bile eğer bu malda tasarruf hakkına sahip değilse o mal zekâta tabii değildir. Örneğin rehin olarak alınmış bir mal bu şartı taşımadığından dolayı zekâta konu olmamaktadır.⁷² Ayrıca Mâlikîler nisap miktarına ulaşmış bir malın tam mülkiyetinin olmasını, zekâtın vücubu için şart olduğunu kabul etmişlerdir. Fakat Mâlikî fukahadan olan Karâfî (ö. 1008/1600) tam mülkiyetin, zekâtın vücubu için şart değil sebep olduğunu belirtir.⁷³

Hanbelî fukahasına göre tam mülk bir malda başkasının hakkının bulunmaması ve mal sahibinin malın tasarruf yetkisine sahip olmasıdır. Hanbelî fukahası ayrıca tam mülkü nakıs olmayan mülk olarak adlandırır. Nakıs mülk ise kendi malı olmasına rağmen herhangi bir sebeple elde edilemeyen mal demektir.⁷⁴

Zekât için tam mülkiyet olarak adlandırılmış bu şart, gelirin elde edilmesi olarak ele alınır. Buna göre gelirin fiilen yahut hukuken ele geçmesi fark etmeksizin kişinin tasarruf edebildiği şey mal sayılmaktadır. Yani herhangi bir kazancın gelir olarak elde edilebilmesi için ya para olarak kişinin eline geçmesi ya da tasarrufta bulunabileceği bir hesaba aktarılmış olmalıdır. Muhasebe dilinde bu işlem paranın nakden veya hesaben alınması anlamına gelmektedir. Mesela bir danışmanın hizmet karşılığı kazanmış olduğu para miktarı, hesabına yatırıldığı

⁷¹ Nevevî, *Mecmû'*, 6/478.

⁷² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/5.

⁷³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi muhtasar-ı halîl* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1992), 2/295.

⁷⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Kâfî fi fihhi'l-imâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/379.

anda gelir elde edilmiştir. Çünkü gelir sahibi parayı esasen almış ve onun üzerinde tasarruf yetkisine sahip olmuştur.⁷⁵

1.1.2.2. Nisap Miktarına Ulaşması

Nisap, dinen zengin sayılmanın asgari miktarı olarak tanımlanmaktadır. Nisabın sınırı Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından belirtilmiştir. Bu nedenle fukaha, toprak ürünleri hariç zekâtın farz olduğu her malda nisap miktarına ulaşması konusunda ittifak halindedir.⁷⁶ Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) kanalıyla rivayet edilen hadise göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır: “Beş veskten⁷⁷ daha az miktarda olan mahsul için zekât yoktur. En küçüğü üç yaşında olan beş deveden azı için zekât yoktur. Beş ukiyyeden⁷⁸ daha az miktarda gümüş için zekât yoktur.”⁷⁹

Cins farkı olan maddeler, saadet asrında kullanılan ölçüklere göre eşitlenmektedir. Buna göre iki yüz dirhem gümüşün yirmi miskal altına, yirmi miskal altının beş vesk tahıl ve kırk koyuna, bunların da kıymet olarak beş deveye eşit olduğu belirtilmektedir.⁸⁰

Zekât, Müslümanların zengin olan kesiminden alınıp fakir olan kesimine dağıtılır. Dolayısıyla zekâtı kimin vereceğini belirlemek için de bir sınırın belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İslam dini kendine özgü ve adil bir şekilde bu sınırı belirlemiş ve bunu nisap olarak adlandırmıştır. Nisabın üstünde gelir ve serveti olanlardan nisap da dâhil olmak üzere zekât almış, nisap miktarının altında bulunanları bundan muaf tutmuştur.⁸¹

⁷⁵ Akyüz, *Zekât*, 188-189.

⁷⁶ Erkal, *Zekat*, 62; Aslan - Kayapınar, *Mâli Hukuk*, 557-558.

⁷⁷ Hz. Peygamber devrinde Medine’de kullanılan katı madde ölçüğü. Hadis ve fıkıh âlimleri arasında Asr-ı saadet’te kullanılan veskin 60 peygamber sâna veya 240 peygamber müddüne denk geldiği hususunda görüş birliği vardır. Tarih boyunca veskin farklı yörelere has rıtlı, men, kadeh, keylece, kile, kafiz, mekkûk, veybe, irdeb gibi diğer birimlerden karşılığı hesaplanmaya çalışılmış, ancak sâna değerinde bile uzlaşmaya varılamadığından veskin ölçüsü de tartışmalı kalmıştır. Geniş bilgi için bk. Cengiz Kallek, “Vesk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/70.

⁷⁸ Eski bir ağırlık ölçüsü birimi. Diğer ölçü birimleri gibi yer, zaman ve tartılan/ölçülen şeyin cinsine göre değişiklik göstermişse de ukiyyenin değeri çoğunlukla rıtlın on ikide birine eşit olmuştur. Hadis ve fıkıh âlimleri arasında Hz. Peygamber devrinde kullanılan Hicaz ukiyyesinin 40 dirheme denk geldiği hususunda görüş birliği varsa da miskal cinsinden karşılığı tartışmalıdır. Geniş bilgi için bk. Kallek, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42/67-70.

⁷⁹ Buhârî, “Zekât”, 1447.

⁸⁰ Erkal, *Zekat*, 62.

⁸¹ Erkal, *Zekat*, 62-63.

Bütün mal ve ürünler zekâta tabi değildir. Dolayısıyla nisap miktarı hesaplamalarına katılmazlar. Zekâta tabi olan mallar; altın, gümüş, para, deve, sığır, koyun, keçi, toprak ürünleri, ticaret malları, sanayi ürünleri, madenler ve definelere. Bunların da zekâta tabi olabilmeleri için nâmî olmaları, hayvanların saime (senenin yarısından fazlasında merada otlayan) olmaları, üzerinden bir kamerî yılın geçmiş olması ve nisap miktarına ulaşmış olması gerekmektedir.⁸²

Hanefî fukahası, malın nisap miktarına ulaşmasının zekâtın farz olma sebebi olduğunu belirtir. Farzların sebeplerine göre değerlendirildiğini ve zekâtın farz olma sebebinin de o malın nisap miktarına ulaşmış olması gerektiğini söylerler.⁸³ Hanefî fukahası zekâta konu olan malın senenin başında ve sonunda nisap miktarına ulaşmış olması gerektiğini belirtir. Senenin ortasında nisap miktarından daha az bir seviyeye inmesi zekât mükellefiyetine etki etmez. Buna göre söz konusu mal ancak senenin sonunda nisap miktarına ulaşmışsa zekât farz olmaktadır. Bu durum hayvanlar, para ve ticaret malları fark etmeksizin geçerlidir.⁸⁴

Şâfiî fukahası para ve hayvanlar için kişinin elinde bulunan varlığın sene boyunca nisap miktarının altına düşmemesi gerektiğini belirtmektedir. Ticaret mallarının ise bir sene içerisindeki nisap tespiti zor olacağından dolayı sadece senenin sonunda nisap miktarına ulaşmış olması yeterli görülmektedir.⁸⁵

Hanbelî fukahası zengin olmayı zekâtın gerekli olduğu şartlardan biri olarak kabul eder ve bunun miktarının nisap olduğunu belirtir. Nisap miktarı mala sahip olmayan kimsenin zekât ile yükümlü olmadığı görüşündedirler. Hanbelî fukahası zekâtın farz olması için zekâta konu olan malın bir sene boyunca nisap miktarının altına düşmemesi gerektiğini belirtirler.⁸⁶

Ticari maksat gütmeyen eşek ve katır zekâta tabi değildir. Bu konuda bütün mezheplerin icma'ı bulunmaktadır. Eşek ve katır nisap hesabı yapılacak hayvanlar grubuna dahil edilmezler. Fakat eğer alım satım için kullanılıyorsa eşek ve katır da zekâta tabidir. Çünkü bu durumda ticaret malı sayılmaktadırlar. At ise Ebû

⁸² Keskin vd. *Zekât İlmihali*, 84.

⁸³ Serahsî, *Mebûsât*, 2/149-150.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi'*, 2/15-16.

⁸⁵ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî, *el-Gâye fi'htisâri'n-Nihâye*, thk. İyâd Hâlid et-Tibâ (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2016), 2/344-345.

⁸⁶ İbn Kudâme, *Kâfî*, 1/381.

Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre bazı şartlarla zekâta tabidir. Eğer erkekse saime olması şartıyla zekâta tabidir. Eğer dişiye doğurduğu ve neslin devamını sağladığı için saime olması fark etmeksizin zekâta tabidir.⁸⁷

Zirai ürünlerin zekâtı için Ebû Hanîfe'ye göre nisap şartı aranmaz. Şâfi mezhebine göre ise zirai ürünler nisaba tabidir. Mâlikî, Hanbelî mezhepleri, İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf (ö. 182/798) da Şâfi mezhebiyle aynı görüştedir.⁸⁸

1.1.2.3. Yıllanmış Olması (Havelânü'l-Havl)

Zekâtın gerekli olmasının şartlarından biri de zekâta konu olan malların üzerinden bir kamerî senenin geçmesidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) “*Üzerinden bir yıl geçmeyen mal için zekât yoktur.*”⁸⁹ buyurmuşlardır. Bu sebeple nisap miktarına ulaşmış bir malın üzerinden bir senenin geçmesi halinde zekât farz olmaktadır. Fakihler bu konuda ittifak etmişlerdir.⁹⁰

Hanefî fukahası zekâtın farz olabilmesi için bir malın senenin başında ve sonunda nisap miktarına ulaşmış olması gerektiğini belirtir. Sene içerisinde zekâta konu olan malın azalması veya tamamen tükenmesinin önemi bulunmamaktadır. Senenin başında ve sonunda nisap miktarına ulaşmış mal için zekât vacib olur. Çünkü Hanefîlere göre zekâtın şartlarından biri olan nemânın (malın artıcı nitelikte olması) tahakkuk edebilmesi için bir müddet gerekmektedir. Bu müddet de içerisinde farklı mevsimleri barındırmaktadır. Bu mevsimlerde de mallar fiyat bakımından değişiklik göstermektedir. Bu sebeple ancak senenin başı ile sonunda nisap miktarına ulaşması halinde zekât gerekmektedir. Senenin ortasında nisap miktarı altına düşmüş olmasının herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.⁹¹

Şâfi fukahasına göre zekât malları iki kısma ayrılır. Birinci kısım hububat ve meyveler gibi kendiliğinden artıcı nitelikte olan mallardır. Bu mallar nisap miktarına ulaştıktan sonra üzerinden bir kamerî yılın geçmesi gerekmemektedir. İkinci kısım ise para, ticaret malları ve hayvanlar gibi kazanç getirmesi umulan

⁸⁷ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu* (Şam: Dâru'l-Fıkr, ts.), 3/1928; Keskin, *Zekât İlmihali*, 85.

⁸⁸ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 3, 1881-1882; Keskin, *Zekât İlmihali*, 85.

⁸⁹ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde (Dimeşk: Mektebü'l-Matbuâtü'l-İslamiyye, 1986), “Zekât” 1573.

⁹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/32.

⁹¹ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye*, (İstanbul, Dâru'l-Mizan, 2020), 1/390.

mallardır. Bu kısım mallarda ise ancak bir senenin dolması halinde zekât gerekmektedir. Şâfiî fukahası bir malın bütün sene boyunca nisap miktarının altına düşmemesi gerektiğini söyler. Buna göre eğer bir mal sene içerisinde nisap miktarının altına düşerse zekât o mal için farz olmamaktadır. Kişi senenin başında nisap miktarı mala sahip olursa ve bu mal sene içerisinde satılır veya hibe edilir de nisap miktarının altına düşerse bu mal artık zekâta tabi olmamaktadır. Söz konusu mal tekrar nisap miktarına ulaşması durumunda ise senenin dolma şartı baştan başlamaktadır. Bu durumda mal nisap miktarına ulaştığı andan itibaren tekrar bir kamerî yılın geçmesi gerekmektedir.⁹² Fakat ticaret mallarının bütün sene boyunca değil sadece sene sonunda nisap miktarına ulaşması yeterlidir.⁹³

Malikîler, altın, gümüş ve hayvanlarda nisap miktarıyla birlikte bir yılın dolması gerektiğini vücut şartı olarak görürler. Çünkü dört büyük halife (r.a.) bu görüştedir. Sahabeler (r.a.) arasında bu görüş yaygınlaşmış olup, bunu uygulamışlardır. Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Muaviye (r.a.) hariç ilk dönem İslam fukahasından bunun zıttı bir rivayet nakledilmemiştir. Bu sebeple fukaha arasında bu konuda icma' bulunmaktadır.⁹⁴

Hanbelî mezhebine göre mal beş kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım Hayvanlardan saime olanlar, ikinci kısım paralar, (bunlar altın ve gümüştür) üçüncü kısım ticaret malları, dördüncü kısım tartılabilir ve depolanabilir ekinler ve meyveler, beşinci kısım ise madenlerdir. Hanbelî mezhebine göre hayvanlar, paralar ve ticaret mallarında bir senenin dolması gerekmekte ve zekâtın vücut şartı olarak görülmektedir. Diğer iki kısım malda ise bir senenin dolması gerekmemektedir. Hanbelî fukahası bir senenin dolması gereken mallarda bütün sene boyunca malın nisap miktarının altına düşmemesi gerektiğini belirtir. Ancak bu şekilde zekât o malda farz olmaktadır.⁹⁵

1.1.2.4. Nemâlanıyor Olması

Zekâtın farz olması için gereken şartlardan birisi malın nemalanıyor olması yani artıcı nitelikte olmasıdır. Artma potansiyeli olmayan mallar anaparaya eklenmez. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de geçen "*Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor*

⁹² Nevevî, *Mecmû'*, 6/497.

⁹³ Nevevî, *Mecmû'*, 7/137.

⁹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/32.

⁹⁵ İbn Kudâme, *Muğnî*, 2/467.

ki düşünesiniz.”⁹⁶ “İhtiyaç fazlası” tabiri de bunu ifade etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi zekât, artma ve büyüme anlamlarına gelmektedir. Malın zekâta tabi olabilmesi için artıcı nitelikte olması yani kazanç sağlayıcı özellikte olması gerekmektedir.⁹⁷

Nemâ, İslam hukukunda malın artıcı nitelikte olması olarak tanımlanır. Nemâ hem hakiki hem de takdiri üretkenlik niteliklerini barındırmaktadır. Hakiki artış, malın ticari maksat ile artması, takdiri artış ise malın değişkenlik göstermesiyle gerçekleşir. Dolayısıyla nemâ, hakikî ve hükmî olarak ikiye ayrılmaktadır.⁹⁸

Hakikî nemâ, malın fiilen artışını ifade etmektedir. Ticaret ve üreme gibi yollar ile gerçekleşmektedir. Üreme, yavrulama ve süt vermesi ve ticari eylemlerde bulunarak malın artırılması buna örnektir. Hükmî nemâ ise malın gerçek manada artışı gerçekleşmemekte fakat potansiyel olarak artma özelliğine sahip olmasıdır. Altın, gümüş ve paralar buna örnektir.⁹⁹

Hanbelî mezhebine göre nemâ, bir kamerî yılın içerisinde şart koşulmuş; fakat müstakil bir şart olarak sayılmamıştır. Onlara göre üzerinden bir sene geçen mal potansiyel olarak artma özelliği taşır. Hayvanlar üreyip süt vermesi, ticaret malları kâr amacı taşıması aynı potansiyeli taşımaktadır. Paralar da aynı şekilde değer kazanarak artması beklenir. Hanbelî mezhebi bir şeyin zannî olarak itibar edilmesi durumunda onun hakiki sayılmayacağını öne sürmektedir. Bu sebeple potansiyel bir artış ancak bir senenin dolmasıyla gerçeğe dönüşmesi durumunda gerçek bir artış sayılmaktadır.¹⁰⁰

1.1.2.5. Malın İhtiyaç Fazlası (Havaic-i Asliye) Olması

Hayatını sürdürebilmesi için kişinin elinde bulundurması gereken zaruri ihtiyaç maddelerine temel ihtiyaç maddeleri veya İslam hukuku literatüründeki adıyla “Havaic-i Asliye” denir. İslam temel ihtiyaçlar için bir miktar belirlememiştir. Çünkü temel ihtiyaçlar, kişinin sosyal statüsü, finansal ve medeni konumuna göre değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla temel ihtiyaçlar bir miktar ile sınırlandırılmayıp, her yerde ve her zaman dilimde farklı esneklikte,

⁹⁶ el-Bakara, 2/219.

⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/11; Akyüz, *Zekât*, 220.

⁹⁸ Akyüz, *Zekât*, 220.

⁹⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/11.

¹⁰⁰ İbn Kudâme, *Muğnî*, 2/467.

genel ilkelerle oluşmaktadır. Müslümanın asli ihtiyaca binaen yaptığı harcamalar lüks ve keyfi olmama kaydı ile zekâtтан istisna edilir.¹⁰¹

Kuran-ı Kerîm'de "...Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz."¹⁰² buyurulmuştur. Fakihler, ayette geçen "ihtiyaç fazlasını infak ediniz." lafzı ile kişinin kendisi ve ailesinin temel ihtiyaçları dışında kalan mallardan zekât verilmesi gerektiğini çıkarmışlardır.¹⁰³ Kurtubî (ö. 671/1273) ayette geçen "ihtiyaç fazlası" teriminin kalpte bir endişe bulunmadan kolaylıkla verilebilecek fazlalık mal anlamına geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla ona göre ihtiyaç fazlası olan mal, verildiği zaman insanın kendine eziyet etmiş olmadığı ve verilmesi halinde fakir düşmeyeceği malı infak edilmesi manasındadır.¹⁰⁴

Bu ayetin yanı sıra Resulullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Zekât ancak zenginlik sebebiyledir."¹⁰⁵ "Önce kendinden başla, kendine sadaka ver, eğer bir şey artarsa onu ailene, yine artarsa akrabana ver."¹⁰⁶ "Müslümana atından ve kölesinden dolayı zekât yoktur."¹⁰⁷ hadisleri ile de zekâtın nisabını belirleyerek bunun altındaki kısım için zekâtın gerekmediğini ifade etmiştir. Söz konusu hadisler, temel ihtiyaç mallarının zekâta konu olmayacağı fikrinin esasını oluşturmaktadır.¹⁰⁸

Açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da bu şart fukahanın çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu konu hakkında teferruatlı açıklama Hanefî fukahası tarafından yapılmıştır. Hanefiler dışındaki cumhur, zekâtın şart olabilmesi için nisap, nemâ, havl gibi şartları zikretmiş, fakat ihtiyaç fazlası malları müstakil bir şart olarak belirtmemişlerdir.¹⁰⁹ Cumhur, temel ihtiyaç kategorisine giren malların nemâlanmayan yahut nemâ için hazır tutulamayan mallar olduğunu

¹⁰¹ Akyüz, *Zekât*, 215.

¹⁰² el-Bakara, 2/219.

¹⁰³ Erkal, *Zekat*, 61.

¹⁰⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 3/61.

¹⁰⁵ Buhârî, "Zekât", 24.

¹⁰⁶ Nesâî, "Zekât" 2546.

¹⁰⁷ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1955), "Zekât" 2.

¹⁰⁸ Orhan Çeker, "Havâic-i Asliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/505.

¹⁰⁹ Çeker, "Havâic-i Asliyye", 16/505.

söylemişlerdir. Ayrıca ihtiyaç, sübjektif ve değişken olması bakımından belirsizlik oluşturur ve bir standartı olamaz.¹¹⁰

Hanefî fakihler “*Mallarınızın zekâtını gönlünüze hoş gelecek şekilde verin.*”¹¹¹ hadisini de bu konu ile alakalı olarak zikretmiş ve şöyle açıklamıştır: Malın ihtiyaç fazlası olmaması durumunda Resulullah’ın (s.a.s.) emrini yerine getirerek vermiş olmaz. Çünkü zekât, zenginlik nimetinin şükrünü eda etme sebebiyle farz kılınmıştır. Malın ancak ihtiyaçtan fazla olması durumunda zenginlik ve nimetlenme tahakkuk etmiş olur. Bu durumda kişi, gönlü hoş bir şekilde zekât vermiş olur. Temel ihtiyaç seviyesindeki mal ise bedeni ayakta tutma ve hayatı idame ettirme bakımından kişinin zaruri ihtiyacıdır. Bunun şükrü beden nimeti şükrü anlamındadır. Bu sebeple temel ihtiyaç mallarından zekât verilmesi durumunda gönül hoşluğuyla verilmiş olmaz.¹¹²

1.1.2.6. Borçlu Olmamak

Zekât mükellefi için zekâta tabi şartlardan birisi borçlu olmamaktır. Zekât mükellefinin borçluluğu çalışmanın ana konusu olduğu için aşağıda detaylarıyla ele alınacaktır.

1.2. Zekât Verecek Mükellefin Borçlu Olması

Zekât mükellefiyeti için aranan şartlardan biri, kişinin borçlu olmamasıdır. Bu şart, çoğu fakih ve İmam Şafî’nin (ö. 204/820) eski görüşü tarafından kabul edilen bir şarttır. Dolayısıyla, borçlu olmanın zekâtın vucubuna engel olduğu kabul edilmektedir.¹¹³ Zekâta tabi mallarda bulunması gereken “tam mülkiyet” ve “malın ihtiyaç fazlası olması” şartları kişinin borçlu olması durumunda zekâtın vucubuna engel teşkil edip etmediği hususunu beraberinde getirmektedir.¹¹⁴

Borçlu olmamak her ne kadar mükellefte aranan bir şart gibi görünse de borcun ödenmesi ancak mal ile mümkün olduğundan dolayı esasen mala taalluk

¹¹⁰ İbn Kudâme, *Muğnî*, 2/467; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/11; Çeker, “Havâic-i Asliyye”, 16/505.

¹¹¹ Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 8/115.

¹¹² Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 2/11.

¹¹³ Heyet, *el-Mevsûatü’l-fikhiyye el-kuevtyiyye* (Kuveyt: Dâru’s-Selâsil, 1404-1427 h.), 23/245.

¹¹⁴ Erkal, *Zekat*, 66; Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/198.

eder. Zira borçlu, şahıs ise de borcun ödenmesiyle eldeki mal miktarı azalacağından dolayı şahıstan çok malı etkileyen bir şarttır.¹¹⁵

Kişinin elindeki sahip olduğu maldan fazla borcu varsa zekât vermesi gerekmez. Ayrıca borcunu ödedikten sonra elinde nisap miktarından daha az malı kalan kişinin de zekât ödemesi gerekmez. Hanbelî mezhebindeki bazı fakihler bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu sözüne atıfta bulunarak delil gösterirler: “*Bir kişinin elinde bin dirhem var, ama bin dirhem de borcu varsa, o zaman zekât ödemez.*”¹¹⁶

Hz. Osman'ın (r.a.) şu sözü de delil olarak gösterilir: “*Bu sizin zekât ayınızdır. Kimin borcu varsa, borcunu ödesin ve geri kalanının da zekâtını versin.*”¹¹⁷ Hz. Osman (r.a.) bu sözü sahabe topluluğu huzurunda söylemiştir. Orada bulunanlar Hz. Osman'ın bu sözüne karşı çıkmamışlardır. Bu da icma' yani sahabenin bu konuda ittifak etikleri manasına gelmektedir.¹¹⁸

Hanefî mezhebine göre bir kişinin sahip olduğu mal, ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olduğu sürece, bu kişinin zekât ödemesi gerekmez. Örneğin, yolcu bir kişinin yanında sadece içme ihtiyacını karşılayacak kadar su varsa, bu suyu abdest almak için kullanması gerekmez. Çünkü su, temel bir ihtiyaçtır. Aynı şekilde, bir kişinin işi için gerekli olan bir araca veya giydiği kıyafete de zekât ödemesi gerekmez. Bu tür mallar nisap hesabı yaparken dâhil edilmez, çünkü bunlar kişinin hayatını sürdürmesi için gereklidirler. Ancak, bu mallar artık bir ihtiyaç olmaktan çıktığında veya bir gelir kaynağı olarak kullanılmaya başlandığında, zekât ödenmesi gerekir.¹¹⁹

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu sözü: “*Sizden zekât alıp fakirlere vermekle emrolundum.*”¹²⁰ ifadesiyle zekâtın yalnızca zenginlere farz kılındığını ve sadece ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu durumda, zekât almasına izin verilen bir kişinin fakir olması halinde kendisine zekâtın farz

¹¹⁵ Ali Şafak, “Zekât Muvâcehesinde Borç ve Alacakların Durumu”, *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, 1/11 (Haziran 1968), 15.

¹¹⁶ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/67; Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî, *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf* (b.y.: Dâru ibn hazm, 1999), 1/407; Söz konusu rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık.

¹¹⁷ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/67; Heyet, *Mevsûa*, 23/246.

¹¹⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/6.

¹¹⁹ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 3/300-301.

¹²⁰ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/67. Söz konusu rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık. Benzer hadisler için bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Zekât”, 2318.

olmayacağı anlamına gelir, çünkü zekât sadece zenginlere farz kılınmıştır. “Gerçek zenginlik açığa çıkmadan sadaka (zekât) vermek gerekmez.”¹²¹ hadisi de buna bir delil olarak gösterilir. Borcu olmayan bir kişi zengin kabul edilir çünkü zenginlik, nisap miktarı mala sahip olmakla ölçülür. Bu da zekâtın sadece ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve zenginlik nimetine şükretmek amacıyla farz kılındığını gösterir. Ancak borcu olan bir kişi, borcunu ödeme konusunda fakirden daha fazla ihtiyaç sahibidir. Bu nedenle, başkasının ihtiyacını karşılamak için mal sahibinin kendi ihtiyacını göz ardı etmesi mantıklı değildir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “Önce kendinize, sonra bakımını üstlendiğiniz kişilere yardım edin” sözü de buna bir delil olarak gösterilir.¹²²

Hz. Peygamber, (s.a.s.) Hz. Muaz’ı (r.a.) Yemen’e vali olarak gönderirken ona şunları emretmiştir: “Onları, bir olan Allah’a imân ve benim Resûlullah olduğuma şehâdete davet et. Eğer bunu kabul ederlerse, onlara, Allah’ın her gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Eğer bunu da kabul ederlerse, Allah’ın kendilerine, zenginlerden alınıp fakirlere verilecek zekâtı farz kıldığını bildir.”¹²³ İbn Abbas (r.a.) kanalıyla rivayet edilen bu hadis, bazı fakihler tarafından “Kimin yanında bin tane (dirhem) varsa, fakat bin tane de (dirhem) borcu varsa, o kişi zengin sayılmaz.”¹²⁴ hadisiyle beraber delil gösterilmiştir. Dolayısıyla borcu olup nisap miktarı malı olmayan kişiye zekâtın vacib olmadığını söylerler.¹²⁵

Borcun türüne göre zekâtın ödemesine engel olma durumu değişebilir. Para veya mal olsun fark etmeksizin, bazı durumlarda borç zekâtın yükümlülüğünü ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, borcun vadesine göre de farklı görüşler bulunmaktadır.

Bir borcun zekâtın ödemesine engel olup olmadığı, borcun ödeme zamanıyla ilgili bir faktöre bağlı olabilir. Borç, ödeme zamanı gelmiş veya henüz gelmemiş olsun, zekâtın ödemesine engel olabilir. Ancak, borcun ödeme zamanı henüz

¹²¹ Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), “Zekât”, 2326.

¹²² Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Zekât”, 2326; İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/67.

¹²³ Buhârî, “Zekât”, 1395.

¹²⁴ Söz konusu rivayeti hadis kaynaklarında bulamadık. Benzer hadisler için bk. Buhârî, “Zekât”.

¹²⁵ Heyet, *Mevsûa*, 23/246.

gelmemişse ve alacaklı borcun ödeme zamanını ertelerse, bu durumda borç Şâfiî mezhebine göre zekâtın ödemesine engel olmaz.¹²⁶

Şâfiî mezhebine göre borcun zekâtın vucubuna etkisi hakkında üç görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre borç, zekâtın vucubuna engel değildir. Bu görüşe göre borçlu her durumda zekâtını ödemelidir Şâfiî mezhebindeki fetvaya esas kabul edilen görüş budur. İkinci görüşe göre ise borç, zekâtın vucubuna engel teşkil eder. İkinci görüş aynı zamanda İmam Şâfiî'nin kadim görüşüdür.¹²⁷ Üçüncü görüşe göre ise borç sadece bâtinî mallarda zekâtın vucubuna engeldir. Bâtinî mallar ise altın, gümüş ve ticaret mallarıdır. Zâhirî mallarda ise borç zekâtın vucubuna engel değildir. Zâhirî mallar ise ekinler, meyveler, madenler ve hayvanlardır. Bu görüşe göre borç ister vadesi gelmiş olsun ister olmasın ister borç ile malın cinsi bir olsun ister olmasın fark etmez.¹²⁸

İmam Nevevî (ö. 676/1277) borcun zekâtın vucubunu engellemesi durumundaki illetin iki ayrı görüşe dayandırılmıştır. Birinci görüşe göre borçlu olan kişi tam mülkiyete sahip değildir. Bu sebeple zayıf mülkiyet oluşur; zayıf mülkiyet ise malına zekâta tabi olması için gerekli şartı karşılamaz. İkinci görüşe göre ise borçlu değil de alacaklının zekâtla yükümlü olması hususudur. Borçlunun elindeki söz konusu mal aslen alacaklının olduğu için asıl zekâtla yükümlü olan kişi alacaklıdır. Borçlu kişinin de ayrıca zekâtla yükümlü olması durumunda bir maldan iki defa zekât ödenmiş olur. Bu sebeple borçlu zekâtla yükümlü değildir.¹²⁹

1.2.1. Matrahtan Düşülen Borçlar

Matrahtan düşülen borç türleri, zekât hesaplamasında borçların zekâta tabi mal varlığından düşülmesini ifade eder. Zekât verme yükümlülüğü olan bir kişi, zekât hesabı yaparken sahip olduğu malların toplam değeri olan matrahtan, belirli borçları düşer. Bu düşülen borçlar, zekât hesaplamasında dikkate alınmayacak ve nisap miktarını belirlemek için kullanılan mal varlığının değerinden çıkarılacaktır.

Örnek olarak, bir kişinin zekâta tabi mal varlığı 100.000 TL ise ve bu kişinin 10.000 TL borcu bulunuyorsa, zekât hesaplamasında bu borç matrahtan düşülür. Geriye kalan 90.000 TL, zekât hesaplamasında dikkate alınacak mal miktarını

¹²⁶ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/197.

¹²⁷ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/197.

¹²⁸ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/197.

¹²⁹ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/197-198.

temsil eder. Matrahtan düşülen borçlar, zekâtın adil bir şekilde hesaplanması ve ödenmesi sürecinde kişinin borçlarının göz önünde bulundurulmasını sağlar. Bu şekilde kişinin gerçek mal varlığına uygun olarak zekât ödemesi sağlanır.

Hanefî mezhebine göre zekât mükellefiyetine etkisi açısından borçlar üç kısma ayrılır. Birinci kısım, kişisel borçlardır. Bu tür borçlar, insanlar arasındaki ticari veya diğer ilişkilerden kaynaklanır. Örneğin ödünç verilen mallar veya kira borçları gibi... Hanefî mezhebine göre kul borçları kul hakkı olduğu için ödenmesi gereken borçlardır. Dolayısıyla dini borçlar veya zekât ödenmeden, bu borçların ödenmesi gerekir. Zekât vermek için diğer gerekli şartları taşıyan bir kişi, zekâta tabi mal varlığından bu kul borçlarını düşerek hesaplama yapacaktır. Eğer geriye kalan mal miktarı nisaba ulaşıyorsa, kişi zekâtını öder. Aksi takdirde bu kişiye zekât farz olmaz. Hanefî mezhebine göre bu tür borçlar kul hakkı olduğu için öncelikli olarak ödenmelidir. Zekât verme durumu ise borçların ödenmesinden sonra değerlendirilir. Yani bir kişi önce borçlarını ödemeli sonra nisap miktarı mal varlığı kalırsa zekâtını vermelidir.¹³⁰

Hanefî mezhebine göre zekât mükellefiyetine etki eden ikinci borç kategorisi Allah'a (c.c) karşı borçlardır. Bu borçlar yemin kefareti, fitır sadakası, hac, zekât ve benzeri borçlardır. Kısaca bu borçlar ibadetlerden kaynaklı borçlardır. Bu tür borçlar zekâtın vacip olmasını engellemez. Çünkü bunlar ahirete taalluk eden hükümlerdendir. Yani bu borçlar ihmal edilmesi halinde ise günah, yerine getirilmesi halinde sevap kazandıran fiillerdendir. Dolayısıyla bu tür borçların mükellefi ilgilendiren dünyevî hükümlerle bir ilişkisi olmaması sebebiyle zekâtın vücubuna olumlu veya olumsuz etkisi olmaz. Binaenaleyh bu tür borçların hapis, tazminat, köle azadı gibi yaptırımları olmadığından diğer borçlar gibi değerlendirilmeye tabi tutulmazlar. Bu borçlar insanlar tarafından talep edilmez. Bu tür borçlar sadece Allah'a yöneliktir ve kul hakkı içermez. Dolayısıyla bu borçlar zekâtın vücubuna engel teşkil etmezler.¹³¹

Hanefî mezhebine göre zekât mükellefiyetine etkisi açısından üçüncü borç çeşidi Allah ve kul hakkının ortak olduğu borçlardır. Bu tür borçlar, aslında Allah'a ait olmakla birlikte, kullar tarafından da ödenmesi istenebilir. Bu borçlar

¹³⁰ Aynî, *Binâye*, 3/301; Heyet, *Mevsûa*, 23/247; Akyüz, *Zekât*, 154.

¹³¹ Aynî, *Binâye*, 3/302; Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 2/8; Heyet, *Mevsûa*, 23/247; Akyüz, *Zekât*, 154.

temelde Allah rızası için kullarına ödenir. Geçmiş senelerin zekât borcu bu kategoriye dahil olan en önemli borçlardan biridir.¹³²

Hanefî mezhebine göre bir kişi zekâtın yükümlülük şartlarını taşıyorsa ve geçmiş yıllarda zekâtını ödemediyse, öncelikle bu borcu ödemesi gerekmektedir. Çünkü zekât borcu, Allah'a ve kula ait bir borçtur. Zekât borcu hesaplanırken, zekâta tabi olan mal varlığından düşüldüğünde, geriye kalan mal miktarı nisap miktarına denk gelmiyorsa veya aşmıyorsa, zekât ödeme yükümlülüğü ortadan kalkar. Ancak nisap miktarına denk veya aşıyorsa, önce geçmiş yılların zekâtı ödenir, ardından o yılın zekâtı ödenir.¹³³

Allah'a ait olan zekât borcu veya zekât farz olduktan sonra malın telef olup nisap miktarı altına düşmesi sonucu ortaya çıkan zekât borcunun nisapa etkisi farklı şekillerde açıklanır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed Şeybani'ye (ö. 189/805) göre zâhirî veya batınî her iki tür borç, zekâta tabi malın nisapını düşürür. Yani bu borçlar nisap hesabında dikkate alınmaz, matrahtan düşer. İmam Züfer'e (ö. 158/775) göre ise her iki borç çeşidi de nisap miktarını düşürmez. Yani bu borçlar nisap hesabında dikkate alınır, matrahtan düşmez. İmam Ebû Yusuf'a (ö. 182/798) göre ilk tür borç nisap matrahtan düşülürken, ikinci borç türünün nisaba herhangi bir etkisi olmaz.¹³⁴

1.2.1.1. Bâtınî Mallar Açısından

Bâtınî mallar, ticaret malları ve paralar gibi görünmeyen göz önünde olmayan, tespiti mümkün olmayan mallardır.¹³⁵ Bâtınî malların zekât yükümlülüğü üzerindeki etkisi, İslam hukukçuları arasında tartışılan bir konudur. İslam hukukunda, zengin Müslümanların belirli bir miktar mala sahip olmaları durumunda zekât vermeleri gerekmektedir. Ancak borçlar konusunda bâtinî malların zekâtın vucubuna engel teşkil edip etmediği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Birinci görüşe göre Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732), Nehai (ö. 96/714), Leys b. Sa'd (ö.

¹³² Aynî, *Binâye*, 3/302; Heyet, *Mevsûa*, 23/247; Akyüz, *Zekât*, 154.

¹³³ Aynî, *Binâye*, 3/302.

¹³⁴ Aynî, *Binâye*, 3/302; Akyüz, *Zekât*, 155.

¹³⁵ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü'rî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* thk. Abdülazim Mahmûd ed-Dîb (b.y.: Dârü'l-Minhâc, 2007), 11/534.

175/791), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Ebû Sevr (ö. 240/854) gibi önemli İslam hukukçuları, bâtinî malların zekatında borçların zekâtın vücubuna engel teşkil edeceğini düşünürler.¹³⁶ Ayrıca Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve imam Muhammed'in de bu görüşte oldukları rivayet edilir.¹³⁷ Şâfiî mezhebindeki bazı fakihler de bu görüştedir.¹³⁸ Bu durumda batınî mallarda borç nisaptan hesaplanır ve matrahtan düşülür.¹³⁹

İkinci görüşe göre ise Rebîa b. Ebi Abdurrahman, (ö. 136/753), Hammâd b. Ebû Süleyman, (ö. 120/738) Abdurrahman b. Ebi Leylâ (ö. 83/702) ve İmam Şâfiî'nin Kavî-i cedidine göre borç, bâtinî mallarda zekâtın vücubuna engel teşkil etmez.¹⁴⁰ Böylece borç hesaplamasında zekâta etkisi olmaz ve nisabdan herhangi bir pay düşülmez.¹⁴¹

Örneklendirme yapmak gerekirse, şöyle bir durumu ele alalım: Ahmet'in sahip olduğu altın miktarı 100 gramdır. Ahmet'in aynı zamanda Mehmet'e 50 gram altın borcu vardır. Ahmet'in altın nisabı, Mehmet'e olan borcu düşülmeden 100 gram olarak kabul edilir.

• Birinci Görüşe göre: Ahmet'in elindeki 100 gram altının içerisinde Mehmet'e olan 50 gram borç miktarı düşülür. Böylece Ahmet'in asıl sahip olduğu altın miktarı 50 grama düşer. Nisap miktarı olan 80.18 gramı aşmadığı için Ahmet'in zekât vermesi gerekmez.

• İkinci Görüşe göre: Ahmet'in elindeki 100 gram altın zekâta tabidir. Çünkü borç bu duruma göre zekât ödenmesi için gereken en az miktar olan nisaba etkisi olmaz. Dolayısıyla Ahmet, sahip olduğu 100 gram altın üzerinden zekâtını hesaplar.

Bu örnekte, görüş ayrılığına bağlı olarak Ahmet'in zekât yükümlülüğü değişmektedir.

Mâlikî mezhebinde ödeme gücünü dikkate alan iki görüş vardır. Bir görüşe göre borçlunun ödeme gücü zekât hesaplamalarında önemli bir faktördür. Eğer bir

¹³⁶ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/67; Ebû'l-Hasan 'Alî b. Muhammed er-Rebeî el-Lahmî el-Kayravânî, *et-Tabsira* (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 2011), 2/921.

¹³⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 2/7.

¹³⁸ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/197.

¹³⁹ Akyüz, *Zekât*, 155.

¹⁴⁰ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/67; Lahmî, *Tabsira*, 2/921.

¹⁴¹ Akyüz, *Zekât*, 155.

kişinin nisap miktarı altın veya gümüşü varsa ve aynı zamanda borcunu karşılayabilecek başka mal varlığına da sahip değilse zekât kendisine vacib olmaz. Fakat eğer başka malları varsa (bu mallar ister ticaret malı olsun ister diğer malları olsun fark etmez) bu eşyalar borca karşılık sayılır. Bu durumda söz konusu eşyalarla borcunu öder. Geriye kalan bâtinî malları (altın veya gümüş) nisap miktarını aşıyorsa zekâtını ödemesi gerekir.¹⁴²

Mâlikî mezhebindeki diğer bir görüşe göre borcunu şahsi kullanım için bulunan mallarından değil nakitle (altın veya gümüş) karşılar. Yani kişi zekâta tabi olan bâtinî mallarından borcunu düşer. Böylece söz konusu borcu ödediği takdirde kalan mal nisap miktarı altına düşerse zekât ödemekle yükümlü olmaz.¹⁴³

Mâlikî mezhebindeki kıyası esas alan üçüncü görüş ise şöyledir: Kişinin borcu mal varlığını kapsıyorsa elindeki malların niteliklerine bakılmaz. Bu durumda kişi zekât yükümlüsü olmaz. Zira zekât zenginden alınıp fakire teselli olsun diye yardımlaşma sebebi olarak görülen paydır. Bu kişi ise borçlu olduğundan fakir olarak değerlendirilir. Dolayısıyla zekât yükümlüsü olarak değil kendisine zekât verilebilecek kimseler kategorisine girmektedir. Dolayısıyla üçüncü görüşe göre kişinin borcu “elindeki nakit karşılığı olarak sayılır veya diğer mallarına karşılık sayılır” gibi bir ayrıma gidilmez.¹⁴⁴

1.2.1.2. Zâhirî Mallar Açısından

Zâhirî mallar, görünen, göz önünde olan tespiti mümkün olan mallardır. Bu mallar, belirli bir miktarın üzerine çıktığında zekâta tabi tutulurlar. Zâhirî mallar genellikle tarım ürünleri, ticari meta ve hayvanlar gibi dışarıda insanlar tarafından görülen mal varlıklarından oluşur. Zâhirî ve bâtinî mallar arasındaki temel fark, zekâtın zâhirî mallarda daha kesin tecelli etmesidir. Sebebi ise zâhirî malların sürekli göz önünde bulunması ve fakirlerin dikkatini çekmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca zâhirî malları koruma ihtiyacı bâtinî mallara nisbeten daha fazladır. Bu sebeple zâhirî mallarda zekât daha etkili olup borçlar zekâta engel teşkil etmez.¹⁴⁵

¹⁴² Lahmî, *Tabsira*, 2/922.

¹⁴³ Lahmî, *Tabsira*, 2/922.

¹⁴⁴ Lahmî, *Tabsira*, 2/922.

¹⁴⁵ Heyet, *Mevsûa*, 23/247.

Zâhirî mallar yani hayvanlar, ekinler, meyveler ve madenler konusunda çoğu fakih (Malikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde güçlü bir rivayette) borç bu tür mallarda zekâtın vucubuna mâni olmadığını kabul ederler. Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) söylediği gibi zekât memuru tahsil için geldiğinde sığır, inek veya koyun tespiti halinde sahibine borcunun olup olmadığını sormaz. Direkt mal sayımı yapıp zekâtı tahsil eder.¹⁴⁶

Hanbelî mezhebindeki bir görüşe göre ziraat ve meyve bahçesi için harcamak üzere alınan borç zekâtın vucubuna engel olur. Buna delil olarak da Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/693) (r.a.) şu sözü rivayet edilir. "*Ailesine ve meyve bahçesine harcamak üzere borçlandığı miktarı çıkardıktan sonra geriye kalanın zekâtını öder.*"¹⁴⁷

Hanbelî mezhebindeki başka bir rivayete göre malın zâhirî veya batınî olması fark etmeksizin borç, zekâtın vucubuna engeldir. Hanbelî mezhebine göre bâtinî malların yanı sıra saime olan hayvanlarda da borç, zekâtın vucubuna engeldir. Fakat zirai mahsullerde borç zekâta engel değildir.¹⁴⁸

İmam Mâlik elindeki borcu nedeniyle zekâtın düşmesi gerekip gerekmediği konusunda farklı bir görüş belirtmiştir. Ona göre altın ve gümüş gibi malların zekâtı, borcun düşülmesinden sonra hesaplanmalıdır. Ancak bu durum tarım ürünleri ve hayvanlar için geçerli değildir.¹⁴⁹

1.2.2. Zekâtın Matrahtan Düşmesinin Şartları

Borcun zekâtın vucubuna engel teşkil edeceğini savunanlar, müzekkî'nin (zekât yükümlüsü) zekât malı dışında borcunu kapatacak başka bir mal varlığına sahip olmaması gerektiğini söylerler. Buna göre kişinin asli ihtiyaçlarının dışında borcuna tekabül edecek bir maddi varlığı varsa borcunu oradan karşılayıp zekât malının zekâtını da ödemekle yükümlü olur.¹⁵⁰

Malikîler ve Hanbelîler söz konusu borç ile bu mal varlığının aynı cinsten olup olmaması arasında bir fark olmadığını ifade ederler. Örneğin bir kişinin 100.000 TL borcu varsa aynı zamanda zekât malının dışında 100.000 TL'ye denk

¹⁴⁶ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/68; Heyet, *Mevsûa*, 23/247.

¹⁴⁷ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/68.

¹⁴⁸ İbn Kudâme, *Muğni*, 2/512.

¹⁴⁹ Lahmî, *Tabsira*, 2/921.

¹⁵⁰ Heyet, *Mevsûa*, 23/247.

gelen ve asli ihtiyaclarının haricinde bir maddi varlığı varsa, bu maddi varlığı borcu karşılamak için kullanmalıdır. Böylece zekâta tabi olan malın zekâtını vermiş olur. Mâlikîler ve Hanbelîler bu görüşleriyle fakire daha fazla faydalı olma prensibinden hareketle böyle bir görüşü ifade etmişlerdir.¹⁵¹

Aynı şekilde iki farklı türden zekâta tabi mal varlığına sahip olan borçlu kişi söz konusu borcunu bu iki maldan fakirlere daha faydalı olan yöntemi tercih ederek borcunu mahsuplaşmalıdır. Şöyle ki nisap miktarı altın ve nisap miktarından fazla koyuna sahip olan kişi borcunu mahsuplaşırken nisap miktarı altına düşürmeyecek zekât malını tercih etmelidir.¹⁵²

Bu durum şöyle bir örnekle açıklanabilir:

80.18 gr. altın ve 50 koyuna sahip olan bir kişinin 20.000 TL borcu vardır. Bu borcu altından düşürdüğümüzde nisap miktarı altına düşeceğinden dolayı kişi burada altının zekâtını vermemiş, koyunlardan da sadece bir koyun zekât vermiş olacaktır. Fakat söz konusu borç 50 koyundan düşmesi halinde koyunların sayısı yine nisap miktarının üzerinde kalacaktır. Böylece mükellef hem altının hem de koyunların zekâtını vermiş olacaktır. Bu yöntem ile fakirlere daha faydalı bir yol takip edilmiş olacaktır. Oysa borcunu koyunlardan değil de altından düşmüş olsaydı altın nisap altına düşeceği için zekâtı verilmeyecekti. Koyunlardan da sadece bir koyun zekât verilmiş olacaktı.¹⁵³

Mâlikîler ilaveten zekât yükümlüsünün hem borcu hem de zamanı gelmiş kuvvetli alacağıının olması durumunda borcu zekât malından değil alacağına karşılık mahsuplaşmalıdır derler. Böylece zekâta tabi olan malın nisap miktarı altına düşmesi engellenmiş olur. Fakirin ihtiyacını benimseme prensibi burada da gözetilmiş olur.¹⁵⁴

Bu konuda Hanefîlerin görüşü tamamen farklıdır. Onlara göre borçlu olan bir kimsenin zekâta tabi malının dışında ayrıca (asli ihtiyaç fazlası) bir maddi varlığı bulunuyorsa borcunu dilediği maldan düşebilir. Bu konuda tercih hakkı tamamen kendisinindir. Zira kişinin zekâta tabi olmayan mal varlığı asli ihtiyaç

¹⁵¹ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/69 Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale 'ş-Şerhi 'l-kebir* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/483; Heyet, *Mevsûa*, 23/247-248.

¹⁵² İbn Kudâme, *Muğni*, 3/69; Desûkî, *Hâşiyetu 'd-Desûkî*, 1/483; Heyet, *Mevsûa*, 23/248.

¹⁵³ Heyet, *Mevsûa*, 23/248.

¹⁵⁴ Sâlih b. Abdüssemi' el-Âbî, *es-Semerü 'd-dâni alâ Risâleti 'l-Kayrevâni* (Beyrut: el-Mektebetü's-Sekâfiyye, ts.), 334.

olarak değerlendirilir. Zekâta tabi mal ise asli ihtiyacın dışında olan mal demektir. Buna binaen borçlu borcunu nisaba tabi maldan düşer, geriye kalan malı nisap miktarını aşılırsa zekâtını verir. Eğer borçlunun zekâta tabi malı dışındaki varlığı nisap miktarını aşmıyorsa zekât vermekle yükümlü olmaz.¹⁵⁵

Hanefî mezhebine göre ayrıca borçlu kişinin zekâta tabi iki ayrı mal varlığı (yahut daha fazla) bulunması durumunda borcunu dilediği zekâta tabi olan mal varlığından mahsup edebilir. Borcunu düşerken kişinin zekâta tabi olan mallarından herhangi birinin nisap miktarı altına düşüp düşmemesi ihtimaline bakılmaz. Bu konuda tercih hakkı kendisine aittir.¹⁵⁶ Nisap miktarını 100.000 TL esas alarak bir örnek verelim: Bir kişinin zekâta tabi 80.18 gr. Altın ve 120.000 TL mal varlığı bulunmaktadır. Bu kişinin ayrıca 10.000 TL borcu bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre bu kişi ister borcunu 120.000 TL olan mal varlığından düşüp her iki malının zekâtını verir, isterse de altından düşüp sadece TL'nin zekâtını verir.

1.2.2.1. Zekâtın Vacib Olmasından Önce Borçlanmış Olmak

Borcun zekâtın ödenmesine engel teşkil etmesi ancak zekâtın vücut şartlarından sonra gerçekleşmesi halinde, borcun zimmette sabit olması durumunda zekâta mâni olabilir. Çünkü zekât kişinin zimmetinde sabit olduktan sonra yükümlünün borçlanması zekâtın vücutuna herhangi bir tesiri söz konusu değildir. Dolayısıyla zekâtın vücut şartları gerçekleştikten sonra kişi borçlanırsa, zekât ödemekle yükümlüdür. Bu nedenle kişinin dinen zekât yükümlüsü olduktan sonra ortaya çıkan borç bu yükümlülüğü ortadan kaldırmayacağı için borcunun miktar ve niteliğine bakılmaksızın zekât vermesi gerekmektedir.

Fakihler borcun zekât vücutiyetinden önce zimmete geçmesine önem atfederler. Buna göre borcun ödenme zamanının yılın sonunda değil, yıl içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Eğer kişi zekâtın vücutiyeti tahakkuk ettikten sonra borçlanırsa bu borç o yılın zekât hesabını etkilemez. Hanefî mezhebindeki temel

¹⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, ts.), 1/474.

¹⁵⁶ Şeybânî, *Hücce*, 1/474.

ilke bu şekildedir. Fakat sene içinde borcun oluşması durumunda zekâtın vücutiyetine tesiri konusunda Hanefî fakihleri farklı görüşler serdetmişlerdir.¹⁵⁷

İmam Ebû Yusuf'a (ö. 182/798) göre yıl içinde zimmete geçen bir borç, ödenmediği veya ibra edilmediği sürece zekâtın farz olmasını engellemez. Yani borçlu kişi borcunu ödemediği sürece bu borç zekâtın hesabına dahil edilmez. Ancak İmam Muhammed (ö. 189/805) ve İmam Züfer'e (ö. 158/775) göre durum farklıdır. Onlara göre yıl içinde zimmete geçen bir borç, zekâtın farz olmasını önler. Yani borçlu kişi borcunu ödese bile bu borç zekâtın hesabını etkiler.¹⁵⁸

Bu farklı görüşlerde ortak nokta borcun ödenmemesi durumunda zekât hesabının nasıl etkileneceğidir. Ebû Yusuf'a (ö. 182/798) göre borcun ödenmemesi veya ibra edilmemesi zekât hesabını etkilemezken, İmam Muhammed'e (ö. 189/805) göre ödenmemiş bir borç nedeniyle zekâtın ödenmesi için bir yıl geçmesi gerekmektedir. İmam Züfer (ö. 158/775) ise borç nedeniyle malın temel ihtiyaç fazlası olarak kabul edilmeyeceğini söyler.¹⁵⁹

1.2.2.2. Nisabı Kapsayan veya Aşan Borç

Borç, nisap miktarını kapsayan veya onu eksilten ve nisap miktarından başka harcayacak bir şey bulamayan kişiyi zekâttan alıkoyar. Cumhur-ı fukahaya (Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler) göre borcun zekâtın vücutiyetine engel teşkil edeceği belirtilmişti. Buna göre borç zekât yükümlüsünün mal varlığının tamamını kapsar veya nisap miktarının altına düşürürse kişi zekât vermekle mükellef olmaz. Eğer nisap miktarı altına düşürmezse söz konusu borç düşüldükten sonra geriye kalan miktarın üzerinden zekât verilir. Bu durumlardan biri borcun kişinin mal varlığına denk olmasıdır. Borç, zekâtın ödenmesine engel olabilir ancak bu durum zekâtın vücut şartlarından sonra gerçekleşirse geçerlidir.¹⁶⁰

Zekâtın vücut şartları, kişinin sahip olduğu mala ve belirli bir süre boyunca sahip olduğu zamana bağlıdır. Bu şartlar yerine getirildikten sonra, kişi borçlanırsa, borç, zekât ödeme yükümlülüğünün zimmette sabit olduğu zamandan

¹⁵⁷ Komisyon, *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye (el-Fetâva'l-Hindiyye)* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1310h.), 1/173.

¹⁵⁸ Komisyon, *Fetâva'l-Hindiyye*, 1/173.

¹⁵⁹ Akyüz, *Zekât*, 158.

¹⁶⁰ İbn Kudâme, *Muğni*, 3/68; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrid*, Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cum'a Muhammed (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 3/355; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed el-Morîtânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîsiyye, 1980), 1/295.

sonra gerçekleşmiş olur. Bu nedenle borç, zekâtın ödenmesine engel teşkil etmez ve kişinin sorumluluğunda olduğu için, zekât borçlanıldıktan sonra bile ödenmelidir.

Bu durum nisap miktarı 100.000 TL olarak esas alınarak şöyle izah edilebilir:

Borçların Zekâta Etkisi					
Örnekler	Nisap	Eldeki zekât malı	Borç tutarı	Kalan mal	Zekât durumu
1	100.000	110.000tl	140.000tl	-30.000tl	Ödenmez
2	100.000	100.000tl	100.000tl	-	Ödenmez
3	100.000	200.000tl	100.000tl	100.000tl	Ödenir
4	100.000	150.000tl	20.000tl	130.000tl	Ödenir

Zekâta tabi diğer mallar için de tablodaki örnek kullanılabilir. Örneğin bir kişinin 60 koyunu var ve bu kişinin 20 koyun borcu bulunmaktadır. Burada borç miktarı kadar olan 20 koyun, zekâttan muaf tutulur. Ancak kişinin geriye kalan 40 koyunu için zekât vermesi gerekmektedir. Nisap miktarını aşan 40 koyun, zekâtın ödenmesi için uygun bir miktarı temsil eder. Dolayısıyla kişi bu durumda 40 koyun için 1 koyun zekât ödemelidir.¹⁶¹

1.2.2.3. Kişi Tarafından Talep Edilen Borçlar

Zekâtın vücubuna engel olması için borçta bulunması gereken şartlardan birisi söz konusu borcun insanlar tarafından talep ediliyor olmasıdır. Hanefî fukahası kul tarafından istenilen borca karşılık gelen mal varlığı zekât malı olarak değerlendirilmeyip asli ihtiyaç kategorisine gireceğini kabul ederler. Hanefî mezhebine göre zekâtın vücub sebebi bir malın asli ihtiyaçlarının dışında arttırıcı nitelikte olmasıdır. Söz konusu mal ise asli ihtiyaç kategorisinde görüldüğü için zekât malı olma özelliğini kaybetmiştir.¹⁶²

Hanefî mezhebine göre kul borçları iki çeşittir. Birincisi insanlar tarafından talep edilip ödenmemesi durumunda cezaî müeyyide gerektiren kul hakkı olan borçlardır. Buna göre kadının mehir alacağı (ister müeccel ister muaccel olsun fark

¹⁶¹ Akyüz, *Zekât*, 159.

¹⁶² Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/274.

etmez) insanlar tarafından istenilen borç kategorisinde olduğu için zekâtın vucubuna engel teşkil eder. Bazı Hanefî fakihlere göre ise vadesi gelmemiş olan borç, zekâtın vucubuna engel olmaz. Çünkü insanlar tarafından talep edilen borç istenilebilir potansiyeli taşımamalıdır. Buna göre borç ancak bilfiil istenilmesi durumunda yani vadesi gelmiş olması halinde bu vasfı taşımaktadır.¹⁶³ Ayrıca zekât borcu da kul tarafından talep edildiği için zekâtın vucubuna tesir etmektedir. Buna göre İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre zekât borcu ve tamamı tüketilip zimmete borç olarak geçen zekât payı, zekâtın vucubuna engel olur. İmam Züfer ise zekât borcunun zekâtın farz olmasını engellemediğini söyler. İmam Ebû Yusuf'a göre zekât borcunun nisap elde olduğu sürece zekâtın farz olmasını engellediğini, ancak nisap miktarı tüketildikten sonra zekâtın farz oluşunu engellemediğini söyler.¹⁶⁴

Mâlikî mezhebine göre kul hakkı olan borçların tamamı (ister vadesi gelmiş olsun ister gelmemiş olsun fark etmez) zekâtın vucubuna engeldir. Allah (c.c.) hakkı olan borçlar ise iki kısımda değerlendirilir. Birincisi zekât borcu gibi insanlar tarafından istenilen borçlardır. Bu tür borçlar zekâtın vucubuna engeldir. İkincisi ise kefaret borcu gibi insanlar tarafından talep edilmeyen borçlardır. Bu gibi borçlar zekât yükümlülüğüne mâni olmaz.¹⁶⁵

Hanbelî mezhebine göre ister kul hakkı olsun ister Allah (c.c.) hakkı olsun; insanlar tarafından talep edilsin veya edilmesin tüm borçlar zekâtın vucubuna engel teşkil eder.¹⁶⁶ Keza imam Nevevî de borcun zekât mükelleflğine engel olduğunu kabul ettiğimiz takdirde kul borcu veya Allah (c.c.) borcu olmasını dikkate almadan tüm borçların zekâtın vucubuna engel olduğunu kabul etmek gerekir der.¹⁶⁷

1.2.3. Matrahtan Düşmeyen Borçlar

Matrahtan düşülmeyen borç türleri, zekât hesaplamasında borçların zekâta tabi mal varlığından düşülmemesi anlamına gelir. Zekât verme yükümlülüğü olan

¹⁶³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/274.

¹⁶⁴ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/275; Akyüz, *Zekât*, 160.

¹⁶⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî, Said E'rab (Beyrut:Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 3/44-45.

¹⁶⁶ Alâeddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. Muhammed Hamid el-Fekî (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabî, 1955), 3/28.

¹⁶⁷ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/199.

bir kişi, zekât hesabı yaparken sahip olduğu malların toplam değeri olan matrahtan, herhangi bir miktar düşmez.

Rebîa b. Ebi Abdurrahman (ö. 136/753), Hammâd b. Ebi Süleyman (ö. 120/738) ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) kavlı-i cedidine göre borç zekâtın vücubuna mâni değildir. Çünkü bir Müslüman hür olursa ve nisap miktarı kadar malı elinde bulundurursa, üzerinden bir kamerî yılın geçmesi halinde mutlak bir şekilde zekât yükümlülüğü doğar.¹⁶⁸ Buna göre bir kişi nisap miktarı mala sahipse ve borcu elindeki miktardan fazlaysa bu kişi zekât yükümlüsüdür. Çünkü borçlu kişinin her ne kadar elindeki miktardan fazla borcu olsa da elindeki mal artıcı niteliktedir. Bu sebeple nisap miktarı olması durumunda zekâtını ödemesi gerekir.¹⁶⁹

Örneğin Ali'nin elinde 100.000 TL nakit parası var. Ayrıca 200.000 TL borcu bulunuyor. Nisap miktarı, kişinin zekât ödemek için sahip olması gereken asgari miktardır ve genellikle altın ve gümüşün belirli bir miktarının değerine eşittir. Bu miktar ülkeden ülkeye ve zamanla değişebilir. Ancak örneğimizde varsayalım ki nisap miktarı 100.000 TL olsun. Bu durumda Ali, nisap miktarı mala sahiptir. Bu sebeple borç elindeki miktara hiçbir etki etmez. Dolayısıyla Ali elindeki miktarın zekâtını ödemelidir.

1.2.4. Alacağın Kısımları

İmameyn'e göre borçların hepsi tek bir tür olarak değerlendirilir. Eğer borç, nisap miktarına ulaşıyorsa veya elindeki miktarla birlikte borçlu kişinin elindeki diğer mülküyle birleştirilerek nisap miktarına ulaşıyorsa, borcun herhangi bir kısmı tahsil edildiğinde zekâtı ödenir.¹⁷⁰

Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre ise alacak üç kısma ayrılmaktadır: Kuvvetli Alacaklar: Borç olarak verilen paralar ile ticari malların bedeli olan alacakları ifade eder ve borçlu tarafından ikrar edilirse veya kesin bir delil varsa, alacaklı her yıl zekâtını ödemelidir. Geçmiş yıllara ait zekât ödemesi yapılmamışsa, alacak

¹⁶⁸ Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *el-İstılâm fi'l-hilâf beyne'l-imâmeyn eş-Şâfiî ve Ebi Hanîfe*, thk. Naîf b. Nafi' el-Amrî (Kahire: Dâru'l-Menâr, ts.), 2/67-68; Heyet, *Mevsûa*, 23/246.

¹⁶⁹ Akyüz, *Zekât*, 159.

¹⁷⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/10.

tahsil edildikten sonra önceki yılların zekâtları da ödenmelidir.¹⁷¹ Zayıf Alacaklar: Mal bedeli olmayan alacaklardır. Örneğin vasiyet, mehir ve diyet gibi. Bu tür alacaklar mal mübadelesi veya alım satım sonucu oluşan borçlar değildir. Dolayısıyla geçmiş yıllara ait zekâtlarının ödenmesi gerekmez. Ancak bu alacakların tahsil edilmesi durumunda üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâti verilir.¹⁷² Orta alacaklar: Satım amaçlı olmayan bir malın gelirinden kaynaklanan alacakları ifade eder. Örneğin ev kirası veya temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan diğer eşyaların satış bedeli gibi. Geçmiş senelerin zekât borcu gerçekleşir, ancak zekât borcunun ödenmesi için alacaklının en az nisap miktarı kadar tahsil etmesi gerekir.¹⁷³

Mâlikîler alacağı birkaç kısma ayırmıştır. Zekâti her yıl verilen alacaklar: ticari bir mal karşılığında alacaklı olan tacir. (Sattığı malın zekâtını her sene verir)¹⁷⁴ Borçlunun yanında senelerce kalsa dahi sadece ele geçince zekâti verilen borç; kişinin başkasına verdiği borç ve tekellük (stokçuluk) yapmak suretiyle satılan eşyanın parası gibi.¹⁷⁵ Zekâti olmayan alacaklar ise henüz kabz edilmemiş hibe, mehir ve kan bedeli gibi.¹⁷⁶

1.2.4.1. Ödeme Umudu Olan Alacak

Borçlunun zimmetindeki borç esasen alacaklının mülküdür. Fakat söz konusu mal bilfiil alacaklının elinde olmadığı için bir nevi tam mülkiyet oluşmamış gibi değerlendirilir. Dolayısıyla fukahânın alacakların zekâti konusunda farklı görüşleri bulunmaktadır. Buna göre Abdullah b. Ömer, (r.a.) Hz. Aişe (r.anhâ) ve İkrime el-Berberî (ö. 105/723) alacağın zekâta tabi olmadığını düşünürler. Zira onlara göre alacaklar, asli ihtiyaçlar gibi arttırıcı nitelikte olmayan mallar kategorisindedir. Dolayısıyla zekâta tabimal olarak değerlendirilemezler.¹⁷⁷

¹⁷¹ Serahsî, *Mebûsût*, 2/195; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/10; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/293-294; Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefi ed-Dımaşkî, *ed-Dürrü'l-Muhtâr fi Şerhi Tenvîri'l-Ebsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 132.

¹⁷² Serahsî, *Mebûsût*, 2/195; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/10; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/293-294; Haskefi ed-Dımaşkî, *Dürrü'l-Muhtâr*, 132.

¹⁷³ Serahsî, *Mebûsût*, 2/195; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/10; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/293-294; Haskefi ed-Dımaşkî, *Dürrü'l-Muhtâr*, 133.

¹⁷⁴ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî, *Hâşiyetü 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/466.

¹⁷⁵ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 1/466.

¹⁷⁶ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 1/466.

¹⁷⁷ Heyet, *Mevsûa*, 23/238.

Cumhur-ı fukaha ise alacağı, tahsil edilme umudu olan ve olmayan alacaklar şeklinde iki kısma ayırırlar. Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre borçlu olan kişinin borcu nedeniyle sahip olduğu mülk üzerinden her yıl zekât vermesi gerekir. Çünkü bu mülk onun malıdır. Ancak eline geçmediği sürece zekât ödemekle yükümlü değildir. Söz konusu borcu tahsil ettikten sonra geçmiş yıllar için zekâtını ödemesi gerekmektedir. Bu görüşün nedeni borcun, borçlunun elinde sabit bir borç olduğu ve tahsil edilmeden önce ödeme yükümlülüğü olmamasıdır. Dolayısıyla söz konusu mal şu anda kullanılamamakta ve kendisinden faydalanılamamaktadır. Kullanılmayan bir mala zekât ödemenin anlamsız olduğu düşünülmektedir. Ancak sahibinin herhangi bir zamanda alabileceği emanetler bu tür borçlar kapsamına girmez ve zekâtlarının yıllık dönemde ödenmesi gerekmektedir. Çünkü dilediği zaman ona sahip olma imkanına sahiptir. Sahabeden Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.), Abdullah b. Ömer (r.a.), Câbir b. Abdullah (r.a.); tâbiinden Câbir b. Zeyd (r.a.), Mücâhid (r.a.), İbrâhim en-Nehâî (r.a.) ve Meymûn b. Mihrân (r.a.) tahsil edilmese de bu nevi alacağın zekâtının mükellef tarafından her yıl verilmesi gerektiği görüşündedirler.¹⁷⁸ Bu aynı zamanda Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) (r.a.), İshak (İbn Râhûye) (ö. 238/853) (r.a.) ve Ebû Ubeyd'in (ö. 224/838) (r.a.) görüşüdür.¹⁷⁹

Şâfiî mezhebindeki kuvvetli olan görüşe göre ise ödeme umudunun bulunduğu borçların zekâtının her senenin sonunda sanki o mal elindeymiş gibi hesaplanıp verilmesi gerekmektedir. Çünkü hali hazırda alacaklının bu borcu tahsil etmeye ve onunla tasarrufta bulunmaya gücü yeter. Bu görüş aynı zamanda Hammâd b. Ebû Süleyman'a (ö. 120/738) (r.a.) aittir.¹⁸⁰

1.2.4.2. Ödeme Umudu Olmayan Alacak

Ödeme umudu olmayan alacak, kişinin borcunun bulunup bunu inkâr etmesi, ödeme durumunun olmaması veya belirsiz bir süre erteleme durumu. Sahabeden Hz. Ali (r.a.) ve Abdullah b. Abbas'a (r.a.) göre mükellef bu nevi alacağının zekâtını, alacağını tahsil ettikten sonra geçmiş yılların tahakkuk eden zekât borçları ile birlikte verir. Tâbiinden Hasan-ı Basrî (r.a.) ve Ömer b. Abdülazîz'e (r.a.) göre ise kaç yıl geçerse geçsin bir yıllık zekât verilir. Ayrıca

¹⁷⁸ Erkal, "Zekât", 44/198.

¹⁷⁹ İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/70-71; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/294; Heyet, *Mevsûa*, 23/238.

¹⁸⁰ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/194; Heyet, *Mevsûa*, 23/238-239. Heyet, *el-Fikhu'l-menhecî 'ala mezhebi'l-İmami's-Şâfiî* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem li't-Tibâe ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1992), 2/68.

Tâbiünden İbrâhim en-Nehaî (r.a.) ve Atâ'dan (r.a.) “*Borcunu vermeyip onu oyalayan borçlu faydalandığı bu malın zekâtını vermekle mükelleftir.*” sözü rivayet edilir. Yine Tâbiünden İkrime (r.a.) ise “*Alacağın zekâtı yoktur*” der.¹⁸¹ Bu konuda mezheplerin farklı görüşleri bulunmaktadır.¹⁸²

Hanefî mezhebine göre ödeme umudu olmayan borçlarda alacaklı zekât vermekle yükümlü değildir. Çünkü kişi bu durumda söz konusu maldan yararlanamaz. Bu da mülkiyetine alamayacağı anlamına gelmektedir.¹⁸³ Bu aynı zamanda Katâde, İshak (İbn Râhûye) (ö. 238/853) ve Şâfiî mezhebinde çok güçlü olmayan bir görüştür.¹⁸⁴

Şâfiî mezhebindeki güçlü görüşe göre ödeme umudu olmayan borçlarda kişi borcu kabzetmediği sürece onun zekâtını vermekle mükellef değildir. Fakat borcu tahsil etmesi durumunda geçmiş olan senelerin zekâtını vermelidir.¹⁸⁵ Buna delil olarak Hz. Ali'nin (r.a.) “*Eğer dürüstse geçmiş borçlarını alınca zekâtını öder.*” Sözü delil gösterilmiştir. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) gelen bir rivayet de bu şekildedir.¹⁸⁶ Ayrıca Şâfiî mezhebine göre borç verilen hayvanların zekâtı hesaplanmaz. Çünkü hayvanlar için zekâtın şartlarından biri de otlatılmış olmasıdır. Borç verilmesi durumunda da bu sıfatı taşımadığından dolayı zekâtı verilmez.¹⁸⁷

İmam Mâlik ise ödeme umudu olmayan borçlarda alacaklı borcunu tahsil ettikten sonra sadece bir yıl için zekâtın verilmesi gerektiğini söyler. Borçlu borcunu uzun yıllar ödemesi bile bu durum geçerlidir.¹⁸⁸

¹⁸¹ Erkal, “Zekât”, 44/198-199.

¹⁸² Heyet, *Mevsûa*, 23/239.

¹⁸³ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 1/294.

¹⁸⁴ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 2/194; Heyet, *Mevsûa*, 23/239.

¹⁸⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 3/314.

¹⁸⁶ Heyet, *Mevsûa*, 23/239.

¹⁸⁷ Heyet, *Mevsûa*, 23/239.

¹⁸⁸ Desûkî, *Hâşiyeyu'd-Desûkî*, 1/466; Heyet, *Mevsûa*, 23/239.

İKİNCİ BÖLÜM
ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER BAKIMINDAN BORÇLULUK

2.1. Zekât Sarf Yerleri

İslam'ın beş şartından biri olan zekât ibadetini hakkıyla yerine getirebilmek ve bu farzın tüm hikmetlerini tam olarak gerçekleştirebilmek için Yüce Allah (c.c.), onun kimlere verileceğini Kur'ân-ı Kerîm'de açık bir şekilde belirtmiştir. Bu bağlamda, Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın verileceği sekiz farklı sınıftan bahsedilmektedir. Yüce Allah (c.c.), bu sınıfları şu şekilde açıklamaktadır:¹⁸⁹ *“Sadakalar (zekât gelirleri) yalnızca fakirler, miskinler, zekât toplamakla görevlendirilmiş olanlar, kalpleri ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar içindir. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”*¹⁹⁰

Bu ayette kullanılan (انما) “sadece” ifadesi, zekâtın belirtilen sınıflarla sınırlı olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu nedenle zekâtı bu kategoriler dışındaki kişilere veya başka bir amaç için dağıtmak uygun değildir.¹⁹¹ Resûlullâh'ın (s.a.s.) şu sözü de bu durumu doğrulamaktadır: *“Bir adam Resûlullâh'a gelerek sadakadan kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine Resûlullâh şöyle buyurdu: Allah ne peygamberlerin ne de başka birinin zekât konusundaki hükmünden razı olmadı. Sadakayı (zekât) sekiz kısma böldü ve bunun üzerinde hüküm verdi. Eğer sen bu kategorilerden birine giriyorsan sana hakkını verebilirim.”*¹⁹²

Tevbe suresindeki ilgili ayet, zekâtın sarf edileceği yerleri açıklayan tek ayet olma özelliğini taşımaktadır. Bu ayetteki sınıfların belirtildiği kavramlar ve sıralaması bu sınıfları anlamaya yardımcı olmaktadır.¹⁹³ Öte yandan ayette bahsedilen sınıflar arası kullanılan edat ve harfler de aynı şekilde anlam derinliği kazandırmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'in mucizelerinden birisi seçilen kelime, edat ve harflerin dizilimi ve aralarındaki münasebettir. Bu bağlamda ilgili ayetin sıralaması ilgi çekicidir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Kuş, *Zekât*, 49-50.

¹⁹⁰ et-Tevbe, 9/60.

¹⁹¹ Heyet, *Mevsûa*, 23/312.

¹⁹² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Zekât”, 1630.

¹⁹³ Beytullah Aktaş, “Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 51/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2015), 82.

¹⁹⁴ Aktaş, “Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri”, 77.

Kur'an-ı Kerîm'de zekâtın sarf yerlerinin net bir şekilde belirlenmesinin sebebi şu şekilde açıklanmıştır: “Onlardan sadakaların (zekât gelirleri) taksimi hususunda sana dil uzatanlar da var. Şayet bunlardan kendilerine verilmişse hoşnut olurlar, verilmemişse hemen öfkelenirler. Hâlbuki Allah ve resulünün verdiği razı olup, “Bize Allah yeter, Allah da resulü de bize lütuf ve kereminden yine verir. Doğrusu biz yalnız Allah'tan umarız” deselerdi daha iyi olurdu.”¹⁹⁵

Hiz. Peygamber (s.a.s.) zamanında, bir grup insan zekât mallarına göz dikmiş ve Hiz. Peygamber'den (s.a.s.) kendilerine bu mallardan verilmesini istemişlerdi. Resûlullâh (s.a.s.) ise bu isteği hak etmediklerini düşündüğü için hoş karşılamamış, bunun üzerine onlar da şikâyet etmişlerdi. Bu sebeple Yüce Allah (c.c.) onların bu davranışlarını ayetler aracılığıyla kınamış ve zekâtın verilmesi gereken yerleri net bir şekilde belirtmiştir. Bu sayede Yüce Allah (c.c.), zekâtın dağılımını dar görüşlü, taraflı davranabilecek hükümdarların insafına bırakmamış ve hırs ve tamahları yüzünden zekât mallarına göz diken doyumsuz kişilere teslim etmemiştir. Tam aksine, zekâtı gerçekten hak eden muhtaçları belirlemiştir. İşte bu yüzden Kur'an-ı Kerîm, zekâtın dağıtılmasına büyük önem vermiş ve verilmesi gereken yerlere vurgu yapmıştır.¹⁹⁶

2.1.1. Fakirler

Zekât verilmesi gereken sınıflardan biri fakirlerdir. Fakirler, ihtiyaç sahipleri olan ve yeterli geçim kaynağı bulamayan kimsedir. Fakat fakahanın fakirle miskin arasında hangi sınıfın daha fazla ihtiyaç sahibi olduğu konusunda farklı görüşleri bulunmaktadır. Dolayısıyla fakirler ve miskinler sınıfı farklı tanımlanmaktadır.¹⁹⁷

Fakir terimi esasen miskin ile beraber kullanılmaktadır. Fakir ibaresi fakiri ve miskini birlikte kapsar. Aynı şekilde miskin terimi de her ikisini birden ifade eder. Çünkü fakirlik ve miskinlik, ihtiyaç ve zayıflık anlamına gelir. Ancak bu iki terim her ne kadar bir arada kullanılsa da her birinin ayrı anlamları vardır.¹⁹⁸

¹⁹⁵ et-Tevbe, 9/58-59.

¹⁹⁶ Erkal, *Zekat*, 199-200.

¹⁹⁷ Heyet, *Mevsûa*, 23/312.

¹⁹⁸ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *et-Tehzîb fi fikhi'l-imami's-Şâfiî* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 5/189.

Şâfiî mezhebine göre fakirler, miskinlerden daha fazla ihtiyaç sahibidir.¹⁹⁹ Buna göre Yüce Allah (c.c.) miskinleri Kehf suresinde geçen bir ayetten yola çıkarak tanımlamıştır: “*Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul (miskin) kimselerindi.*”²⁰⁰ Bu onların bir gemiye sahip olmalarına ve kazanç elde etmelerine rağmen yoksul olmaları anlamını taşır. Bu durum miskinlerin fakirlerden daha müreffeh bir durumda olduğunu gösterir. Dolayısıyla Şâfiî mezhebine göre fakirler daha muhtaçtır.²⁰¹

Ebû Hanîfe’ye göre fakir dilenmeyen, miskin ise dilenen kişidir.²⁰² Çünkü Yüce Allah, (c.c.) fakirleri şu şekilde tanımlamıştır: “*Onlar insanlara asla el açmazlar.*”²⁰³

Şâfiî mezhebine göre fakir, malı olmayan ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir gelire sahip olmayan kişiyi ifade eder.²⁰⁴ Örnek olarak, bin liraya ihtiyacı olan bir kişi, bu miktarın yarısından azını kazanıyorsa fakir olarak kabul edilir.²⁰⁵ Hanefî mezhebine göre ise fakir, nisap miktarından daha az bir mal varlığına sahip olan ve bu mal varlığı geçimini sağlamak için yetersiz olan kişiyi ifade eder.²⁰⁶ Ancak, sadece nisap miktarından az mala sahip olmak zekât almak için yeterli değildir. Kişinin temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekmesi gerekmektedir. Eğer kişi temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekmiyorsa, zekât alması caiz değildir. Örneğin, bir kişinin dolabı nisap miktarına denk gelen kıyafetlerle dolu ve bu kıyafetlere ihtiyacı yoksa o kişi zekât alamaz. Ancak kişi, temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan nisap miktarını aşan eşyalara sahipse, o durumda zekât alabilir. Örneğin, bir kişinin eğitim için ihtiyaç duyduğu kitaplar veya mesleğini icra edebilmek için sahip olduğu araçlar, zekât almasına engel teşkil etmez.²⁰⁷

Bazı fakihlere göre fakirlik ve miskinlik tek bir sınıfı ifade eder. Bu durumda, fakir veya miskin olarak kabul edilen kişi, genel geçimini sağlamak için yeterli bir mal veya gelire sahip olmayan kimsedir. Bu kişiler hiçbir şeye sahip olmayan veya

¹⁹⁹ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü'l-Mülakkın, ‘*Ucâletü'l-muhtâc ilâ tevcihi'l-Minhâc* (İrdib:Dâru'l-Kitâb, 2001), 3/1142; Begavî, *et-Tehzîb*, 5/189.

²⁰⁰ el-Kehf, 79.

²⁰¹ Heyet, *Mevsûa*, 23/312.

²⁰² Aynî, *Binâye*, 3/446.

²⁰³ el-Bakara, 273.

²⁰⁴ Begavî, *et-Tehzîb*, 5/189.

²⁰⁵ Heyet, *Mevsûa*, 23/313.

²⁰⁶ Aynî, *Binâye*, 3/446.

²⁰⁷ Heyet, *Mevsûa*, 23/313.

yeterli bir geçim kaynağına sahip olmayan kimseler olarak ortak bir tanımlama altında yer alırlar.²⁰⁸

2.1.2. Miskinler

Hanefî mezhebine göre miskinlik, fakirlikten daha fazla ihtiyaç sahibi olmayı ifade eder. Hanefî mezhebine göre, Yüce Allah (c.c.) miskinleri şu şekilde tanımlamıştır: “*Veya bir kıtlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç açık bir yoksulu (miskin) doyurmaktır.*”²⁰⁹ Dolayısıyla miskinlik, aşırı açlık nedeniyle zor durumda olan, yerlerde yatan yoksul bir kişiyi ifade eder. Hanefî mezhebine göre miskin, hiçbir şeye sahip olmayan ve dilencilik yapmak zorunda kalan kişidir. Bu nedenle, miskinler fakirlerden daha muhtaç kabul edilir.²¹⁰ Bu görüşe göre miskinler, en temel ihtiyaçlarını karşılamakta büyük zorluklar çeken ve yardıma en çok muhtaç olan kişilerdir.²¹¹

Şâfiî mezhebine göre miskinlik, kişinin maddi kaynaklarının kendi ve ailesinin geçimini sağlamak için yeterli olmadığı durumu ifade eder. Bu kişi, sahip olduğu mal ve gelirle sınırlı bir geçim yapabilmektedir. Şâfiî mezhebine göre, eğer bir kişinin kendi ve ailesinin geçimini sağlamak için yeterli bir kazancı veya mülkü varsa, o kişi zengin kabul edilir. Bu durumda, fakirlerin ve yoksulların payı kendisine zekât olarak verilmez. Ancak, bir kişi fakir ve miskin sıfatını taşıyorsa, o zaman zekât alabilecek kişiler grubuna dahil edilir. Bu durumda, kişinin dileniyor olması zekât almasına engel teşkil etmez. Yani, Şâfiî mezhebine göre, maddi kaynakları geçimini sağlamak için yetersiz olan ve dilenmek zorunda kalan bir kişi, zekât alabilir.²¹²

Hz. Ömer’e (r.a.) göre fakir, Müslüman olan muhtaçları ifade eder. Miskin ise Müslüman ülkelerde yaşayan gayr-ı müslim ihtiyaç sahiplerini ifade etmektedir. Hz. Ömer’in (r.a.) görüşü dil kaideleri yoluyla takviye edilmektedir. Nitekim sami dillerde miskin kelimesi ülkesini terk edip yabancı bir memlekete yerleşen kişiyi ifade etmektedir.²¹³

²⁰⁸ Heyet, *Mevsûa*, 23/313.

²⁰⁹ el-Beled, 14-16.

²¹⁰ Serahsî, *Mebisût*, 3/8.

²¹¹ Aynî, *Binâye*, 3/446; Heyet, *Mevsûa*, 23/313.

²¹² Begavî, *et-Tehzîb*, 5/189-190.

²¹³ Akyüz, *Zekât*, 507.

2.1.3. Zekât Görevlileri (Âmilîn)

“Amil” terimi, fıkıh literatüründe zekât toplama işleminde çalıştırılan memurları ifade etmek için kullanılan bir terimdir.²¹⁴ Zekât toplama işlemi, bu sosyal sorumluluğun yerine getirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bir süreçtir. Zekâtın doğru bir şekilde toplanıp dağıtılabilmesi için görevlendirilen kişilere “amil” denir. Amiller, zekât toplama sürecinde çalışan memurlardır ve bu görevi İslam toplumunda zekâtın etkili bir şekilde toplanması ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için yerine getirirler. Amiller, zekât toplama sürecinin tüm aşamalarını yöneten ve denetleyen görevlilerdir. Bu süreçte zekât vermek isteyen kişilerden mal varlıklarının bir bölümünü toplarlar ve daha sonra bu kaynakları ihtiyaç sahiplerine dağıtırlar. Amiller, zekât toplama işleminin yanı sıra zekatla ilgili kayıtları tutmak, zekât vermek isteyen kişilerle iletişim kurmak ve gerekli incelemeleri yapmak gibi görevleri de yerine getirirler. Bu süreçte amillerin dürüstlük, adalet ve güvenilirlik gibi değerlere sahip olmaları büyük önem taşır. Çünkü toplanan zekatlar insanların hayatlarını etkileyen bir meseledir.²¹⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.) İslam’ın beş temel ibadetinden biri olan zekâtın zenginlere verilmesinin helal olmadığını ifade etmiştir. Fakat hadis-i şerifte beş sınıfın “*Beş kişinin dışında zengine zekât vermek helal olmaz. Ancak Allah yolunda savaşana, zekât toplamakla görevlendirilen memura, (amil) borçluya, zekât malını parası ile satın alana, fakir komşusuna verildiği halde bundan fakirin kendisine hediye ettiği kimseye verilir.*”²¹⁶ bundan müstesna olduğunu belirtmiştir. Bu hadiste, “amiller” olarak adlandırılan bir sınıfın da zekât alabileceği belirtilmiştir.²¹⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ilk iki halife döneminde zekât gelirin tamamı toplanırken²¹⁸ Hz. Osman (r.a.) döneminden itibaren âmiller, sadece zâhirî malların zekâtını toplamakla görevlendirilmiştir. Bu memurlar zekât gelirin tahsil edilmesi, hesaplanması, korunması ve harcanması gibi işlerle görevlidir.²¹⁹

Kur’an-ı Kerîm’de zekâtın toplanması ve dağıtılması ile ilgili olarak bir görevliden bahsedilmektedir. Bu durumda zekât toplama ve dağıtma işi resmi bir

²¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi*, 2/44.

²¹⁵ Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 175.

²¹⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Zekât”, 1635.

²¹⁷ Heyet, *Mevsûa*, 23/318; Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 175.

²¹⁸ Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 176.

²¹⁹ Begavî, *et-Tehzîb*, 5/189.

görevdir ve devlet tarafından görevlendirilmiş bir kurum veya şahıs tarafından yürütülmelidir. Kişiler kendi tercihleriyle bu görevi üstlenemez, ancak kendilerine verilen görevi yerine getirebilirler. Bu nedenle zekât memurları resmi bir görev icra etmektedir. Bu görevi düzenli bir teşkilat yapısı içinde yerine getirirler. Zekât memurları, kendilerine sağlanan bilgiler ve organizasyonu düzenleyen kişilerin yardımıyla hareket ederek görevlerini yerine getirirler.²²⁰ Ayrıca mal sahiplerinden bazıları mallarından nasıl ve ne şekilde zekât verilmesi gerektiğini bilemezler. Bazıları da malını cimrilik yapar ve vermezler. Böylece imam, (devlet başkanı) hak sahiplerine ulaşacak bir görevli gönderir. Bu görevli adil, güvenilir ve hüküm bilen bir fakih olmalıdır.²²¹

Zekât memurlarının öncelikli görevleri zekât mükelleflerinin sayımını yapmak, zekât verilecek malları ve miktarlarını belirlemektir. Ayrıca zekâtın zamanında toplanması ve güvenli bir şekilde korunması da zekât memurlarının sorumlulukları arasındadır. Bu görevler, günümüzdeki vergi müdürlükleriyle benzerlik gösterir, hatta daha geniş bir kapsama alanına sahiptir. Çünkü vergi daireleri sadece para ve değerli mallardan vergi almaktadır. Ancak zekât memurları madenler, hayvanlar, tarımsal ürünler ve benzeri mallardan da zekât toplarlar.²²²

Zekât memurlarının ücretleri toplanan zekâtlardan verilir. Ancak bunlara verilen ücret zekât olarak değil yaptıkları hizmetin karşılığı olarak verilir. Çünkü bu görevlilerin zengin olma ihtimalleri bulunmaktadır. Zekât toplamaya yönelik çalışmalar sonuç itibari ile fakir ve miskinlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmış ve onların menfaatine yönelik hizmetlerdir. Zekât memurlarının maaşları için devlet bütçesinden ayrıca bir harcama yapılmaz.²²³

Mâverdî, zekât âmillerini geniş yetkili âmil (tefvîzî) ve sınırlı yetkili âmil (tenfîzî) olmak üzere ikiye ayırır. Geniş yetkili âmil zekâtla ilgili her türlü muameleyi yapmaya ve çıkan ihtilâfları kendi ictihadına göre çözmeye yetkilidir. Sınırlı yetkili âmil ise sadece kendisine verilen yetki çerçevesinde görevini yürütmek, bir ihtilâf çıktığında kendi görüşünü değil devlet başkanının görüşünü uygulamak zorundadır. Yine zekât âmillerinden bir kısmının zekâtı hem toplamak

²²⁰ Yılmaz, *Zekât Verilecek Kimseler*, 48.

²²¹ Begavî, *et-Tehzib*, 5/189.

²²² Yılmaz, *Zekât Verilecek Kimseler*, 48.

²²³ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/44; Begavî, *et-Tehzib*, 5/189; Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 176.

hem dağıtmakla, diğer kısmının ise sadece toplamakla görevli olduğu görülmektedir.²²⁴

2.1.4. Müellefe-i Kulûb

“Müellefe-i kulûb” terimi, Arapça kökenli “elf” (ülfet) kelimesinden türeyen “müellefe” ve “kalb” kelimesinin çoğul hali olan “kulûb” kelimelerinden oluşmuştur. “Elf” kökü, yakınlaştırmak, birleştirmek veya ısındırmak gibi anlamlara gelmektedir.²²⁵ Bu terim, Tevbe Suresi’nin 60. ayetinde geçen “el-müellefetü kulûbühüm” ifadesinden kaynaklanır. “Müellefetü’l-kulûb” ifadesi, gönülleri ısındırılan veya yumuşatılan kimseler anlamına gelir. Bu terim maddi yardımlarla, İslam’a ve Müslümanlara karşı gönüllerin yumuşatılması amaçlanan gayri Müslimleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ibare ayrıca kendilerinin veya bağlılarının İslam’ı benimsemesi umulan veya zarar vermelerinden endişe edilen, düşmana karşı himaye istenen nüfuz sahibi kişileri ve dini konularda sebat etmeleri arzulanan yeni Müslümanları belirtmek için de kullanılmıştır.²²⁶

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde müellefe-i kulûb, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.²²⁷ Bu iki grup da kendi içerisinde bazı kısımlara ayrılmaktadır.²²⁸

1. Gayrimüslimlerin kalplerinin kazanılması: Hz. Peygamber döneminde, gayrimüslimlerin kalplerinin kazanılması ve onların veya kabile fertlerinin İslam’a girmeleri umulurdu. Öte yandan Müslüman olmasalar bile onlardan veya yakınlarından gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmek maksadıyla bu kişilere zekât veriliyordu. Bu uygulama İslam’ın barışçıl bir şekilde yayılması ve insanların gönüllü olarak Müslüman olmaları için önemli bir stratejiydi.²²⁹ Müellefe-i kulûbün bu çerçevede anlaşılıp uygulanması, günümüzde uluslararası mecralarda lobi faaliyetlerini de kısmen içine almaktadır.²³⁰

²²⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.) 310.

²²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/11.

²²⁶ Cengiz Kallek, “Müellefe-i Kulûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020) 31/473.

²²⁷ Begavî, *et-Tehzîb*, 5/192.

²²⁸ Heyet, *Mevsûa*, 23/319.

²²⁹ Begavî, *et-Tehzîb*, 5/194; Komisyon, *İlmihal* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 1/482.

²³⁰ Komisyon, *İlmihal*, 1/482.

2. Müslümanların kalplerinin İslam'a ısındırılması: Müslüman olanların kalplerinin İslam'a daha çok ısındırılmasında ise şu maksatlar bulunur:

a) İslam'a yeni girmiş olanlar: İslam'a yeni girmiş olanlara, İslam'da sebat etmeleri ve kalplerine imanın yerleştirilmesi için yardım edilir. Onlara rehberlik yapılır ve İslami prensiplere bağlı kalmaları konusunda desteklenirlerdi. Bu kimseler ailelerini, akrabalarını, eski örf ve adetlerinin terk etmiş kimselerdir. Bu sebeple imanlarını kuvvetlendirmek adına bu kimselere zekât verilirdi.²³¹

b) Kavmi içinde sözü geçen, imanları tam olarak güçlenmemiş Müslümanlar: Bazı Müslümanlar, İslam'ı tam olarak benimsememiş olabilirler. Bu durumdaki kişilere, imanlarının güçlenmesi için zekât verilir ve böylece İslam'a daha ciddiyetle çalışmaları umulur. Şöyle ki, bu kimselerin kabilelerinde nüfuz sahibi müşrikler bulunmaktaydı. Bu gruba zekât verilerek onlarla birlikte olanların Müslüman olması umuluyordu.²³²

c) Sınır bölgelerde görev yapan Müslümanlar: Sınır bölgelerinde görev yapan Müslümanlar, İslam'ı savunma konusunda önemli bir rol üstlenirlerdi. Onlara zekât verilerek, ihtiyaçları karşılanır ve böylece inançlarına daha da bağlı kalmaları teşvik edilirdi. Böylece toplumun güvenliğini sağlamak adına aktif bir rol oynarlardı.²³³

d) Önemli mevkilerde bulunan Müslümanlar: Önemli mevkilerde olan Müslümanlar, toplumda etkili kişilerdir. Onlara yapılan yardımlar ve destek, başkalarının İslam'a yönelmelerine etki edebilir. Bu nedenle bu kişilere özel önem verilir ve onların İslam'ı yaymak için potansiyel birer güç olduğu kabul edilir; bu sebeple zekât verilirdi.²³⁴

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra, müellefe-i kulüb kavramı üzerinde fihhi tartışmalar yaşanmıştır. Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin fakihleri, bu payın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatıyla sona erdiği görüşündedirler. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel de genel olarak bu görüştedirler. Fakat İmam Şâfiî'ye göre Müslümanlar savaş gibi felaketlerle karşılaştıklarında bu sınıfa zekât verilebilir.²³⁵

²³¹ Akyüz, *Zekât*, 533; Komisyon, *İlmihal*, 1/482; Erkal, *Zekat*, 208.

²³² Akyüz, *Zekât*, 533; Komisyon, *İlmihal*, 1/482; Erkal, *Zekat*, 208.

²³³ Komisyon, *İlmihal*, 1/482; Erkal, *Zekat*, 208.

²³⁴ Komisyon, *İlmihal*, 1/483; Erkal, *Zekat*, 208.

²³⁵ Kudûrî, *Tecrid*, 8/216; Ebû'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004), 6/442; Ebû Bekir b. Hüseyin b. Abdillâh el-

Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonraki dönemde müellefe-i kulûb'dan olan Uyeyne b. Hısn ile Akrâ b. Hâbis, çorak ve ot bitmeyen bir toprak parçasının kendilerine verilmesini istediler. Hiz. Ebû Bekir, (r.a.) bu isteği uygun buldu ve toprak parçasını onlara verdi. Hiz. Peygamber döneminden kalan bir yazıyı da yazdı ve Şûra üyelerine imzalattı. Fakat şûra üyelerinden Hiz. Ömer (r.a.) o gün mecliste bulunmuyordu. Hiz. Ebû Bekir (r.a.) evrağı imzalaması için Hiz. Ömer'e (r.a.) gönderdi. Ancak Hiz. Ömer (r.a.) evrakı görür görmez öfkeleni, onu yırttı ve şöyle dedi: *"Resulullah, (s.a.s.) Müslümanların sayıca az olduğu ve İslam hakimiyetinin zayıf olduğu dönemlerde, İslam'ı yaymak için zekât payını size verdi. Ancak bugün, Allah İslam dinini üstün ve güçlü kılmıştır. Dolayısıyla artık bu tür harcamalara ihtiyaç duyulmamaktadır. Müslüman kalırsanız kalın. Aksi halde sizinle savaşıyoruz."* Olayın devamında, Uyeyne b. Hısn ile Akrâ' b. Hâbis, yaşanan tartışma ve Hiz. Ömer'in (r.a.) tepkisi üzerine halife Hiz. Ebû Bekir'e (r.a.) başvururlar. Bu kişiler, olayı Hiz. Ebû Bekir'e (r.a.) anlatmışlar ve ardından *"Halife sen misin yoksa Ömer mi?"* şeklinde bir soru sormuşlardır. Hiz. Ebû Bekir (r.a.) ise *"Allah dilerse O'dur."* şeklinde bir cevap vermiştir. Bu durumda sahabe topluluğunun sessiz kalması ve Hiz. Ebû Bekir'in (r.a.) Hiz. Ömer'i (r.a.) tasdiklemesiyle, olay hakkında icma' oluşmuştur.²³⁶

Hiz. Peygamber (s.a.s.) İslam'ın yayılması ve kabul edilmesi için her türlü çabayı göstermiştir. İmanı henüz tam anlamıyla kalplerine yerleşmemiş olan Ebû Süfyân (ö. 31/651-52) (r.a.), Safvan b. Ümeyye (ö. 41/661) (r.a.), Uyeyne b. Hısn (ö. 30/650) (r.a.), Akra' b. Hâbis (ö. 33/653-54) (r.a.), Abbas b. Mirdâs (r.a.) ve Alkame b. Ulâse (ö. 20/641) (r.a.) gibi sahabeleri İslam'a yaklaştırmak istemiştir. Bu sebeple onlara yüzer deve vermek suretiyle kalplerini İslam'a ısındırmak istemiştir.²³⁷

Safvan b. Ümeyye (r.a.) konuyu anlatırken kendisinin Hiz. Peygamber'e karşı önceden bir husumeti olduğunu ifade etmiştir. Ancak Huneyn savaşı gününde Hiz. Peygamber (s.a.s.) Safvan b. Ümeyye'ye (r.a.) zekât vermiş ve daha sonra da zekât vermeye devam etmiştir. Bu süreçte Safvan b. Ümeyye'nin (r.a.) kalbindeki

Keşnâvî, *Eshelu'l-medarik şerhu irşâdi's-sâlik fi fikhil-İmâm Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.)1/410; Merdâvî, *el-İnsâf*, 3/228; Komisyon, *İlmihal*, 1/483; Erkal, *Zekat*, 209.

²³⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/45.

²³⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/45; Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 179.

hoşnutsuzluk yerini sevgiye bırakmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) onun en sevdiği kişi haline gelmiştir.²³⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.) İslam'ın tanınması ve kabul edilmesi için her türlü çabayı göstermiştir. Bu bağlamda insanların ihtiyaç duyduğu bilgi ve anlayışı sağlamak amacıyla çeşitli iletişim yöntemleri kullanmıştır.²³⁹ Gerektiğinde maddi destek sağlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu tutumu, İslam'ın yayılmasında büyük bir etki oluşturmuştur. İnsanların kalplerindeki hoşnutsuzluk ve direnç yerini anlayış, sevgi ve bağlılığa bırakmıştır. O, insanların kalplerine İslam'ın hakikatini yerleştirmek için sabır, hoşgörü ve şefkatle hareket etmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'in hükümlerinin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra neshedilmesi veya iptal edilmesi düşünülemez. Ancak buradaki mevzu Müslümanlar güçlendikten sonra böyle bir uygulamaya ihtiyaç olup olmadığıdır. Günümüzde Tevbe Suresi'nde bahsedilen "amiller" ve "köleler" grupları da bulunmamaktadır. Aynı şekilde Müslüman toplumunun güçlendiği dönemlerden biri olan Hz. Ömer'in (r.a.) zamanında da müellefe-i kulûb için geçerli olan hüküm uygulanmamıştır. Bu durum nesh veya iptal değil, o dönemdeki belirli bir sınıfın olmamasından dolayı o konudaki hükmün uygulanmamasıyla ilgilidir.²⁴⁰ Kur'an-ı Kerîm'in hükümleri, temel olarak dini yönergeler ve ahlaki prensipler içerir. Bunlar, İslam'ın evrensel ve zaman üstü değerleridir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatıyla birlikte, Kur'an'ın hükümleri insanlar için geçerliliğini korumuş ve Müslümanlar tarafından uygulanmıştır. Bununla birlikte, bazı hükümlerin belirli koşullara ve zamanlara özgü olması nedeniyle farklı dönemlerde uygulama şekilleri değişebilir.

2.1.5. Köleler (Rikâb)

"Rikâb" terimi, boyun anlamına gelen "rakabe" kelimesinin çoğuludur. Kur'an-ı Kerîm'de bu terim, köle ve câriyelerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı durumu ifade etmek için kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'in ilgili ayetinde ise zekâtın beşinci sınıfı belirtilirken "fi'r-rikâb" ifadesi kullanılmış ve bu ifadeyle köle ve câriyelerin kölelik bağından kurtarılması için zekâtın harcanması istenmiştir.²⁴¹

²³⁸ Tirmizî, "Zekât", 661; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/45; Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 179-180.

²³⁹ Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 180.

²⁴⁰ Erkal, *Zekat*, 209.

²⁴¹ Erkal, "Zekât", 44/204.

Ayetin ifadesi İslam toplumunda yaygın olan kölelik kurumunun tedricen kaldırılması için zekâtın kullanılması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu anlayış İslam dininin, insan hürriyetine büyük bir önem verdiği ve Müslümanları bu yönde yönlendirdiği gerçeğinin doğal bir sonucudur. Zekâtın sosyal bir vakıya dönüşerek kölelik bağından kurtulmak için kullanılması, İslam toplumunda adalet ve eşitlik anlayışının teşvik edilmesiyle uyumludur. Bu İslam'ın temel değerlerinden biri olan insan hürriyetinin vurgulanmasının bir yansımasıdır.²⁴²

İslam'ın ortaya çıktığı dönemde, kölelik dünya çapında yaygın bir durumdaydı. İnsanlar zorla kaçırılıp köleleştiriliyor, bazı durumlarda ise borçlarından dolayı suçsuz yere köle haline getiriliyordu. Ancak İslamiyet, bu tür zorla köleleştirme yöntemlerini yasaklamıştır. İslam, köleliği sadece hürriyetin kısıtlanması olarak değil, insan haklarına aykırı bir uygulama olarak görmüştür. İslamiyet, köleliğin kötü uygulamalarını sona erdirmek ve insanların hürriyetini korumak amacıyla çeşitli hükümler getirilmiştir. Örneğin Yüce Allah (c.c.) Muhammed suresinde şöyle buyurmuştur: *“Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak. Ki böylece savaş ağır yüklerini indirsın (sona ersin). İşte böyle; Allah dileseydi onları bizzat cezalandırırdı, fakat sizleri birbirinizle denemek istiyor. Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”*²⁴³ Kölelik, düşman esirlerinin köleleştirilmesi gibi sebeplerden de ortaya çıkabilen bir durumdur. Ancak İslam dini, bunu son derece sınırlamış ve sadece haklı ve meşru bir savaşta ele geçirilen esirlerin fidye karşılığı veya karşılıksız olarak serbest bırakılmalarını emretmiştir.²⁴⁴

İslam dini, kölelik kurumunu sınırlamak ve kölelerin özgürlüklerine kavuşmalarını sağlamak amacıyla çeşitli düzenlemeler ve önlemler getirmiştir. Köleleri azat etmenin en hayırlı amellerden olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵ Ayrıca İslam toplumunda kölelerin özgürlüklerine kavuşmalarını teşvik etmek amacıyla zekât fonlarından ayrı bir pay ayrılmıştır.²⁴⁶

²⁴² Komisyon, *İlmihal*, 1/483-484.

²⁴³ Muhammed, 47/4.

²⁴⁴ Komisyon, *İlmihal*, 1/484; Erkal, *Zekat*, 210.

²⁴⁵ Nisâ, 4/92.

²⁴⁶ Komisyon, *İlmihal*, 1/484; Erkal, *Zekat*, 210.

Rikâb terimi, Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre efendisiyle bir bedel karşılığında anlaşılan köle ve câriyeleri (mükâteb) içeren bir kapsama sahiptir.²⁴⁷ Ancak Mâlikî mezhebine göre tüm köle ve câriyeler bu terimin kapsamına girmektedir.²⁴⁸

İslam alimleri kölelik sistemi ve uygulamasının günümüzde sona erdiğini göz önünde bulundurarak, bu ayetin nasıl uygulanabileceği konusunda farklı bakış açılarını ortaya koymuştur. Bu seçenekler genellikle bu fonun savaş esirlerine veya ağır borç altında ezilen kişilere tahsis edilmesi yönündedir. Ayetin temel insan haklarından biri olan insan hürriyetinin sağlanması için bu fonun ayrılmasını vurgulaması dikkate alındığında, ayetin günümüzde işlevsel hale getirilmesinin en uygun yolunun bu fonun dünya genelinde insan haklarının iyileştirilmesinde kullanılması olduğu söylenebilir.²⁴⁹

2.1.6. Borçlular

Zekâtın verileceği sınıflardan birisi borçlulardır. Borçlular çalışmanın ana konusunu oluşturduğu için ileride detaylarıyla anlatılacaktır.

2.1.7. Fî Sebîlillâh (Allah Yolunda Olanlar)

Tevbe Suresi'nde zekât verilecek sınıflar arasında "fî sebîlillâh" ifadesi geçer. Bu ifade, terminolojik olarak "Allah yolunda" anlamına gelir.²⁵⁰ Ayette sayılan diğer sınıflara da zekât Allah (c.c.) için verildiği halde "fî sebîlillâh" kavramının ayrıca zikredilmesi bu kavramın ayrı bir sınıfı teşkil ettiğini göstermektedir.²⁵¹

"Fî sebîlillâh" tabiri biri dar diğer geniş olmak üzere iki anlama gelmektedir. Bunlardan birincisi, İslam'ın yücelmesi için bil fiil cihadda bulunanları kapsamaktadır. İkinci anlama göre ise Allah'ın rızasına uygun olarak yapılan her türlü hayırlı işte çalışan, İslam'ın yücelmesi için aktif çaba gösteren kişileri kapsar.

Bu geniş kavram, yaygın olarak cihad içinde bulunan Müslümanlar olarak anlaşıldığından, fıkıh alimlerinin çoğu bu ifadeyi öncelikle Allah yolunda savaşanlar

²⁴⁷ Begavî, *et-Tehzîb*, 5/193; Aynî, *Binâye*, 3/451.

²⁴⁸ Lahmî, *Tabsira*, 3/974.

²⁴⁹ Komisyon, *İlmihal*, 1/484.

²⁵⁰ Komisyon, *İlmihal*, 1/484; Erkal, *Zekat*, 213.

²⁵¹ Karagöz v.d, *Zekât İlmihali*, 183.

olarak anlamıştır. Bu durumda hangi niteliklere sahip olan gazilere zekât verileceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.²⁵²

Ebû Yûsuf'a (r.a.) göre “fî sebîlillâh” ifadesi, savaşa katılmayan kişileri yani munkatı' mücahidleri ifade eder. Bu kişiler, fakirlik veya savaş için gerekli teçhizat eksikliği gibi sebeplerle savaşa katılmayanlardır. Bu kişilere savaş için gerekli ekipmanları satın alabilmeleri ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için zekât verilir. İmam Muhammed'e (r.a.) göre ise “fî sebîlillâh” ifadesi, hacca gitmek isteyen fakirleri yani munkatı' hacıları ifade eder.²⁵³

Hız. Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şerifte beş sınıfa zekât verileceğini buyurmuştur. Bunların başında Allah yolunda savaşanlar gelmektedir.²⁵⁴ “*Beş kişinin dışında zengine zekât vermek helal olmaz. Ancak Allah yolunda savaşına, zekât toplamakla görevlendirilen memura, (amil) borçluya, zekât malını parası ile satın alana, fakir komşusuna verildiği halde bundan fakirin kendisine hediye ettiği kimseye verilir.*”²⁵⁵

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise savaşa katılan herkese, zengin veya fakir olsun, bu fonun zekâtı verilir. Ancak Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, gazilerin zekât alabilmesi için devletten maaş almamalarını, savaşa gönüllü olarak katılmalarını veya aldıkları maaşın yeterli olmamasını şart koşarlar.²⁵⁶

Günümüzde bazı alimler, “Allah yolunda” tabirine geniş bir anlam yükleyerek, Müslümanların yararına olan her türlü faaliyeti bu kapsamda değerlendirmektedir. Bu görüşe göre İslam dini, tebliğ yapmayı yani İslam dinini tanıtmayı ve yaymayı hem inananlara bir borç olarak yüklemiş hem de toplumun önde gelen görevlerinden biri olarak kabul etmiştir. Ayrıca Müslümanların dış saldırı ve tehlikelere karşı korunması da devletin görevleri arasında yer almaktadır. Bugün bir ülkenin bütçe gelirlerinin önemli bir kısmı savunma harcamalarına ayrılmaktadır. Bu noktada, bazı alimler, zekât gelirlerinden ayrılan bir fonun, İslam'ın tebliğine ve ülkenin savunma giderlerine tahsis edilmesini uygun görmekte-dirler. Bu görüşe göre İslam'ın tebliği, dinin yayılması ve doğru anlaşılması için kaynak sağlamayı amaçlar. Bunun yanı sıra

²⁵² Komisyon, *İlmihal*, 1/486; Erkal, *Zekat*, 213.

²⁵³ Serahsî, *Mebûsût*, 3/10; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, 2/45-46; Aynî, *Binâye*, 3/454.

²⁵⁴ Karagöz v.d., *Zekât İlmihali*, 183.

²⁵⁵ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Zekât”, 1635.

²⁵⁶ Begavî, *et-Tehzib*, 5/196; Lahmî, *Tabsira*, 3/981; Ebû'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983) 7/247.

Müslümanların iç ve dış saldırılara karşı güvende olmaları için devletin savunma masraflarını karşılaması da önemlidir. Dolayısıyla, zekât gelirlerinin belirli bir bölümünün bu amaçlar için ayrılması uygun görülmektedir. Bu anlayışa göre İslam'ın tebliği ve ülkenin savunması, zekât gelirlerinin doğru ve verimli bir şekilde kullanılmasıyla desteklenmelidir. Bu hem dini görevlerin yerine getirilmesine hem de toplumun güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.²⁵⁷

2.1.8. Yolcular (İbnü's-sebîl)

Ayette zekâtın sarf yerlerinden biri olarak “ibnü's-sebîl” ifadesi geçmektedir. Bu ifade terim olarak “yolcu, yola çıkmış kimse” anlamına gelmektedir. Araplar bir şeye uzun müddet devam eden kimseye onun adını verirler.²⁵⁸

Hanefî, mezhebine göre Kur'an'da bahsedilen “ibnü's-sebîl” terimi, memleketinde malı olan ancak o an bulunduğu yerde parası olmayan, yani parasızlık nedeniyle yolda kalmış bir kişiyi ifade eder. Bu terim, özellikle yabancı bir yerde herhangi bir sebeple muhtaç duruma düşen kişiler için kullanılır. Bu kişi, aslında memleketinde malı bulunan biri olmasına rağmen, o maldan yararlanamadığı için fakir gibi kabul edilir. Buna göre Hanefî mezhebi fakihleri, bu sınıfa dahil olanlar zekât fonundan pay alabilirler derler.²⁵⁹

Şâfiî mezhebine göre “ibnü's-sebil” ifadesi birbirinden farklı anlamları içeren bir kavramdır. Birinci anlamı, gurbette kalmış yolcu olarak tanımlanır. Bu yolcu, memleketinden uzakta olan ve yolculuk sırasında maddi sıkıntılarla karşılaşan bir kişiyi ifade eder. İkinci anlamı ise yolculuk yapmayı düşünen ancak maddi imkanları olmadığı için bu yolculuğu gerçekleştiremeyen kişi anlamına gelmektedir. Bu kişiler, maddi zorluklar nedeniyle destek ararlar.²⁶⁰

Yolcunun zekât alabilmesi için öncelikle kendi memleketine dönme imkânı olmayacak kadar parası ve malı bulunmamalıdır. Ayrıca yolcu, meşru amaçlarla yola çıkmış olmalıdır. Bu zekâtın sadece gerçekten muhtaç durumdaki olanlara verilmesini sağlamak amacıyla konulan bir şarttır.²⁶¹

²⁵⁷ Komisyon, *İlmihal*, 1/486.

²⁵⁸ Komisyon, *İlmihal*, 1/487.

²⁵⁹ Aynî, *Binâye*, 3/457;

²⁶⁰ Begavî, *et-Tehzib*, 5/196.

²⁶¹ Begavî, *et-Tehzib*, 5/196; Lahmî, *Tabsira*, 3/982-983.

Yolda kalmış yanında yoluna devam etmek veya memleketine dönmek için maddi imkân bulamayan kimseye yolculuğuna devam etmesi veya malın bulunduğu yere dönmesine yetecek kadar zekât verilir. Ülkelerinde mal ve mülkleri olduğu halde çeşitli baskılarla ülkelerini terk etmek zorunda kalan mültecilerle kalacak yeri oturacak evi olmadığı için, dışarıda kalanlar ve yollarda yatanlara da bu bağlamda zekât verilebilir.²⁶²

2.2. Borçlular (Gârimîn)

İslam borçlar hukukunda, borçların kaynakları ve ödenmesi konuları genel ve özel hükümler çerçevesinde ele alınır. Ancak borçlu kişilere (gârim) devletin zekât gelirinden pay verilerek desteklenmesi, fıkıh literatüründe ayrı bir öneme sahiptir. Kur'an-ı Kerîm'de, devletin zekât gelirinin sarf edileceği sekiz farklı sınıf arasında borçlular grubu da yer almaktadır.²⁶³ Borçlular, zekât alma hakkına sahip olan kişiler arasında yer alırlar. Borçlular, maddi sıkıntı içinde olan kişilerdir. Kur'an'da belirtilen bu sınıf, fakihler tarafından insanların ekonomik zorluklarla karşılaşabileceği durumlarda desteklenmesi amacıyla kendilerine zekâtın verilebileceğini söyler. Borçlulara zekât verilmesi, onların mali durumlarını düzeltmelerine ve borçlarını ödemelerine yardımcı olur.

Gârim kelimesi zıt manalar ifade eden kelime türlerindedir. Buna göre hem "alacaklı" hem de "borçlu" mânasına gelir. Gârim ise sadece "borçlu" anlamında kullanılır. Aynı kökten türeyen Tağrîm kelimesi de bir kimseye zimmetinde sabit olup ifası gereken borcun ödettirilmesini ifade eder.²⁶⁴

Kur'an-ı Kerîm'de borçla ilgili kavramların çeşitli türevleri altı ayrı ayette kullanılmıştır.²⁶⁵ Aynı şekilde hadis-i şerîflerde de bu kavramın farklı fiil ve isim kalıplarında sıkça yer aldığı ve kişinin kefil olması, hırsızlık, cinayet, hac ve ihram yasaklarını ihlal etme, izinsiz meyve toplama, sahipsiz hayvanları alıkoyma gibi tek taraflı hukuki işlemlerden veya haksız fiil ve ihlallerden doğan ödeme ve tazmin borçlarını içerecek şekilde geniş bir anlam kazandığı görülmektedir.²⁶⁶ Bu durum İslam hukukunda borç kavramının sadece maddi borçlarla sınırlı kalmayıp, aynı

²⁶² Komisyon, *İlmihal*, 1/487.

²⁶³ Ali Bardakoğlu, "Garâmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/ 359.

²⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/436; Bardakoğlu, "Garâmet", 13/ 359.

²⁶⁵ Detaylı bilgi için bk. et-Tevbe 9/60, 98; el-Furkân 25/65; et-Tûr 52/40; el-Vâkıa 56/66; el-Kalem 68/46.

²⁶⁶ Bardakoğlu, "Garâmet", 13/ 359.

zamanda adaleti sağlamayı, toplum düzenini korumayı ve haksız fiillerin sonuçlarını düzeltmeyi amaçlayan geniş bir perspektife sahip olduğunu göstermektedir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre âyette geçen “gârim” kelimesinin kapsamında, kendi adına borçlanan kişinin yanı sıra toplumsal barışı sağlama ve ara buluculuk yapma amacıyla borçlu konumuna düşen kişiler de yer alır. Yani borçlarını ödeyemeyen ve toplumsal huzuru tehlikeye atabilecek durumda olan kimseler de âyette bahsedilen “gârim” kavramı içerisine dahil edilir.²⁶⁷

Hanefî fakihleri, âyette geçen “gârim” kelimesini, borcu olan ve borcunu ödediğinde malı nisap miktarı kadar kalmayan kimse şeklinde tanımlamışlardır.²⁶⁸ İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) ise alacağını tahsil edemeyen ve nisap miktarı malı bulunmayan kişileri de bu gruba dahil etmiştir.²⁶⁹ Ancak sonraki dönem fakihlerince bu görüş pek benimsenmemiştir.²⁷⁰

Bu bağlamda İslam hukukunda borçlu kişilere devletin zekât gelirinden pay verilmesi, toplumun sosyal dayanışma ve yardımlaşma ilkelerine dayanır. Bu uygulama, hem maddi yönden zor durumda olan bireylere destek sağlamak, hem de toplumsal barışı korumak amacıyla gerçekleştirilir.²⁷¹

İslam hukukunda, zekât verilebilecek borçluları sınıflandıran bazı ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler, farklı borçlanma türlerine dayanmaktadır. Zekât verilebilecek borçlular üç kategoriye ayrılır. İlk kategori “kendisi için borçlananlardır. İkinci kategori toplum menfaati için borçlananlardır. Üçüncü kategori ise başkasının borcuna kefil olanlardır.²⁷²

2.2.1. Kişinin Kendisi İçin Borçlanması

İlk grupta yer alanlar kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla borçlanan kişilerdir. Bu kişiler, temel yaşam masraflarını karşılamak, eğitim için maddi destek sağlamak veya geçici bir sıkıntıyı gidermek gibi nedenlerle borç alırlar. Kendi maddi

²⁶⁷ Bardakoğlu, “Garâmet”, 13/ 359.

²⁶⁸ Serahsî, *Mebûât*, 3/10.

²⁶⁹ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970), 2/263.

²⁷⁰ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1966), 2/343; Yusuf el-Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, çev. İbrahim Sarmış (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1984), 2/105.

²⁷¹ Bardakoğlu, “Garâmet”, 13/ 359.

²⁷² Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/397; Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Vasît fi'l-mezheb* (Kahire: Dâru'l-İslâm, 1417), 4/561; Heyet, *Mevsûa*, 23/321.

durumları yetersiz olduğunda, zekât fonlarından destek talep edebilirler. Bu sayede toplumun zekât kaynaklarından elde ettikleri destekle borçlarını ödeyebilirler.²⁷³

Örneğin bir kişi geçici bir işsizlik dönemi yaşadığında veya beklenmedik bir sağlık sorunuyla karşılaştığında, maddi sıkıntılarla mücadele etmek için borç alabilir. Bu borcu geri ödeyebilmek için zekât fonlarından destek talep etme hakkına sahiptir. Ayrıca eğitim ve mesleki gelişim gibi maddi kaynaklara ihtiyaç duyan kişiler de kendileri için borçlanmaları durumunda zekâttan faydalanabilirler.

Bu şekilde zekâtın amacı olan toplumsal dayanışma ve ihtiyaç sahiplerinin desteklenmesi prensibi doğrultusunda, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanan bireylerin zekât fonlarından yardım almasına izin verilir. Bu durumda bir kişi kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla borçlanırsa borcu ödemek için zekât alabilir. Bu tür borçlular, zekâtın kaynaklarından destek alabilirler. Bu şart cumhur-ı fukaha tarafından ittifakla kabul edilen bir durumdur ve ona zekât vermek için bazı şartları taşıması gerekmektedir.²⁷⁴

2.2.1.1. Kişinin Müslüman Olması

Zekâtı alacak borçluda bulunması gereken ilk şart borçlu kişinin Müslüman olmasıdır. Borçlu, Müslüman olmadığı takdirde kendisine zekât verilmez. Çünkü o, zekâtın hak sahiplerinden biri değildir.²⁷⁵

İslam dininde zekât, Müslümanların belirli bir miktardaki mal varlıklarından, Tevbe suresinde belirtilen sınıflara yardım etmek amacıyla verilen bir ibadettir. Zekât vermek, müminlerin mal varlıklarını temizlemek, fakirlere yardım etmek ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek için önemli bir sorumluluktur. Dolayısıyla Müslüman olmayanların bu gruba dahil olması düşünülemez. Zekât, dinimizin bir ibadeti ve Müslümanlar arasındaki bir dayanışma eylemidir. Bu sebeple de Müslüman olmayan bir kişi bu dayanışmanın içinde yer almadığı için borçlu olsa dahi zekât alamaz.²⁷⁶

2.2.1.2. Kişinin Ehl-i Beytten Olmaması

Ehl-i beyt, efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) soyundan gelen ve özel bir statüye sahip olan kişilerdir. Bazı hadis-i şeriflerde zekâtın ehl-i beytten olanlara

²⁷³ Gazzâlî, *Vasît*, 4/561.

²⁷⁴ Gazzâlî, *Vasît*, 4/561; Heyet, *Mevsûa*, 23/321.

²⁷⁵ İbn Kudâme Ebü'l-Ferec, *Şerhu'l-kebir*, 7/243.

²⁷⁶ İbn Kudâme Ebü'l-Ferec, *Şerhu'l-kebir*, 7/243.

verilemeyeceği belirtilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu konuda açık bir şekilde şöyle buyurmuştur: “*Bu sadakalar, ancak insanların kirleridir. Muhammed’e ve Muhammed’in ailesine helâl değildir.*”²⁷⁷ buyurmuştur. Dolayısıyla borçlu olan kişinin ehl-i beyt’ten olmaması gerekmektedir.²⁷⁸

Ayrıca, Hz. Hasan (r.a.), sadaka edilen bir hurmayı ağzına attığında, Hz. Peygamber (s.a.s.) onu geri çıkarması yönünde uyararak şöyle buyurmuştur: “*Bırak, Bırak! At onu. Bizim sadaka edilen şeyleri yemediğimizi bilmiyor musun?*”²⁷⁹

Bu hadisler ehl-i beyt’in özel bir statüye sahip olduğunu ve onların zekât almamaları gerektiğini ifade etmektedir. Bu durum onların özel ahlaki ve manevi konumlarına atıfta bulunur. Bu nedenle borçlu bir kişinin ehl-i beytten olmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

Hanbelî mezhebine göre ise borçlu kişinin ehl-i beytten olması zekât almalarına engel teşkil etmez. Çünkü Hanbelî mezhebine göre borçlu olan kişinin ehl-i beytten olmaması bir şart değildir. Onlara göre ehl-i beytin zekât alamamasının sebebi onların “humus”²⁸⁰ adı verilen bir tür ücret almalarıdır. Ancak eğer ehl-i beyt mensupları fakir durumda iseler ve humus almıyorlarsa, Hanbelî mezhebine göre zekât fonundan yararlanabilirler. Bu nedenle, ehl-i beyt mensupları borçlu olduklarında zekât alabilirler.²⁸¹

Hanbelî mezhebi, zekâtın dağıtımında geniş bir yaklaşım benimser. Buna göre borçlu bir kişinin ehl-i beytten olması veya olmaması, zekât almasında bir engel değildir. Hanbelî fakihleri zekâtın dağıtımında ihtiyaç sahiplerinin gerçek ihtiyaçlarına ve maddi durumlarına odaklanır. Onlara göre borçlu olan bir kişi zekât alabilir, çünkü maddi sıkıntılar içindedir. Bu kişi zengin olmaması durumunda zekât verilecek kimseler grubuna dahildir. Önemli olan kişinin gerçek anlamda ihtiyaç sahibi olmasıdır. Borçlu kişi, borcunu ödemek için maddi kaynaklara sahip olmadığı veya ödeme güclüğü çektiği durumlarda zekât alabilir. Bu yaklaşım zekâtın sosyal dayanışma ve ihtiyaç sahiplerine yardım amacıyla dağıtılması ilkesi üzerine

²⁷⁷ Müslim “Zekât” 1072.

²⁷⁸ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî İbnü’l-Mülakkın, *et-Tezkire fi’l-fikhi’ş-Şâfi’î* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2006), 50; Aynî, *Binâye*, 3/471; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, 2/49.

²⁷⁹ Müslim “Zekât” 1069.

²⁸⁰ “Ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan beşte birlik pay.” Geniş bilgi için bk. Yunus Apaydın, “Humus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/ 365-369.

²⁸¹ Abdullah b Muhammed b. Ahmed et-Tayyar, *Vevelü’l-gamâme fî şerhi umdeti’l-fikih li İbn Kudâme* (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1429-1432 h.) 2/102.

kuruludur. Hanbelî mezhebi, zekâtın dar anlamda yoksullara verilmesi gerektiğini vurgular, ancak bu ihtiyaç sahiplerinin aile veya etnik kökenine bakmaz.

2.2.1.3. Kişinin İhtiyaç Sebebiyle Borçlanması

Borçlunun kendi ihtiyaçları için borçlanırken bulunması gereken şartlardan biri kişinin gerçekten ihtiyaç sahibi olmasıdır. Mâlikî mezhebine göre zekât alacak kişi borçlanırken sırf zekât almak için borçlanmamış olmalıdır. Yani bir kimse ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mala sahipken aşırı ve gereksiz harcamalar yaparak kendisini borçlu durumuna düşürmemelidir. Bu kişi borçlarını ödemek için zekât almayı düşünmemelidir. Fakat bir zorunluluk nedeniyle borçlanmış ve zekât almayı düşünen bir fakir buna dahil değildir.²⁸²

Mâlikî mezhebinde, kişinin zekât alabilmesi için öncelikle ihtiyaç sahibi olması gerekmektedir. Zekât, gerçekten ihtiyaç sahibi olanlara yönelik bir yardım olarak verilir. Burada önemli olan nokta borçlanmanın zekât almak için yapılacak taktiksel bir hamle olmamasıdır. Kişinin gerçekten ihtiyaç sahibi olması ve borçlanma durumunun zorunlu veya istisnai bir durumdan kaynaklanması gerekmektedir. Dolayısıyla zekât alacak kişi, zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için maddî desteğe ihtiyaç duymalıdır.²⁸³

Fakat zorunlu bir durum nedeniyle borçlanmış ve zekât almayı düşünen bir fakir, Mâlikî mezhebine göre zekât alabilir. Örneğin ev kirası için veya araba almak için borçlanan kişiler gibi temel yaşamsal ihtiyaçları sebebiyle borçlanan kişiler bu gruba dahildir. Bu gibi zorunlu harcamalar için borçlanmış bir kişi zekât almayı düşünebilir. Mâlikî mezhebi, zekâtın doğru ve adil bir şekilde dağıtılmasını ve gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını önemser. Bu nedenle zekâtı alacak kişinin ihtiyaç kriterlerini karşılaması ve borçlanmanın doğru bir nedeni olması gerekmektedir.²⁸⁴

Yaptığımız incelemeye göre ihtiyaç sebebiyle borçlanmak sadece Mâlikî mezhebi tarafından muteber görülen bir şarttır. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî kaynaklarında böyle bir şart bulunmamaktadır.

²⁸² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-Mısri, *Minehu'l-celil fi şerhi Muhtasari Halil* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 2/90.

²⁸³ Muhammed İliş, *Minehu'l-celil*, 2/90.

²⁸⁴ Muhammed İliş, *Minehu'l-celil*, 2/90.

2.2.1.4. Borcun Hapis Cezası Gerektiren Türden Olması

Borçluya zekât ödenmesi için bulunması gereken şartlardan biri de borcun hapis cezasını gerektiren borç türünden olması lazımdır. Oğlun babaya borcu, borcunu ödeyebilecek mali kaynağı olmayan kişilerin borcu bu tür borçlardandır. Zekât borcu Hanefî mezhebine göre kul borcu sayılmaktadır.²⁸⁵ Dolayısıyla ona göre yaptırımları olur. Fakat Mâlikî mezhebine göre kefarete borçları kul borcu değildir.²⁸⁶

Hapis cezası, genellikle borcun kasıtlı bir şekilde ödenmemesi veya alacaklıya karşı bir ihmâl durumu söz konusu olduğunda devreye girebilir. İslam hukukunda da borcun ödenmemesi durumunda hapis cezası uygulanabilir, ancak bu ceza borçlunun ihtiyaçları, mali durumu ve ödeme kabiliyeti gibi faktörler göz önünde bulundurularak belirlenir.

2.2.1.5. Borcun Mübah Bir Sebepden Kaynaklanmış Olması

Borçlunun zekât alabilmesinin şartlarından birisi borcunun mübah sebeplerle oluşmuş olmasıdır. Dolayısıyla borçlanırken günah işlememiş bir durumda olmalıdır.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre borçlu olan kişinin borcunun günah sebebiyle oluşmamış olması gerekmektedir. Yani borç alınan şeyin içki, kumar, zina gibi haram veya günah işlemekle ilişkili olması durumunda borçlu kişiye zekât verilemez. Bu mezheplere göre zekâtın dağıtımını helal ve meşru ihtiyaçların karşılanması üzerine odaklanır. Dolayısıyla borçlu olan kişi, borcunu haram bir şekilde veya günah işleyerek oluşturmuşsa bu kişiye zekât vermek uygun olmaz.²⁸⁷

Ancak borçlu kişi tövbe ederse yani haramdan vazgeçip pişmanlık duyarsa ona zekât vermek mümkün olabilir. Bu durumda kişinin tövbesinin samimi olduğunun ve haramdan uzak duracağına kabul edilmesiyle zekât verilebilir. Ancak bazı fakihlere göre tövbe etmiş olsa bile bu kişiye zekât verilmez.²⁸⁸

Ayrıca Şâfiî mezhebine göre gereksiz ve aşırı harcamalarla borca girmiş bir kişinin harcamaları helal olsa dahi yani İslami açıdan uygun olsa bile bu kişiye zekât

²⁸⁵ Ebû Abdullah Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-hidâye* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970), 2/161.

²⁸⁶ Lahmî, *Tabsira*, 3/978; Heyet, *Mevsûa*, 23/321.

²⁸⁷ Gazzâlî, *Vasît*, 4/561; Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/397; Lahmî, *Tabsira*, 3/978; Muhammed İliş, *Minehu'l-celil*, 2/90.

²⁸⁸ Gazzâlî, *Vasît*, 4/561; Begavî, *et-Tehzîb*, 5/195.

verilmez. Çünkü bu durumda kişi malını israf etmiş olur. İsrâf da İslam dinine göre günah olarak kabul edilir.²⁸⁹

2.2.1.6. Borcun Vadesinin Gelmiş Olması

Borçlu kişiye zekât verilebilmesi için borçta bulunması gereken şartlardan biri de borcun ödeme zamanı gelmiş olmalıdır.²⁹⁰ Şâfiî mezhebindeki bir görüşe göre eğer borç ertelenmişse ve ödeme süresi o yıl içindeyse yani zekâtın ödeneceği yıl içinde borcun ödenmesi bekleniyorsa zekât verilebilir. Bu durumda borçlu kişiye zekât vermek, borcunu ödemesine yardımcı olmak anlamına gelir.²⁹¹ Ancak borcun ödeme süresi o yıl içinde değilse, yani borç daha ileri bir tarihte ödenecekse o yılın zekâtından borçlu kişiye zekât verilemez. Çünkü zekât, genel olarak yıllık bir ibadet olarak kabul edilir ve o yıl içinde gerçekleşen mali durumun değerlendirilmesiyle dağıtılır. Fakat borç, vadesi gelmediği takdirde gelecekteki bir ödeme olarak kabul edildiğinden, o yılın zekâtından verilemez.

Borcun vadesinin gelmemesi durumunda Şâfiî mezhebine göre üç durum söz konusudur. Birinci görüşe göre ayetin umumi manasını taşıdığı için bu kişilere zekât verilir. İkinci görüşe göre vadesi gelmeyen borçların sahipleri henüz muhtaç sayılmamaktadır. Bu nedenle zekât alamazlar. Üçüncü görüşe göre borcun vadesinin gelmesiyle zekâtın ödenmesi aynı yıla ait olması durumunda zekât alabilirler.²⁹²

Yaptığımız incelemeye göre borçluya zekât verilebilmesi için borcun vadesinin gelmesi şartı sadece Şâfiî mezhebi fakihleri tarafından şart olarak görülmektedir. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri kaynaklarında borçlu kişinin zekât alabilecekler sınıfına dahil olması için borcun tahsil zamanının gelmesi şart olarak belirtilmemiştir.

2.2.1.7. Borçlunun Başka Malının Olmaması

Borçlu kişiye zekât verilebilmesi için üzerinde bulunan maddi varlıklardan borcunu ödemek için yeterli miktarda mala sahip olmaması gerekir. Mâlikî mezhebine göre borçlu bir kişiye zekât verilebilmesi için üzerindeki maddi varlıkların, borcunu ödemek için yeterli olmaması gerekmektedir. Örneğin borçlu

²⁸⁹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî, *Fethu'r-rahmân bi-şerhi Zübedi İbn Reslân* (Beirut: Dâru'l-Minhâc, 2009), 456.

²⁹⁰ Gazzâlî, *Vasît*, 4/561.

²⁹¹ Begavî, *et-Tehzib*, 5/195.

²⁹² Begavî, *et-Tehzib*, 5/195; Akyüz, *Zekât*, 522.

kişinin bir evi varsa ve bu evin değeri borcunu ödemek için yeterliyse, o kişiye zekât verilmez. Bu durumda borçlu kişi evini satıp borcunu ödemelidir.²⁹³

Mâlikî mezhebine göre borçlu kişinin maddi varlıkları, borcunu ödemek için yeterli olmadığında zekât alabilir. Ancak eğer borçlu kişinin mal varlığı borcunun bir kısmını ödeyecek kadar ise o zaman bu kişi malını satar ve borcunu öder. Kişi malını sattıktan sonra hala borçlu olması durumunda borcunun geri kalan miktarı kendisine zekât olarak verilir. Yani zekât, borçlu kişiye borcunun geri kalan kısmını ödeyebilmesi için bir destek olarak verilir.²⁹⁴

Şâfiî fukahasının ise borçlu kişiye zekât verilebilmesi için farklı bir yaklaşımı bulunmaktadır. Şâfiî mezhebindeki bir görüşe göre eğer borçlu kişi kazanç elde ederek borcunu daha sonra ödeyebilecek durumda olsa bile yani gelecekteki kazancıyla borcunu ödeyebilecek seviyeye gelse bile yine de bu kişi şu an için muhtaç sayılmaktadır. Dolayısıyla bu kişiye zekât verilebilir.²⁹⁵

Bu açıklama Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinin zekât dağıtımıyla ilgili yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Mâlikî mezhebine göre borçlu kişiye zekât verilebilmesi için mal varlığının borcu karşılamaması gerekmektedir. Şâfiî mezhebindeki bir görüşe göre ise borçlu kişinin gelecekteki kazancıyla borcunu ödeyebilecek durumda olması zekât alabilmesini mümkün kılar.

Yaptığımız incelemeye göre bu şart Hanefî, Şâfiî mezhebindeki güçlü görüşe ve Hanbelî mezheplerine göre muteber değildir.

2.2.2. Toplum Menfaati İçin Borçlanmak

İkinci grupta yer alanlar, insanların arasını düzeltmek için borçlanan kişilerdir. Yüce Allah (c.c.) Enfâl suresinde şöyle buyurmaktadır: “Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin”²⁹⁶ Buradaki amaç birbirleriyle düşmanlık ve anlaşmazlık yaşayan iki aile veya iki köy halkı arasında kan yahut mal davası çıktığında tarafların zarar görmesini veya mal kaybetmesini engellemektir. Bu durumda bir kişi, fitneyi gidermek ve taraflar arasındaki anlaşmazlığı gidermek için tarafların istediği miktarı öder. Bu

²⁹³ Lahmî, *Tabsira*, 3/980.

²⁹⁴ Lahmî, *Tabsira*, 3/980.

²⁹⁵ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/397.

²⁹⁶ el-Enfâl, 8/1.

borcu ödemek için de borçlanarak bir sorumluluk üstlenebilir. Bu sebeple ara bulma maksadıyla borçlanmış olan kişinin borcu zekât malından ödenir.²⁹⁷

Ebû Bîşr Kabîsa İbni'l-Muhârik (r.a.) arabuluculuk yapma sebebiyle bir diyet öder ve borçlanır. Borcunu ödeyebilmek için Hz. Peygamberden (s.a.s.) yardım ister:

Yüklendiğim bir kefâlet borcu yüzünden Resulullah'a (s.a.s.) başvurdum. Bana;

- *"Bekle biraz. Sadaka malı gelsin, ondan sana verilmesini emrederiz!" dedi. Sonra da şöyle buyurdu:*

- *"Ey Kabîsa! Dilenmek yalnızca üç kişi için helâldir:*

Kefâlet üstlenen kişi ki borcunu ödeyinceye kadar dilenmesi helâldir. Sonra dilenmekten vazgeçer.

Bütün mal varlığını yok eden büyük bir felâkete uğramış kişinin geçimini yoluna koyacak kadar -yahut ihtiyacını giderecek kadar- dilenmesi helâldir.

*Hakkında, kendisini tanıyanlardan akli başında üç kişinin "filan fakir düştü" diyecekleri kadar fakr u zarûrete uğramış kişinin geçimini temin edecek kadar dilenmesi helâldir. Ey Kabîsa! Bu hallerin dışında dilenmek haramdır, dilenen haram yemiş olur."*²⁹⁸

Sosyal hizmetler sunan kurumlar, kimsesizler yurtları, hastaneler, okullar, camiler gibi yerlerde hizmet verirken bu gibi kurumların ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanan kişilerin de toplum menfaati için borçlananlar kategorisine dahil edilebilir. Bu sebeplerden borçlanan kişilere zekât verilebilir borçlananların da borçları zekât malından karşılanabilir. Sosyal hizmetler ve hayır kurumları da ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için çalışır. Dolayısıyla bu gibi yerlere hizmet ederken borçlanan kişilerin borçlarının ödenmesinde zekât malından faydalanmaları mümkündür. Bu şekilde toplumun ihtiyaç sahiplerine yardım etmek amacıyla bir araya gelen insanlar ve kurumlar hem kendi ihtiyaçlarını karşılamış olurlar hem de sosyal hizmetlerin sürdürülebilirliğine katkıda bulunurlar. Böylece zekât malı doğru bir şekilde kullanılır ve ihtiyaç sahiplerinin yardımına yönelik toplumsal dayanışma güçlenir.²⁹⁹

²⁹⁷ Ebû İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dımaşkî İbn Müflih, *el-Mübdî 'fî şerhi'l-Mukni'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/410-411.

²⁹⁸ Müslim, "Zekât", 1044.

²⁹⁹ Komisyon, *İlmihal*, 1/485.

Şâfîilere ve Hanbelîlere göre bu şekilde borç alanlar zekâttan fakirlik şartı olmadan faydalanabilirler. Buna göre arabuluculuk yapmak maksadıyla borçlanan kişinin nisap miktarı malı olsa bile borcu için zekât alabilir. Çünkü bu durum teşvik edilen bir durumdur. Teşvik edilen bu duruma fakirlik şartı konulursa, bu durum iyilik yapma isteğini azaltır hatta ortadan kaldırabilir. Örneğin iki aşiret veya iki mahalle arasında bir anlaşmazlık, bir kişinin canını veya malını kaybetme tehlikesi içeren bir durum varsa anlaşmazlığı gidermek adına bu kişi, tarafların arasını düzeltmek için bir sorumluluk üstlenir. Bu sorumluluğun karşılığı olarak borçlu kişiye zekât verilir.³⁰⁰

Hanefî mezhebine göre kişi bu durumda nisap miktarı mala sahip değilse borcundan dolayı zekât alabilir. Eğer zenginse bu kişi söz konusu sorumluluğundan dolayı zekât alamaz.³⁰¹

2.2.3. Kefil Olmak Sebebiyle Borçlanmak

Şâfîî mezhebine göre bir kişi borcu olan birine kefil olduğunda, kefil olan kişi ve borçlu söz konusu borcu ödeyemez durumda ise zekâttan yararlanabilirler. Ancak kefil veya borçlunun borcu ödeyebilecek maddi durumu varsa zekât alamazlar.³⁰²

Bu durumda kefil olan kişi, öncelikle kendi mal varlığını değerlendirmeli ve borcu ödeyebilecek durumda olup olmadığını belirlemelidir. Eğer kefil, borcu ödeyebilecek durumda ise zekât alması uygun olmaz. Çünkü zekât, ihtiyaç sahibi olanlara verilmelidir. Kefil, mal varlığını kullanarak borcu ödemelidir.

Benzer şekilde borçlu da kendi maddi durumunu değerlendirmelidir. Eğer borçlu, borcunu ödeyebilecek durumda ise yani yeterli mal varlığına sahipse, zekât alması doğru olmaz. Zekât, sadece ihtiyaç sahiplerine verilmelidir.

Ancak kefil ve borçlu borcu ödeyemez durumdaysa, yani yeterli maddi kaynakları yoksa veya ödeme gücü çekiyorlarsa zekât alabilirler. Bu durumda zekât, onların maddi sıkıntılarını hafifletmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılabilir.³⁰³

³⁰⁰ Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/393; Tayyar, *Vebelü'l-gamame*, 2/100; İbn Kudâme Ebü'l-Ferec, *Şerhu'l-kebir*, 7/259.

³⁰¹ Aynî, *Binâye*, 3/454.

³⁰² Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 1/397; Gazzâlî, *Vasît*, 4/562.

³⁰³ Gazzâlî, *Vasît*, 4/562.

2.2.4. Ölen Kimsenin Borcunun Zekât Gelirinden Ödenmesi

Bir kişi öldüğünde ve mirasında borcunu ödeyebilecek miktar malı olmaması durumunda fakihler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanefi mezhebine göre bir kişinin ölümünden sonra mirasında borcunu ödeyebilecek miktar malı yoksa borçlar mirasçılar tarafından karşılanmalıdır. Zekât sadece zenginlerin malından alınarak fakirlere dağıtılması gereken bir ibadet olarak kabul edilir.³⁰⁴

Cumhura göre zekâttan borcun ödenmesi caiz değildir.³⁰⁵ Ancak bu konuda Mâlikî mezhebi ve Şâfiî mezhebinin farklı görüşleri bulunmaktadır.³⁰⁶

Mâlikî mezhebi, borçlu kişiyi borcunu ödeyebilecek maddi varlığa sahip olmayan Müslüman olarak tanımlar ve böyle bir kişiye zekât verilebileceğini belirtir. Hatta bu mezhep, borçlu kişinin borcunu ödemediği takdirde, borçlarının zekât fonundan karşılanabileceğini savunur. Mâlikî mezhebi, zekâtın fakirlere yardım etmenin yanı sıra toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılabileceğini savunur.³⁰⁷

Şâfiî mezhebindeki bazı fakihler ölen bir kişinin borcunun öncelikli olarak zekât fonundan karşılanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu görüşe göre ölen kişinin borcu ödeme imkânı kalmadığından dolayı borçların zekât fonundan ödenmesi önceliklidir.³⁰⁸ Şâfiî mezhebindeki bu görüş borcu olan kişinin ailesine ek yük getirmemek ve mirasçıların mağdur olmalarını engellemek amacıyla önerilebilir.

2.2.5. Karz-ı Hasen

Karz terimi, sözlükte “kesip koparmak, karşılık vermek” gibi anlamlara gelirken, terim olarak ise “geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç/borç verme” anlamını taşır. Bu kelimenin köken anlamıyla bağlantısını belirtmek için, borç verenin malının bir kısmını ayırarak vermesi veya borç alanın aldığı şeyin benzerini geri verecek olması sebebiyle bu adı almıştır. Aynı kökten türeyen İstikraz kelimesi “ödünç istemek/alınmak” anlamına gelirken, iktiraz “ödünç almak”, ikraz

³⁰⁴ Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Minhatü's-sülûk fi şerhi tuhfeti'l-mülûk*, thk. Ahmed Abdurrezzak el-Kebîsî (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 2007), 242.

³⁰⁵ Heyet, *Mevsûa*, 23/322.

³⁰⁶ Kevkeb 'Abîd el-Hâcce, *Fukhu'l-ibâdât fi'l-fikhi'l-mâlikî*, (Dimeşk: Matba'atü'l-İnşâ, 1986), 293; Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî el-Yemânî, *el-Beyân* (Cidde: Dâru'l-Menâhic, 2000), 3/425.

³⁰⁷ Hâcce, *Fukhu'l-İbâdât fi'l-Fikhi'l-Mâlikî*, 293.

³⁰⁸ İmrânî, *el-Beyân*, 3/425.

“ödünç vermek”, mukriz “ödünç veren”, müstakriz “ödünç isteyen/alan” ve mukrez “ödünç olarak verilen mal” anlamlarını taşır. Karz olarak alınan malın karşılığında verilecek şey ise karz bedeli olarak adlandırılır. Aynı kökten türeyen kırâz kelimesi ise “mudârebe”nin eş anlamlısı olarak kullanılır.³⁰⁹

İslam Hukuku terminolojisinde “karz” kelimesi, bir kişiye tüketim amacıyla para veya mislî bir malın ödünç verilmesi anlamında kullanılır.³¹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de karz ve türevleri çeşitli yerlerde geçmektedir.³¹¹ Kehf sûresinde “bir yeri çaprazından dolaşıp gitmek”, bazı sûrelerde ise “borç vermek” anlamında kullanılmış, mecazi bir anlatımla Allah’a güzel bir şekilde borç (karz-ı hasen) veren kimseye bunun kat kat fazlasının ödeneceğinden söz edilmiştir.³¹²

Kur’an-ı Kerîm’de geçen ilgili ayetler, Allah’ın rızasını kazanmak için yapılan mali harcamaların Allah’a verilen bir borç olarak değerlendirilmesi ve bu harcamaların zayi olmayacağına, karşılığının sevap ve mükafat olarak geri döneceğine işaret etmektedir. Bu şekilde yapılan harcamalar, Allah’ın vaadiyle ilahi bir vaad olarak kabul edilir. Örneğin: “*Kim Allah’a güzel bir borç verirse Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır.*”³¹³ Hadîd sûresinde geçen bu ayet kişinin Allah’a (c.c.) olan sadakatini ve bağlılığını göstermek için mali bir fedakarlıkta bulunmasının önemini vurgular. Harcama, riyakarlık veya dünyevi beklentilerle karıştırılmadan, sadece Allah’ın rızası için ve helal maldan yapılmalıdır. Bu tür bir davranışın güzelliklerini ve erdemini vurgular. Hadislerde ise borç verme veya ödünç verme konuşulduğunda, bu eylemin hukuki yönünden ziyade ahlaki yönüne vurgu yapılmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Kim bir müslümanın dünya sıkıntılarından birini giderirse Allah da onun âhîret sıkıntılarından birini giderir. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardımındadır.*”³¹⁴ Bunun yanında “*Sadaka on misliyle, karz on sekiz misliyle*

³⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 7/217; Yunus Apaydın, “Karz” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/520.

³¹⁰ Apaydın, “Karz”, 24/520.

³¹¹ Detaylı bilgi için bk. el-Bakara 2/245; el-Mâide 5/12; el-Kehf 18/17; el-Hadîd 57/11, 18; et-Tegâbün 64/17; el-Müzzemmil 73/20.

³¹² Apaydın, “Karz”, 24/520.

³¹³ el-Hadîd 57/11.

³¹⁴ Buhârî, “Mezâlim”, 2310.

*mükâfatlandırılır.*³¹⁵ Buyurmuştur. Bu şekilde genel ve özel mahiyetteki hadislerle ödünç vermenin dinî değerine ve erdemli bir davranış oluşuna dikkat çekilmiştir.

Hiz. Ömer (r.a.) ihtiyaç içinde olanlara destek sağlamak amacıyla faizsiz ve taksitli borç verme uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulama, o dönemdeki ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılamak için önemli bir çıkış açmıştır. Hiz. Ömer (r.a.) devlet hazinesinden yardım olarak bir servis kurmuş ve geçici olarak ihtiyaç içine düşen kişilere faizsiz ve taksitli borç verme imkânı sağlamıştır. Bu uygulama, kişilerin şahsi ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olurken, aynı zamanda faiz gibi haram kabul edilen bir uygulamadan kaçınmayı hedeflemiştir.³¹⁶

Hiz. Ömer'in (r.a.) bu uygulaması, sadece bireysel ihtiyaçlar için değil tüccarlara da borç verme konusunu kapsamıştır. Ancak bu durumda devlet katılımı söz konusu olmuş ve devlet, ticaretten elde edilen kârın belirli bir yüzdesini talep etmiştir. Bu katılım, yalnızca kârı değil, muhtemel zararları da kapsamış ve böylece riskin adil bir şekilde paylaşılmasını sağlamıştır.³¹⁷

Muhammed Hamidullah, Muhammed Ebû Zehra, Abdulvehhab Hallâf, Abdurrahman Hasan ve Yusuf Karadâvî, Hiz. Ömer'in (r.a.) bu uygulamasını göz önünde bulundurarak faizsiz borç verecek bir fonun kurulması gerektiğini düşünürler.³¹⁸

2.2.6. Borçlulara Verilebilecek Zekât Miktarı

Borçlulara verilecek zekât miktarı konusunda üst sınır belirlenmemiştir. Yani borçlu kişiye ihtiyacı kadar zekât verilebilir. Bu durumda borçlu kişinin borcu nisab miktarının üzerinde olsa dahi borcunu kapatacak kadar zekât alabilir. Bu nedenle borçlunun alabileceği zekât miktar olarak sadece ihtiyacına bağlı olup miktarla sınırlandırılmamıştır. Bu konuda Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre bir ayırım bulunmamaktadır.³¹⁹ Örneğin herhangi bir mal varlığı bulunmayıp iki yüz bin lira borcu olan birine nisap miktarını aşıyor olsa dahi iki yüz bin liraya kadar zekât verilebilir. Bu konudaki önemli nokta borçluya verilecek zekât miktarı

³¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (b.y.: Dâru lhyâ-i'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "Sadakât", 2431.

³¹⁶ Akyüz, *Zekât*, 524.

³¹⁷ Akyüz, *Zekât*, 524.

³¹⁸ Akyüz, *Zekât*, 524.

³¹⁹ Aynî, *Binâye*, 3/453; Ebû Yahyâ Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *el-Gurerü'l-behiyye fi şerhi'l-behçeti'l-verdiyye* (b.y.: Matbaatü'l-Meymeniyye, ts.), 4/74; Lahmî, *Tabsira*, 2/922; Tayyar, *Vevelü'l-gamame*, 2/90; Akyüz, *Zekât*, 523.

ihtiyacını aşmamalıdır. Şöyle ki borçlu kişinin iki yüz bin lira borcunun bulunması durumunda kendisine iki yüz elli bin lira zekât verilemez. Bu kişiye en fazla iki yüz bin lira zekât verilir. Bu nedenle borçluya verilecek zekât, miktar olarak bir sınırlandırmaya tabi tutulmamaktadır fakat ihtiyaç bakımından kişinin borcu üst limit olarak belirlenmiştir.

Şâfi mezhebine göre borçlu kişiye zekât verildiğinde bu kişinin aldığı zekâtla borcunu ödemesi gerekmektedir. Eğer bu kişi aldığı zekâtla borcunu kapatmazsa verilen zekât geri alınır.³²⁰

Zekâtın sarf yerlerine ilişkin sekiz grup veya kavramda bulunan ortak özellik aslında tabii ve acil ihtiyaçlarını gideremeyen zor durumdaki kişilere yardım etmek ve toplumun genel yararını gözetmek şeklinde açıklanabilir.

İnsanlar arasında ihtiyaç ve sıkıntı içinde olanlar üç grupta ele alınabilir: İlk grup, kendi iradeleri dışında çeşitli nedenlerle tabii ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen ve muhtaç duruma düşen kişilerdir. Bu gruba yetim ve kimsesizler, yaşlılar (çalışamaz hale gelenler), doğuştan sakatlar veya para kazanamayanlar, kazalardan sonra çalışma gücünü kaybeden sakatlar, hastalar ve engelliler dahildir. Bazılarının fakirlik durumu geçicidir, ancak bazılarının ise ömür boyu devam eder. Örneğin yetim bir çocuğun ihtiyaçları büyüyüp iş bulana veya iş kurana kadar devam eder, yaşlılar ise ölüm anına kadar bakıma ihtiyaç duyar, hastalar da iyileşene kadar yardıma muhtaç olabilir. Fakirlik ve miskinlik insanın kendi kontrolünde olan bir sonuç değildir. Bu nedenle bu insanların ihtiyaçlarını karşılamak için maddi yardım yapılması gerekmektedir. Bu kişilerin sosyal güvenlik sistemine ihtiyaçları vardır ve toplum onları açlık ve sefaletle baş başa bırakmamalıdır. Bu nedenle zekât verilmesi gereken kişiler arasında fakir ve miskinler ilk sırada zikredilmiş ve onların ihtiyaçlarının giderilmesi istenmiştir. Bu yaklaşımın temelinde insanlık, empati ve yardımlaşma değerleri yatar. Toplumun en zayıf ve muhtaç bireylerine yardım etmek, sosyal adaletin sağlanması ve insan onurunun korunması için önemlidir. Böylece herkesin temel ihtiyaçlarının karşılandığı bir toplum inşa edilebilir ve insanlar daha adil bir yaşam sürdürebilir.³²¹

Bazı durumlarda, çalışma gücü olan insanlar da muhtaç duruma düşebilir. Bu gruba işsizler, borçlu olanlar, gaziler, yolda kalmışlar ve hatta köleler dahil olabilir.

³²⁰ Zekeriyâ el-Ensârî, *Gurerü'l-behiyye*, 4/75; Akyüz, *Zekât*, 523.

³²¹ Komisyon, *İlmihal*, 1/488.

İşini kaybetmiş olmasına rağmen çalışma gücü olan ve geliri kesilen kişiler, iş buluncaya kadar ihtiyaçlarının esiri olmaktan ve fakirlikten kurtarılmalıdır. Aksi takdirde, bu kişiler geçimlerini borçla sürdürmek zorunda kalabilirler. Fakirlikle birlikte borçluluk da insanları yıpratır ve rahatsız eden bir sıkıntıdır. Toplum, imkânları ölçüsünde bu sıkıntıya katlanmalı ve bu tür yaraları sararak tüm üyelerini kapsayan bir sosyal güvenlik şemsiyesi kurmalıdır. Bu sosyal güvenlik sistemi, insanları fakirlik ve borçluluk gibi zorluklardan kurtarmayı amaçlar. Aynı şekilde yolda kalmış olan insanlar da bu sosyal güvenlik açısından yararlandırılmalıdır. Bu yaklaşım, toplumun dayanışma ve yardımlaşma değerlerine dayanır. İnsanlar arasında adaletin sağlanması ve insan onurunun korunması için, muhtaç duruma düşen her bireye destek olunmalıdır. Bu şekilde, herkesin ihtiyaçlarının karşılandığı bir toplum inşa edilebilir ve insanlar daha güvende hissedebilir.

Zekât işlerinde çalışanlar, yani zekâtın toplanması, dağıtılması ve yönetimiyle ilgilenen kişiler, emeklerinin karşılığı olarak ücret alabilirler. Bu adil ve doğal bir yaklaşımdır. Zekât gelirlerinden bu çalışanlara ödeme yapılması, onların emeklerinin karşılığını almalarını sağlar. Müellefe-i kulûb ise İslam toplumunun birincil görevi olan tebliğ faaliyetlerini yürütmektedir. Bu faaliyetler, İslam'ın öğretilerini insanlara aktarma, İslami değerleri yayma ve insanların İslam'a yönelmelerini teşvik etme çabalarını içerir. Bu sebeple müellefe-i kulûb, zekât için harcanacak fona dahildir.³²²

Görüldüğü gibi zekât, toplumda sosyal güvenliğin ve dengenin sağlanmasında önemli rol oynayan bir kavramdır. Gelir ve varlığın yeniden dağıtılmasını amaçlayan zekât, ekonomik adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. Bu mekanizma, belirli bir gelir ve varlık eşiği olan nisap miktarının üzerinde bulunan kişilerden, bu eşiğin altında olanlara bir kaynak aktarımı sağlar. Zekât sadece maddi bir yardım olmanın ötesine geçer, aynı zamanda manevi bir doyum sağlar. Zekât verenlerin, zekât alanlarla paylaştıkları kaynaklarla birlikte, manevi tatmin elde etmeleri söz konusudur. Zekât, din kardeşliği, dostluk, arkadaşlık, akrabalık ve insanlık gibi duyguların gelişimine katkıda bulunur. Bu kapsamda, zekâtın yol açtığı yeniden dağıtım, toplum içinde sevgi, saygı ve dayanışmanın yaygınlaşmasına sebep olur. Zekât, gerçek bir toplum oluşturma hedefi doğrultusunda önemli bir araçtır. Zekâtın etkisiyle, insanların birbirini sevdiği, birlikte hareket ettiği ve ortak sorunlara çözüm ürettiği bir toplum ortaya çıkar. İnsanlar arasında birbirine destek olma gibi

³²² Komisyon, *İlmihal*, 1/488-489.

davranışlar yaygınlaşır. Böylece, huzur ve istikrar içinde insan haklarına saygılı bir toplum oluşur. Sonuç olarak, zekât toplumsal adaletin sağlanması ve insani değerlerin geliştirilmesine katkıda bulunan önemli bir unsurdur.³²³

Zekât gelirinden dinin genel maksatlı hedefleri için fon ayrılması, İslam'ın hayatı bir bütün olarak görmesinin doğal bir sonucudur. İslam dini, bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını bir arada ele alırken, toplumun huzur ve mutluluğunu da sağlamayı hedefler. Bu nedenle zekât gelirinin kullanımı, öncelik ve ağırlığın ihtiyaç sahiplerine verilmesini amaçlar. Öte yandan, zekâtın ihtiyaç sahiplerine verilmesi, toplumun huzur ve mutluluğunun fertlerin teker teker mutlu ve huzurlu oluşundan geçtiği fikrini yansıtır. İslam, insanların birbirlerine karşı sorumluluk taşıdığını ve toplumun her bir üyesinin ayrı bir değer olduğunu vurgular. Bu nedenle zekât geliriyle öncelikli olarak ihtiyaç sahiplerinin desteklenmesi, toplumdaki sosyal adaletin sağlanmasına ve toplumun genel refah düzeyinin artmasına katkıda bulunur.³²⁴

³²³ Komisyon, *İlmihal*, 1/489.

³²⁴ Komisyon, *İlmihal*, 1/489.

SONUÇ

İslam dininde zekât, önemli bir yükümlülük olarak kabul edilir. Yüce Allah (c.c.) zenginlerin bu ibadeti yerine getirmelerini emretmiştir. Zekâtın yerine getirilebilmesi için belirli bir miktarda mala, yani nisap miktarına sahip olmak gerekmektedir. Ancak kişi zengin olmanın yanı sıra borçlu da olabilmektedir. Bu durumda, fakihler tarafından borçlu olmanın zekâtın vucubuna engel olup olmadığı tartışılmıştır.

Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebi ile İmam Şâfiî'nin kadim görüşüne göre borçlu olmak, zekâtın vucubuna engel teşkil etmektedir. Ancak imam Şâfiî'nin kavlı-cedid olarak adlandırılan yeni görüşüne göre borç, hiçbir şekilde zekâtın vucubuna mâni olmamaktadır.

Borçlu olmanın zekâtın vucubuna etkisi konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, borçların hangi mallardan düşeceği de tartışmalıdır ve bu konuda çeşitli görüşler mevcuttur. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre, bâtinî mallarda borç, zekâtın vucubiyetine engel olur. Zâhirî mallarda ise bazı Mâlikî ve Hanbelî fakihlerine göre borç, zekâtın vucubiyetine engel değildir. Hânefi ve Hanbelî mezhebindeki bir görüşe göre borç sadece zirai mallarda zekâtın vucubuna engel teşkil eder, diğer zâhirî mallarda zekât mükellefiyetine etki etmez. Hanbelî mezhebindeki başka bir görüşe göre ise borç, zâhirî ve bâtinî mallardan bağımsız olarak zekât yükümlülüğüne mâni olur. Bu görüşe göre, borçlu olan kişi, hangi tür mallara sahip olursa olsun zekât vermektan muaf olur.

Fakihlerin borçlu olmanın zekâtın vucubuna engel olması konusundaki görüşleri belirli şartlara bağlıdır. Bu şartlardan bazıları şunlardır: Zekât mükellefi olmadan önce borçlanma, borçlu olan kişinin malı zekât mükellefiyeti sırasında nisap miktarının altına düşmesi ve borcun kul borcu olup talep edilmesi veya vadesinin gelmesi gibi faktörlerdir.

Borcun zekât mükellefiyetine etkisi konusunda borcun kul borcu olup talep edilmesi veya vadesinin gelmesi konusunda farklı görüşler vardır ve mezhepler arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Hânefi mezhebindeki bazı fakihlere göre, borcun zekât yükümlülüğüne etkisi için borcun kul borcu olması ve bizzat talep edilmiş olması gerekmektedir. Hânefi mezhebindeki diğer bir görüşe göre ise, borcun kul hakkı olması yeterlidir ve talep edilmesi (vadesinin gelmiş olması) gerekmemektedir.

Mâlikî mezhebine göre, kul borçlarının tamamı, vadesinin gelmiş olması şart olmayıp, zekâtın vücubuna engeldir. Hanbelî mezhebi ise, borcun Allah (c.c.) veya kul borcu olmasını ve vadesinin gelip gelmemesini şart koşmayıp, zekât yükümlülüğüne engel olarak değerlendirir.

İslam hukukunda zekâtın verileceği sınıflar Kur'an'da açıkça belirtilmiştir ve borçlular bu sınıflardan biridir. Bu konuda fakihlerin ittifakı bulunmaktadır. Zekât verilebilecek borçlular üç gruba ayrılır: Kendisi için borçlananlar, toplum menfaati için borçlananlar ve kefil olmak suretiyle borçlananlar. İlk iki grup, bütün mezheplerce öne sürülen şartlardır ve zekât verilebilecek borçlular arasında kabul edilirler. Ancak üçüncü grup yani kefil olmak suretiyle borçlananlar, sadece Şafiî mezhebi tarafından şart koşulmaktadır. Diğer mezheplerde bu şart koşulmamaktadır.

Kendisi için borçlanan kişinin zekât alabilmesi için öncelikle Müslüman olması gerekir. Zira zekât, İslam dininin temel ibadetlerinden biridir ve yalnızca Müslüman olanlar hak sahibi olarak kabul edilir. Müslüman olmayanlara zekât verilmez ve bu konuda fakihler arasında ittifak vardır.

Zekâtın ehl-i beyt'e verilip verilmeyeceği konusunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Mâlikîler, Hanefîler ve Şafiîler, ehl-i beyt mensuplarına zekâtın verilmemesi gerektiğini savunur. Bu görüşlerini, zekât mallarının Hz. Peygamber (s.a.s.) soyuna verilmemesi gerektiğini ifade eden hadislere dayandırır. Ancak Hanbelî mezhebi, farklı bir bakış açısı benimser ve ehl-i beyt'in zekât alabileceğini söyler. Hanbelî mezhebi, "humus" adı verilen gelir kaynağına dayanarak bu görüşü destekler. Hanbelî mezhebine göre, ehl-i beyt, humus geliri dışında başka gelir kaynağına sahip değillerse zekât alabilirler.

Mâlikî mezhebi zekât alabilme konusunda borçlanma sebebinin gerçekten ihtiyaç temelli olmasını bir şart olarak öne sürer. Yani sırf zekât alabilmek amacıyla borçlananlar, Mâlikî mezhebine göre zekâtı alamazlar. Borçlanmanın gerçek bir ihtiyaca dayalı ve zaruri bir nedenle yapılmış olması gerekmektedir. Diğer mezheplerde böyle bir şart öne sürülmemiştir. Ayrıca, Mâlikî mezhebinin sunduğu şartlardan biri de borcun ödenmediği takdirde hapis cezası gerektiren türden bir borç olmasıdır.

Zekât verilebilecek üçüncü borçlu grubunu başkasının borcuna kefil olanlar oluşturur. Bu kimseler, borçlu birine yardımcı olmak amacıyla kefil olurlar ve borcun ödenmemesi halinde borç kendilerine intikal eder. Zekât alabilme şartları açısından, bu kimselere zekât verilebilmesi için hem borçlunun hem de kefilin borcu ödeyebilecek bir mal varlığının bulunmaması gerekmektedir. Bu şart, sadece Şâfiî mezhebine göre muteberdir.

Bu tezde ele alınan farklı görüşler, zekâtın İslam toplumunda adil ve doğru bir şekilde dağıtılması için önemlidir. Zekâtın amacı, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumda sosyal adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktır. Zekâtın toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir ibadet olarak yerine getirilmesi zorunludur ve toplumun refahı için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle, zekâtın adil ve doğru bir şekilde dağıtılması, fakirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin haklarının korunması için büyük önem taşımaktadır.

Mezhepler arasındaki farklı görüşler, zekâtın uygulanmasında çeşitli zorluklar ve karmaşıklıklar doğurabilir. Bu noktada, din alimleri ve yetkililerinin iş birliği ve diyalog içinde olmaları, toplumun ihtiyaçlarına en uygun zekât uygulamalarını belirlemek için önemlidir. Aynı zamanda, zekâtın etkin bir şekilde toplanması, güvenilir ve şeffaf bir sistem kurulması, zekâtın amacına ulaşması ve sosyal adaletin sağlanması açısından hayati bir rol oynar.

KAYNAKÇA

- Akar, Muhlis. *Canın ve Malın Sigortası Zekât*. Ankara: DİB yayınları, 2021.
- Aktaş, Beytullah. “Tevbe Suresi 60. Ayet Bağlamında Zekâtın Sarf Yerleri”. *Diyanet İlmî Dergi* 51/2 (Nisan-Mayıs-Haziran 2015), 67-86. http://isamveri.org/pdfdr/D00033/2015_2/2015_2_AKTASB.pdf
- Akyüz, Vecdi. *Zekât*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Apaydın, Yunus. “Humus”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Apaydın, Yunus. “Karz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Atar, Fahrettin. “Mükâtebe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Aydın, Mehmed Âkif. Hamîdullah, Muhammed. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi’l-hidâye*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Minhatü’s-sülûk fî şerhi Tuhfeti’l-mülûk*. thk. Ahmed Abdurrezzak el-Kebîsî. Katar: Vizaretü’l-Evkaf ve’ş-Şu’ûni’l-İslâmiyye, 2007.
- Bâbertî, Ebû Abdullah Ekmelüddin Muhammed b. Muhammed. *el-İnâye şerhu’l-hidâye*. Lübnan: Dâru’l-Fikr, 1970.
- Balta, Yusuf. *İslam Hukuku’nda Zekât Malları ve Nisapları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’. *et-Tehzîb fî fîkhi’l-imami’ş-*. b.y.: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997.
- Bardakoğlu, Ali. “Garâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *el-Câmiu’s-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necat, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü’l-Kübrâ*. thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Turkî. Kahire: Merkezi Hecr Li’l-Buhûs ve’d-Dirâsâti’l-‘Arabiyye ve’l-İslâmiyye, 2011.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz. *el-Fikh ale’l-mezâhibi’l-erba’a*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Cürcanî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta’rifât*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Ebü’l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbûrî. *Nihâyetü’l-matlab fî dirâyeti’l-mezheb*. thk. Abdülazim Mahmûd ed-Dîb. b.y.: Dâru’l-Minhâc, 2007.
- Çağrıç, Mustafa. “Hürriyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çeker, Orhan. “Havâic-i Asliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Dârekutnî, Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Süneni’d-Dârekutnî*. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2004.

- Demir, Şehmus. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
- Demîrî, Ebû'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ. *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l-kebir*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Erkal, Mehmet. "Zekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Erkal, Mehmet. *Zekat Bilgi ve Uygulama*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Vasît fi'l-mezheb*. Kahire: Dâru'l-İslam, 1417.
- Hatîb et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah. *Mişkâtü'l-mesâbih*. thk. Muhammed Nâsru'd-dîn el-Albânî. Beyrut: Mektebü'l-İslamî, 1985.
- Hâce, Kevkeb 'Abid. *Fukhu'l-ibâdât fi'l-fikhi'l-mâlikî*. Dımeşk: Matba'atü'l-İnşâ, 1986.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî. *ed-Dürri'l-muhtâr fi şerhi tenviri'l-ebşâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Heyet, *el-Fikhu'l-menhecî 'ala mezhebi'l-İmami'ş-Şafî*. Dımeşk: Dâru'l-Kalem li't-Tibâe ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1992.
- Heyet. *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye el-Kuveytiyye*. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1404-1427.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed el-Morîtânî. Riyad: Mektebetü'r-Riyâzi'l-Hadîsiyye, 1980.
- İbn Abdüssemiş, Sâlih el-Âbî. *es-Semerü'd-dânî alâ Risâleti'l-Kayrevânî*. Beyrut: el-Mektebetü's-Sekâfiyye, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1966.
- İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî. *el-Gâye fi'htisâri'n-Nihâye*. thk. İyâd Hâlid et-Tibâ. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2016.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1970.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Kâfi fi Fikhi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Kudâme Ebû'l-Ferec, Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *eş-Şerhu'l-kebir*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. b.y.: Dâru İhyâ-i'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. thk. Âmir Ahmed Heyder Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî. *et-Tezkire fi'l-fıkhi's-Şâfi'i*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dımaşkî. *el-Mübdi' fi şerhi'l-Mukni'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadıs, 2004.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-Yemânî. *el-Beyân*. Cidde: Dâru'l-Menâhic, 2000.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i Kulûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kallek, Cengiz. "Vesk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Karadağ, Bekir. "İslâm Hukuku Sistematiğine Dair Bir İnceleme (Kitâbu'n-Nikâh Örneği)". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2020), 107-127. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1152058>
- Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî, Said E'rab. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- Karadâvî, Yusuf. *İslam Hukukunda Zekât*. çev. İbrahim Sarmış. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1984.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Keşnâvî, Ebû Bekir b. Hüseyin b. Abdillâh. *Eshelu'l-medarik şerhu irşâdi's-sâlik fi fikhil-İmâm Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Komisyon. *el-Fetâva'l-Âlemgîriyye (el-Fetâva'l-Hindiyye)* Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1310h.
- Komisyon. *İlmihal*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî. *et-Tecrîd*. Muhammed Ahmed Sirâc, Ali Cum'a Muhammed. Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısrîyye, 1964.
- Kuş, İlhan. *Zekât*. İstanbul: Semere Yayınları, 2017.
- Kutluay, Abdulmelik. *Zekât Ahkâmı Açısından Borcun Nisaba Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Lahmî, Ebü'l-Hasan 'Alî b. Muhammed er-Rebeî el-Kayravânî. *et-Tabsira*. Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 2011.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Beyrut: Daru İh-yai't-Turasi'l-Ârabî, 1985.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Ahkâmü's-sultâniyye*. Kahire: Dâru'l-Hadıs, ts.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

- Merdâvî, Alâeddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman. *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, thk. Muhammed Hamid el-Fekî. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1955.
- Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferganî. *el-Hidâye*. İstanbul, Dâru'l-Mizan, 2020.
- Muhammed İliş. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mısrî. *Minehu'l-celîl fi şerhi Muhtasarı Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1955.
- Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Mısrî. *Muhtasarı'l-Müzenî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1990.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdulfettah Ebû Gudde. Dımeşk: Mektebü'l-Matbuâtü'l-İslamiyye, 1986.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelbî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn*. thk. Zehîr eş-Şâviş. Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1991.
- Remlî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen el-Makdisî. *Fethu'r-rahmân bi-şerhi Zübedi İbn Reslân*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Ruaynî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi muhtasarı Halîl*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1992.
- Rûyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed et-Taberî, *Bahrü'l-mezheb fi fûrû'i mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i*. thk. Târik Fethî es-Seyyid. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî. *el-İstılâm fi'l-hilâf beyne'l-imâmeyn eş-Şâfi'i ve Ebî Hanîfe*. thk. Naîf b. Nafi' el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Menâr, ts.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1989.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fûrû'i fikhi's-Şâfi'iyye*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Şafâk, Ali. "Zekât Muvâcehesinde Borç ve Alacakların Durumu". *İslâm Medeniyeti Mecmuası* 1/11 (Haziran 1968), 15-17. http://isamveri.org/pdfdrq/D00054/1968/1968_1/1968_1_11/1968_1_11_SAFAKA.pdf
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad. *el-Hüccetü 'alâ ehli'l-Medîne*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tayyar, Abdullah b Muhammed b. Ahmed, *Vebelü'l-gamame fi şerhi umdeti'l-fıkah li ibn kudâme*. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1429-1432 h.

- Türcan, Talip. *İslâm Hukuku El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Yılmaz, Ali. *Zekâtın Sarf Yerleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Yılmaz, İsmail. "Fakirlikle Mücadelede Zekât ve Negatif Gelir Vergisinin Rolü". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (Aralık 2019), 961-990. http://isamveri.org/pdfdrq/D04069/2019_11/2019_11_YILMAZI.pdf
- Yılmaz, İsmail. *Negatif Gelir Vergisi Özelinde Zekât-Vergi İlişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Sibel Duman. *Zekât Verilecek Kimseler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yiğit, Yaşar vd. *Zekât İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Zebîdî, Murtazâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. by: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî. *el-Gurerü'l-behiyye fi şerhi'l-behçeti'l-verdiyye*. b.y.: Matbaatü'l-Meymeniyye, ts.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. Şam: Dâru'l-Fıkr, ts.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Muhammed Mazhar OGUL

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı

